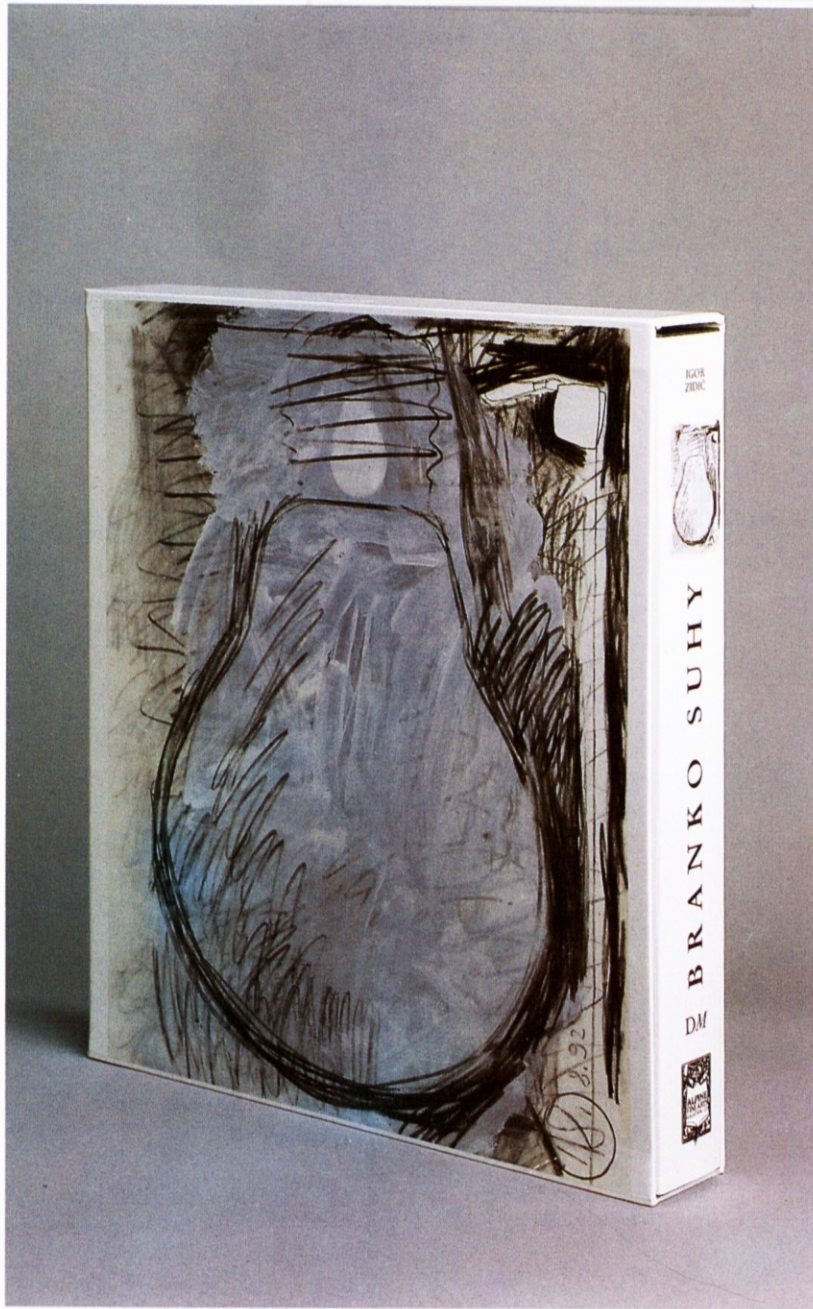

RAST – L. IX,
ŠT. 6 (60)
DECEMBER 1998

ISSN 0353-6750

R A S T

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

VSEBINA		str.	RAST št. 6 (60)
UVODNIK	Legenda in tujec našega časa	547	Milan MARKELJ
LITERATURA			
Poezija	Prebujenje v življenje	549	Ivan ZORAN
	Vrvohodec oblak		
	Smrt starca	550	
	Visoko velban dan	551	Ivan GREGORČIČ
	Pesmi	552	Rudi STOPAR
	Kramljanje	553	Romana NOVAK
	Prijatelju	554	Franci ŠALI
Prevod	Brezmejnost	556	Giacomo LEOPARDI
	Samemu sebi		Prevod: Marta FILLI
	Mesecu		
	Silviji	557	
Proza	Naočniki	558	Dominika PRIJATELJ
	Sama	559	Ivana KUŽNIK
	Tebe ni tukaj		
Pričevanja	Grad Bokalce in nekdanji tramvaj Šiška - Vič	560	Pino MLAKAR
KULTURA			
	Partizanstvo Mirana Jarca	563	Emil CESAR
	Znan in neznan Jarčev roman Dediči	575	Rozina ŠVENT
	Kapiteljska njiva v Novem mestu	581	Borut KRIŽ
	Grajski park Grm	584	Mitja SIMIČ
	Novo mesto med rockom in popom	588	Tomaž KONCILIJA
NAŠ GOST			
	Vztrajati pri visokih kriterijih in ciljih (Pogovor z akad.slikarjem Brankom Suhyjem)	593	Milan MARKELJ
	Slikar in dve tradiciji	603	Igor ZIDIČ
DRUŽBENA VPRAŠANJA			
	Oblikovanje pokrajine in njihova vloga pri regionalnem razvoju	611	Marjan RAVBAR
	"Sožitje" v številkah	616	Ana BEVC
	Koliko jih danes zmore živeti v vili?	623	Tomaž LEVIČAR
RASTOČA KNJIGA			
	Priprave Slovenije za vstop v Evropsko unijo in Dolenjska	627	Ana MURN
ODMEVI IN ODZIVI			
	Oživljena Forma viva	633	Bojan BOŽIČ
	Izjemen obisk arheološke razstave	635	Zdenko PICELJ
	Nova stalna razstava v Gorjupovi galeriji	636	Katja CEGLAR
	Razstava Luja Vodopivca	638	Simona ZORKO
	Dnevi evropske kulturne dediščine v Črnomlju	639	Ksenija KHALIL
	Nekaj podatkov za še natančnejši rob Filipa Robarja	641	Tone GOŠNIK
GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON (55)		643	Karel BAČER
KRONIKA	September - oktober 1998	649	Lidija MURN

LASTI 20 (60)

1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
2015
2016
2017
2018
2019
2020
2021
2022
2023
2024
2025
2026
2027
2028
2029
2030

LEGENDA IN TUJEC NAŠEGA ČASA

Leon Štukelj je zares nekaj posebnega, tako posebnega, da se ob njem nekako ne zmorem znebiti občutka, kako ta čili, urejeni in umirjeni gospod z bleščečo športno kariero in stoletno življenjsko dobo sploh ni od tega sveta, da je pravzaprav tujec v našem času. A ne zato, ker zares prihaja med nas iz drugih časov, tako rekoč iz prejšnjega stoletja, in ne zato, ker je živel in segal po najvišjih odličjih v tistih letih, ki so za večino nas že preteklost, odtujena neposrednemu izkustvu. Tudi ne zato, ker celo v njegovem rojstnem Novem mestu, katerega živa legenda in nepogrešljiva identifikacijska točka je postal, nekaj časa nismo vedeli o njem skoraj nič in je bil blesk njegovih olimpijskih medalj zagrnjen z zavesami molka. Ne, kot tujec se mi zdi v tem našem svetu predvsem zato, ker poseblja tisto, česar danes več ni, kar sicer še poznamo in morda celo občudujemo, a že dolgo ne živimo več. Tujec je v utelešenju olimpiзма v njegovem najzlahotnejšem pomenu, v utelešenju starodavnega ideala harmonije duha in telesa, zapisanega tudi v športnem geslu "zdrav duh v zdravem telesu", ki mu je Štukelj zvesto sledil in ga tako presenetljivo uresničeval vse do današnjih dni.

Le kaj naj bi bil Leon Štukelj drugega kot tujec v današnjem do konca skomercializiranem svetu športa, še posebej vrhunskega, kjer se v brezkompromisnem lovu za rekorde in uspehom ter seveda za denarjem, ki se v ogromnih količinah pretaka za športnimi arenami, duha tišči v ozka obzorja, telo pa ob podpori znanstvenih dosežkov neusmiljeno zlorablja in izkorišča? Si danes sploh lahko zamislimo vrhunskega športnika, olimpijskega zmagovalca, ki bi z vso prepričljivostjo in verodostojnostjo lahko dejal, da tekmuje za čast in za svoj narod, kot je Štukelj dejal v svojem intervjuju za revijo Rast pred petimi leti, ter da ni važno zmagovati, ampak sodelovati? Je še možno, da se kaj takega zares in pristno utrne v glavi današnjega vrhunskega športnika oziroma da mu tako prepričanje, če že z njim morda začne svojo športno pot, prav kmalu ne izbijejo iz glave?

Ker se mi kot odgovor odločno vsiljuje "ne", se ob ime legendarnega svetovnega velikana športne gimnastike, najstarejšega olimpijskega zmagovalca na svetu, dobitnika številnih svetovnih odličij in priznanj, slavnega Novomeščana ter nenazadnje nadvse uspešnega borca z zakoni časa in minevanja zapisuje naslov Legenda in tujec našega časa.

Milan Markelj

BRANKO SUHY

OSEBNA RAZSTAVA, Galerija Božidar Jakac,
Kostanjevica na Krki, 1997

Ivan Zoran **PREBUJENJE V ŽIVLJENJE**

*Kakor pahljača dreves.
Kakor nebo nad njo.
Kakor okna, ki vanj
ali kdove kam zro.*

*Kakor obrazi na njih.
Kakor pobegle sanje.
Kakor strah ali up.
Kakor pričakovanje.*

*Kakor da si, kot si bil.
Isti, čeprav ne veš, kdo.
Vselej isti, ki je
nihče ali marsikdo.*

VRVOHODEC OBLAK

*Piščal se je pritajila
med leskove steblike.
Hostna žival, ki je pila
tanke požirke mlake,
se je v grmič spremenila.
Na vegastem polju srake
bile so majhne kot pike.
Ves svet je postal tako tih,
da je še veter zadržal dih,
obmiroval za trenutek.
Da vrvohodec oblak
bi šel brez strahu čez nebo.*

*Pa vrvohodec oblak
sploh ni šel čez nebo.
Še za trenutek
ni stopil v tisto smer.
Kot da je izgubil občutek
za vrvohodski korak.
Še več, ni ga bilo nikjer.
Sredi nebesne slike
je ostala le skrivljena smer,
natrgana v bele pike.*

*Pa bi lahko bilo
še kako zanimivo.
Pa bi lahko bilo
neponovljivo srhljivo.
Pa ni bilo.*

*Zato se piščal je lahko
spet glásno razgovorila.
Zato se hostna žival
lahko je mlake napila.
Zato so na polju pike
lahko spet srake postale.
Zato so vse majhne stvari
lahko spet zrasle v velike.
Zato tudi ves svet
ni bil več tako tih...*

*Res, ko je še veter
v hipu izpustil dih
(beri: tako silno sapa,
da je bil tudi poet
pričujočega spisa
ob pesniško kapo),
je šlo spet vse po starem.
No, skoraj vse.*

*Seveda porečete:
Kaj pa oblak –
vrvohodec oblak
in druge pomembne reči?
Prav. – Vse se lahko zgodi,
vse je lahko zanimivo,
morda celo vznemirljivo –
morda celo kakor to,
kar nas ta zgodba uči.*

Ivan Zoran

*In zgodba nas res lahko
nauči vséga, predvsem
ali najbolj pa téga:
da vrhovodec oblak
sploh ni kdove kakšen junak,
in ker pač ni tak junak,
je razumljivo,
da se zanesljivo
ne bo več širokoustil,
kako se junaško bo spustil
še kdaj sam prek neba.
Še pomislil ne bo na to,*

*tako ga bo strah;
že neznamen preplah
ga potisnil bo
do roba nebesne slike.
Tam bo občemel
brez kakršnekoli oblike.
Tam ga bo strašno tiščalo,
tako tiščalo,
da bo kar naprej deževalo,
koder bo šel.
To pa ga bo pobralo
in bo za zmeraj oplel.*

SMRT STARCA

*Ta luč, ki plapolala
za umirajoče,
ta luč ti, starec,
nocoj dogoreva...
Nikogar ni. Še pes
je šel iz koč
in na vogalu
v mraku sam sameva.*

*Torej končuješ pot,
odhajaš iz pustote,
ti nerazumljeni
vojščak tihote,
starosta potovcev,
ti oče molka.
A če tako si sklenil,
srečno pot!*

*Nikogar ni, le jaz.
Grem. Kaj bi tu.
Saj si učil: Kar moraš,
stori sam, na samem.
Vseeno postojim,
za hip pomislim:
Tako je torej to –
oči zapreš pa umreš...*

*Je res tako?
Če res je vse
tako lahko, zakaj vse to
hropenje,*

*zakaj ta bitka s smrtjo
za življenje,
ta groza in ta luč
za umirajoče?!*

*Stori, kar moraš,
a to stori sam,
na samem! Zato grem.
Naj luč ti v miru
dogori v očeh...*

*Saj je tako:
nenadoma oči zapreš
pa umreš...?*

*Nikogar ni, le pes,
ki šel je iz koč
in na vogalu
v mraku sam sameva...
Molče se mu pridružim.
Zdaj sva dva,
ki starca sva poznala,
poleg koč.*

*Zazrem se v psa:
Iz istega sva kraja.
Iz psa se glas utrga,
tako žalostno
zalaja,
da stisne me pri srcu:
Saj pes tako ne laja,
tako joče...*

LITERATURA

Rast 6 / 1998

ŠKOVČ

*Kako
sije sonce!
Lepše le
v dedovem
Škovcu.*

SONCE

*Sonce!
Neslišen kres do nebes
potrkava
na beneške
nebeške
zvonce.*

BRANA

*Brana se igra
z zlatim žitnim zrnjem.
Ga kljunčka, ga žgečka.
Kmalu bo zaplapolala
v kodrih
vsa planjava.*

KAMEN

*Molk stoletij,
zgoščen v amen,
nemo diha
na samem.*

DNEVI

*Vsak dan
je prepleskan na sveže.
Pod beležem
zlatijo
prastari
slepi mozaiki.*

MURN

*Kako visoko velban
dan!
Le kam beži
deček objokan
prek poljan?*

Rudi Stopar

*Sam
v svojem
odseku
tišine.
Grenki*

BLAGOSLOVI

*v
zakladnici
krikov.
Brezčasna
polja,
gozdovi
duš.
Molim
popolnoma
sam*

PESEM

*v svoji strugi
spreminja
smer
zaleti se vase
na poti
navzgor
in
obmiruje
SLEČENA*

*Satje
vaških
hiš*

KAMNITE PONVE

*na odžejanih njivah
na oknih
slana
mori
rožne brade
nočem
slišati
gugalnice
vetrov*

*Diham rjo
ugasli*

LESTENEC

*obešen
v pajčevini
pod stropom
pozabljene
kapele
po kotih
ležijo
mrtve sveče
tišina
moli*

Z jutrom vstanejo

PLAŠNICE

*ves dan
se kotalijo
v notrini
odtekanja časa
zvečer
ne potonejo
za nemirne sanje
si jih spanec
naloži na rame*

PIŠEM

*na suhe
trave
resnico,
ki je ni.*

SLIKAM

*na črno
pikapolonico
rdeče pike,
ki so kri.*

Romana Novak **KRAMLJANJE**

... telefonskemu prijateljevanju z ZORANOM iz Novega mesta...

*

*Fant,
kako naj ti pokažem
nebesa,
če ribe ne zmorejo
v žvepleni kislini živeti?*

*Kako ti pekel
predstavim,
če kuščarica
v mrazu otrpne?*

*In kako naj te s sabo
v ložo oblakov
vzamem?
Na prag osvetljenega vhoda
mojega doma,
k luni jesenske noči
za obronkom vaškega hriba,
če otipljivost je draž
in ne izrečene besede?*

*

*Željno ližem mezenje s svojih ranjenih
prstov,
iz tvojega ranjenega
pijem v mislih;*

*smeh tvoj,
tvoj čar,*

*... utrip tvoj...
skončam.*

*

*Kako naj, ljubi,
brez nepokvarjenih devic
povem, kaj je naivnost,*

*brez otroškega sveta
razložim nedolžnost*

*in ti brez krvi darujem
večnost?*

*

*Ljubim jablane ob cesti,
v ivju prebujena jutra,
v pordeli sinjini brezmejne oblake,
ljubim življenje.*

*A to ni obljubljeni raj,
dragi mladenič,*

*brezdomec na kartonu v parku
poseda,
osivela ženica si z vročim kostanjem
otrple roke pograva;*

*košček nečesa bo v tebi umrl,
odmrl bo v meni,*

pa vendar,...

*... moč mi v žilah plamti
in ljubim s strastjo.*

*

*Ne morem ti ponujati morij,
ker Hidre v drevesne vrhove
ne vpenjajo svojih pramenov.
Ne morem ti dati livad,
ker Nimfe iz cvetnega gozda
koral ne poznajo v krošnji topola.*

*Ne morem podariti novele,
ker verz v pesmi nizan je k verzu.*

*Lahko pa te v svoje
zdrobljene zrcalne rjuhe
povabim,*

*kjer črički iz plesnivega sira
dišijo po medu,
kjer se kri
okusa jagod
navzame,
kamor drhtijo metulji
se z roso opajaj,*

*od koder ti v sanje
svoje neskončne vrtove prepletem.*

Franci Šali PRIJATELJU

*Nekoč, prijatelj,
ko je očeta pobralo –
od takrat let
še petnajst čas ni končal –
sem ti rekel v boli,
ko si jokal pred žaro:
"Ne joči, prijatelj,
saj si ga dobro poznal;
glej, nikoli, nikoli
z mojim nisem se igral."*

*Zdaj si, mož, poleg očeta...;
še mlad, mnogo -
tako mnogo premlad:
prekmalu je žitje preostalo...*

*Komu, prijatelj, bi zdaj
iz prsi besede daroval,
kako srce ne bi molčalo?
Morda materi ali ženi...;
morda bi vajinemu sinu
kepo pelina iz grla pregnal,
ko bi mu rekel
pred dedovo, očetovo žaro:
"Saj si kot ded, kot tvoj oče:
velik, pokonci, po srcu svetal;
le pojdita z mladenko sonca na njivo,
le drži za očetovo ralo;
in njivi daj brazde,
smelo kot oče, ko je celec oral,
da klilo, raslo bo v rod,
obstalo, kar boš sejal..."*

*Prijatelj,
to tvojemu sinu še rad bi dejal,
in takrat iz sina se ti boš smehljal...*

ALBRECHT DÜRER

APOKALIPSA: ŠTIRJE JEZDECI, lesorez, 39 cm x 28,4 cm
5. bienale slovenske grafike Otočec, Novo mesto 1998; Narodna galerija, Ljubljana

Giacomo Leopardi (Prevedla: **Marta Filli**)

BREZMEJNOST

*Drag mi zmeraj bil je ta samotni grič
in živa meja, ki zastira krog in krog
pogled na daljna mi obzorja.
A kadar tu sedim in gledam, na oni strani,
neskončne dalje in tišino nedoumljivo
in mir globok v duhu vidim,
da skoro bi srce ob njih se zballo.
In ko med vejami začujem vetra šelestenje,
primerjam ta šumot
z brezmejno tišino tam onkraj
in pred menoj je večnost,
minuli dnevi in čas
sedanji živ, glasan.
Tako se v tej brezmejnosti
utaplja misel moja
in ljubo mi toniti je v tem morju.*

SAMEMU SEBI

*Za zmeraj boš zdaj se umirilo,
ti moje trudno srce. Ni več prevare zadnje,
ko mislil sem, da večno bom živel.
Zdaj ni je več. Jaz čutim,
ne up, še želja po prevarah ljubih
je v naju ugasnila.
Za vseláj se umiri.
Dovolj si trepetalo. Nobena stvar ni vredna
tvojih vzgibov, ni vredna vzdihov
Zemlja. Grenkost in tuga sta življenje
in izven tega nič in svet je blato.
Počivaj zdaj. Obupu zadnjič se predaj.
Ljudem je usoda le smrt namenila.
Zdaj sebe zaničaj in naravo,
to silo hudobno,
ki vlada nad nami, nevidna in zlobna,
to neskončno ničevost vsegá.*

MESECU

*Še pomnim, da pred letom dni
sem žalosten prihajal na ta grič,
da tebe, mili mesec, gledam.
In ti visel si prav nad istim gozdom,
ki nanj nočoj svoj sij razlivaš.
Toda skoz' solzo, ki na vekah mojih je igrala,
trepetajoč in ves meglen, se mojim je očem
dozdeval tvoj obraz, ker žalostno bilo
življenje moje je takrat. In je še zmeraj tako
in ne bo se spremenilo, ti moj ljubi mesec.
Pa vendar drag mi je spomin in rad obnavljam
dneve svoje žalosti. Kako prijeten je
sred' mladih dni, takrat ko upi zro na daljne ceste,
preteklost pa je tik za nami,
spomin na tisto, česar nič več ni,
čeprav je žalostno bilo
in žalost je še zmeraj živa.*

*Še pomniš, Silvija,
življenja tvoj 'ga tisti čas,
ko je lepota še žarela
v smejočih in nemirnih ti očeh
in si zamišljena, vesela,
prestopala mladosti prag?*

*Odmevale so tihe sobe
in poti vsenaokoli
ob zvokih tvoje pesmi,
ko si, ob ročnem delu vsa pazljiva,
sedela zadovoljna
z bodočnostjo, ki si v mislih jo nosila.
Dehteči maj je bil takrat in ti prebivala
tako si dan za dnem.*

*Ko včasih puščal sem za hip
učenje ljubo in te spise utrudljive,
ki sta ob njih ginevala mladosti čas
in vse, kar v meni je najboljšega bilo,
takrat iz oken domačije
poslušal sem tvoj glas
in gibko občudoval rokó,
ki čez tkanino je drsela.
Strmel v jasno sem nebo,
na ceste pozlačene, na vrtove,
na morje tam v daljavi, na goró.
Povedati z besedami ni moč,
kar v srcu mojem je takrat biló.*

*Oh, ljube misli
in upi in čustva, moja Silvija!
Kako zamišljala sva si takrat
življenje in usodo!*

*Ko zdaj o tistih davnih upih premišlujem,
občutje trpko in brezupno
srce mi stiska,
nesrečo svojo zopet objokujem.
Oh, narava, narava,
le zakaj ne daš,
kar prej obljudit znaš? Zakaj tako
otroke svoje goljufaš?*

*Še preden zima je zelenje pomorila,
bolezni skrite žrtev, si, prenežna,
se za zmeraj umaknila.
In nisi zrla cveta svojih let,
in ni ti božala srca
pohvala sladka tvojih temnih las in ne
pogledov plahih, begajočih.
In niso o ljubezni na praznični dan
vrstnice s tabo se menile!*

*Tudi v meni so prav kmalu
oveneli sladki upi, saj usoda
mojim dnem ni mladosti podarila.
Oh, kak' hitro si odšla,
vrstnica ljuba mojih mladih dni,
objokovana, zaželena!
Kaj to je tisti svet? In to veselje,
ljubezen, delo, doživljaji,
ki toliko o njih sva govorila?
In to usoda je ljudi?
Ko sva resnico doumela,
si, revna, obležala: od daleč
hladno smrt in prazen grob
z rokó si mi kazala.*

Prvič sta šla skupaj na pijačo. Pogreznjena sta sedela v velikih pletenih stolih na terasi. Pogreznjena v lastne misli. Hrup na ulicah je počasi jenjal. Večerilo se je. Tisto malo ljudi, ki so kljub migetajoči vročini še vztrajali v mestu, se je porazgubilo po hladnih kotičkih številnih napol praznih lokalov. Mesto je v poletnih večerih vdano in zvito v osamelost puhtelo težko betonsko pesem. Popolnoma drugačno od dalmatinskih popevk, dišečih po morski soli.

Nagnil se je nad mizo, si z desnico podprl brado in jo motril.

No, o čem si hotela govoriti?

V stolu se je počutila kot v prevelikem gnezdu. Nagnila je glavo, oči usmerila gor na baldahin in mehko našobila ustnice, kot da jo je presenetil z vprašanjem in zdaj previdno razbira tehten odgovor.

Tako. Kako delo? je ravnodušno vprašala.

Dvignjenih obrvi je odgovoril: Gre. Ampak verjetno nisva zato tukaj.

Zasmejala se je. Za hip. Spet naredla resnoben izraz, se tudi ona nagnila nad mizo in ga s hrbtno stranjo dlani mehko pogladila po levici, ležeči na mizi.

Ker najini dotiki niso iskreni, je suho pripomnila, zroč v njegove bele lovke. Prepletel je prste z njenimi.

Greva k meni? jo je vprašal.

Sunkovito je povlekla roko k sebi.

Ne, zato sva tukaj – na nevtralnem – da lahko povem. Drugače govori samo telo, je lepljivo zaključila.

Tokrat je on stegnil roko, ji gladil členke. Zaprla je oči in se predala dotiku. Mehkemu kot veter. Gomazenje se je dvigovalo po hrbtnenici. Vedela je, da se bo spet zapletla v mrežo, če ne ohrani treznosti. Odprla je oči in se odločno zavlekla v prevelik pleten stol.

Najina svetova sta tako vsak sebi, da nimata niti preseka. Ni dovolj samo privlačnost, je hitela analizirati.

Zakaj toliko govorjenja? Pusti iskram, naj se krešejo, jo je prekinil.

Zmajala je z glavo in se s pogledom srečala z žensko, ki je ravno prišla na teraso. Na njeni temni polti sta se razlivala dva zelena tol-muna. Dolge črne lase je imela razpršeno spete. Krilo je mlahavo padalo do tal. Srajca se je pisano tepla z njegovim vzorcem. Kar zrla je vanjo, kot da ve, čemu je tukaj. Kot da ve bolje, kot ona sama. Pristopila je k njuni mizi, stegnila odprto dlan in prosila drobiž. On jo je gledal, ne da bi trznil. Ona je prijela še vedno poln kozarec soka in ji ga stisnila v roko.

Ženska je prikimala in sedla za sosednjo mizo. Srkala je sok in ju opazovala. Bilu mu je neprijetno. Skoraj mučno. Snel je okrogla očala in si mencial oči.

Pa mi ti povej, kako gledaš na vse skupaj, je pretrgala tišino. Mimo je pridivjal rešilec s prodorno sireno. Oba sta se ozrla za odhajajočim vozilom. Ženska za sosednjo mizo ju je nepretrgano opazovala.

Tejle gospe se pa zdiva zanimiva, je porogljivo dejal in nerodno obračal očala v rokah.

Ne menjaj teme, je naveličano navrgla.

Kaj? je spet privzdignil obrvi.

Kako naju vidiš?

Sva, ko sva skupaj, in je rokenrol, je skušal zaključiti njemu nepotrebno razpravljanje.

Ja, ko nisva skupaj, naju ni. Brez duha, se je resignirano strinjala. Nataknil si je očala in ponovno poskusil: Greva k meni?

Odkimala je in očitajoče dodala: Sploh me nisi poslušal. No, mogoče si poslušal, slišal pa nisi. Pristopila je ciganka, zelene oči so se skrivnostno lesketale, položila roko na njeno ramo. Rekla je: Nekdo drug bo zate odložil naočnike. Kmalu. Se tiho oddaljila od mize in neslišno zapustila teraso.

Zbegano sta se spogledala in se rahlo nasmehnila. On od skepse. Ona od zaupanja. Pa še prav ima, je rekla.

Noč je počasi legala, ko je šla sama domov.

Ivana Kužnik **SAMA**

Kopalnica. Po ogledalu se razprostira pajčevina. Pajčevina, siva, se vleče od stropa navzdol proti oknu; pajčevina na zastrtem oknu. Tla zaprašena, v prahu sled stopinj, tistih od včeraj in predvčerajšnjim. Pajčevina. Preko majhnega pralnega stroja in preko bojlerja, preko starih vrvic za obešanje perila.

Prižge luč, čeprav je še dan. V ogledalu njena zastrta podoba. S počasnimi kretnjami odvijte pipo nad kopalno kadjo, da se vlije srebrna voda. Kad se napolni, prostor napolnjuje s hrumečim šumenjem. Pajčevina nad kadjo se zgane, na njej sledovi kapljic vode. V kadi je mirna, potopljena, kot za večno.

Z vajenimi gibi se umije.

Kot skala iz morja se nato dvigne iz vode (vse ostane v miru), pobriše si debele kaplje vode s stoletja stare kože.

Koraki nato podrsavajo proti kuhinji.

Sede v gugalnik, zre v okno, si prižge cigareto, veke enakomerno utripajo.

Sama.

TEBE NI TUKAJ

Tebe ni tukaj. Ogledalo je pusto, v njem umazani odsvit dopoldneva. Ogledalo, polno naveličanih podob mene: na suhih ustnicah posušeni ostanki kave.

Na nočni omarici nakit, pust, brez blišča. Pozlačeni rob šminke Invite se šibko blešči. Steklenička laka za nohte je prašna.

Trpko diši po telesnosti.

Strast zgodnje pomladi slutim oddaljeno, hočem jo priklicati. Ne gre.

Ostaja tam nekje, shranjena. Za jutri?

Jo bodo nosnice še kdaj zaznale?

Tebe ni tukaj.

Odmevi tvojega glasu tavajo po kotih, skušam jih ujeti v pest roke. Se vedno izmuznejo. Ostanejo na svojem mestu.

Nemo govorijo o tvojem prihodu. Tvoja podoba je zakoreninjena

Ivana Kužnik
TEBE NI TUKAJ

v moji zavesti, po svoje večna...

Pogledam skozi okno, dan bo skoraj v najvišjem vzponu.

Tebe ni tukaj.

Pridi spet, sveža pomlad!

Pino Mlakar

GRAD BOKALCE IN NEKDANJI TRAMVAJ ŠIŠKA – VIČ

Spomin na kiparja Goršeta

Poletje 1937 je postalo zaznamovano z gradom Bokalce, ker sva tam imela na voljo dvoranico s klavirjem za svoje delo in bivanje s prehrano. Bili smo kar štirje: Pia, jaz, dveletna hčerkica Veronika in Piina mama. To izredno priliko za delo in počitek skupaj nama je posredoval Rajko Ložar, za slovensko kulturo in umetnost zagnani ravnatelj Narodnega muzeja v Ljubljani. On naju je seznanil s kiparjem Goršetom.

Nekega julijskega dne ga je pripeljal v dvoranico, kjer sva s Pio vadila in snovala. Kiparja je to zanimalo, pogovor se je vrtel o tem, kaj pomeni v plesu gib in kaj drža. Povedal je željo, da bi še smel priti in bi mu midva služila za model Kompozicije o plesnem paru.

Bokalce so blizu Ljubljane, dobre pol ure hoda od Viča. Takrat je vozil tramvaj iz Šentvida do Viča. Ugodna zveza za Goršeta, ki je imel na Gosposvetski cesti svoj atelje – delavnico in dom. Dobro mu je tramvaj služil za obiskovanje Bokalce in za transportiranje kiparskih potrebščin, stojalo, orodje, v mokri krpi zavito pregneteno ilovico, glino. Peš in na hrbtu je nosil od Viča do gradu vso to kramo po cesti, ki pelje skozi več naselij, deloma tudi ob potoku Gradaščici, vse do hriba, na katerem se nahaja grad Bokalce.

Prišel je dan, ko sva morala biti kiparju na razpolago za modeliranje. France se je odločil za podrško iz "Loko". Nepremično stati v drži dlje časa je močno utrudljivo. Vsakih toliko sva popustila v drži, Gorše ni godrnjal. Najino pavziranje mu je bilo celo dobrodošlo: v začetno oblikovano glino je vtaknil kakšno palčico, jo izpulil, ponovno vtaknil v oblikovani zametek; palčica naj bi služila kot opora nanese ni glini za roko ali nogo nastajajočemu kipu. Teža ilovice bi sicer kar hitro povabila in deformirala prosto štrleče okončine.

Po kakšni dobri uri poziranja sva zapustila kiparja in šla na svoje delo. On pa je sam nadaljeval z modeliranjem. Bil je neutrudljiv in vidno zadovoljen nad svojim delom.

Drugi dan smo enako nadaljevali. Kipar je včasih stopil par korakov stran od stojala, zopet pristopil in previdno vrtel na levo in na desno ploščo na stojalu, na kateri je že nastal osnutek. Hodil je okoli naju v podržki, ogledoval in ocenjeval skupinska razmerja med telesoma, nato zopet svoj osnutek na plošči z raznih kotov. Ponovno je gnetel med svojimi prsti glino; z dodajanjem ali odzemanjem glin je tako nastajala kompozicija dveh človeških teles. Pa ni prenehal s tem oblikovanjem; še in še se je vračal k stojalu in kompoziciji. Po prostoru sva se sprehodila tudi midva s Pio in ogledovala osnutek

skulpture na stojalu in kiparjevo zaneseno delo. Imela sva vtis, da France Gorše ustvarja bolj tisto, kar občuti in kar čuti, in ne tisto, kar naše oči gledajo.

Osnutek kompozicije je meril v višino kakih 50 cm.

Bil je videti zadovoljen, ko je drugi dan od nekdaj prinesel primerno škatlo iz trdega kartona in vanjo spravil kip, ga obložil z vlažno krpo, zavaroval s suhimi krpami v sami škatli in dejal, da ga bo odnesel v svoj atelje, češ tam šele se bo začelo delo na veliki skulpturi Plesni par.

Mesec dni in še več ni bilo glasu, kar pride Rajko Ložar na Bokalce z namenom, da naju vzame s seboj in da gremo pogledat Goršetov atelje. Na Gosposvetski cesti smo izstopili kar na ugodnem mestu; tramvaj se je moral ustaviti, zapornice so bile spuščene, železniški tiri so prečkali cesto, vlak je sopihal. V jamo vzdolž Kolizeja so vodile ozke strme stopnice. Ko smo bili na dnu stopnic, je Rajko Ložar pokazal atelje, delavnico v nizu drugih delavnic in skladišč podkletene stavbe Kolizeja. Atelje je imel velika težka vrata, ki so bila na stežaj odprta. Med raznimi podesti zagledamo Franceta Goršeta; prihaja nam naproti veselega obraza, kot kakšen kmečki gospodar na svojem. Sredi ateljeja je stala na nizkem podestu skulptura Plesni par v naravni velikosti. Ni bila v glini, temveč v mavcu. Gorše razlaga, da še dela na kipu in ga hoče vliti v bron. Katero podjetje naj bi to storilo, še ne more reči; je pa to drago. Morda je upal na Ložarjeve zveze, midva s Pio pa tudi nisva imela znancev med petičneži; vse je obviselo v zraku. Vsi trije smo zapuščali atelje v zavesti ponosa, da imamo tukaj, v Kolizejski jami obetavnega kiparja, umetnika pravšnje nravi...

Septembra za tem sva se z družinico morala vrniti v Zürich. Ko sva leta 1940 ponovno obiskala Ljubljano, Goršetovega ateljeja nisva več našla.

Prišli so tudi časi, ko so bili stiki pretrgani, Ložarja nisva več srečala. Slikar Miha Maleš je bil prvi, ki nama je pravil o uspešni Goršetovi umetnosti.

V začetku ali ob koncu šestdesetih let sva izvedela, da pripravlja Lado Smrekar v Kostanjevici na Krki razstavo Goršetovih del, zbranih na mnogih krajih. S Pio sva na napovedani dan otvoritve pripotovala v Kostanjevico. Na ukaz je bila razstava prepovedana.

Srečanje z Goršetom po tolikih letih in v teh okoliščinah je bilo pretresljivo. Odločili smo se, da se kar odpeljemo v mesto z njim, z Ladom Smrekarjem in prijatelji k nam domov v Ločno. Posedli smo okrog velike mize. Pia je postregla, da nismo bili lačni. France Gorše je komaj kaj govoril, venomer je gledal predse; tako tudi Lado Smrekar. S težavami in s stroški zbrane eksponate bo moral odposlati, ne da bi jih videli ljubitelji njegove galerije. France Gorše je bil tako potrj, da nisem mogel ves večer vzpostaviti nikakršnega ustvarjalnega pogovora z njim. Bila je že noč, ko smo se poslovili, in to srčno kot ljudje vere in upanja.

To je bilo najino zadnje srečanje s človekom Goršetom; z njim kot umetnikom pa se še vedno srečamo v njegovih kipih.

BRANKO SUHY

OSEBNA RAZSTAVA, Galerija likovnih umetnosti,
Slovenj Gradec, 1998

Emil Cesar **PARTIZANSTVO MIRANA JARCA**

Nekaj novih pogledov na življenje in delo Mirana Jarca v partizanih

I

Troje vzrokov je za pisanje tega prispevka: v zadnjem času sem se soočil z dopolnjujočimi podrobnostmi o pesniku, pisatelju in prevajalcu Miranu Jarcu, ki so bile doslej neznane. Mislim na dnevniški zapis, ki govori o tem obdobju, in na spominsko pričevanje iz zadnjih dni Jarčevega življenja. To sta dva pomembna vzroka za to pisanje.

Konec 1997. leta me je iznenadil profesor Tone Suhadolc z ljubeznivim sporočilom, da obstaja dnevnik njegovega očeta iz poletnih mesecev 1942. leta, kjer sporoča podrobnosti tako o partizanskem napadu pri Verdu kakor tudi pozneje, kar je za literarno zgodovino pomembno. Dnevnik je stvaren in je pomembno in zanesljivo dopolnilo dejstvom, ki smo jih poznali le okvirno. Pričevanje se sklada v celoti z znanimi podrobnostmi in jih moremo preverjati ter dopolnjevati z Jarčevo korespondenco. Profesor Suhadolc mi je ljubeznivo posredoval dnevniške zapiske očeta, inž. Antona Suhadolca, hkrati je pojasnil pošiljatev in rokopis: *"V prilogi vam pošiljam 4 sklope iz dnevnika mojega očeta. Prvi govori o odgonu v Gonars in vse do časa, ko je Miran Jarc odšel v štab partizanske vojske (v šolsko taborišče – vir: dr. Vladimir Krivic). Drugi sklop opisuje obisk Mirana Jarca mojemu očetu v Starem Logu, kjer je oče delal za partizane razne barake, sušilnice, mesarije itd. Bil je gradbeni inženir. V ta sklop sem vključil tudi pasus dnevnika, ki opisuje družčino E. Cevca in drugih krščanskih socialistov. V tretjem sklopu omenja Jarca le v enem stavku. V četrtem je odstavek iz pisma, ki ga je iz partizanščine oče pisal družini. Gotovo je brez večjega pomena. To so vsi deli dnevnika (in pisem), ki se kakorkoli nanašajo na pesnika Mirana Jarca. Ves dnevnik s pismi vred sicer obsega okoli 100 tipkanih strani."*¹ Nadalje tudi sporoča, da je njegov oče pisal dnevniške zapiske sproti, v dva ali tri blokce, v prvih mesecih 1975. leta pa jih je napisal s pisalnim strojem. Opombe dopuščajo sklep, da je dnevnik ustrezno pojasnjeval.² – Služiti mu je moral v uteho, zlasti v težavah, ki jih opisuje.

To sta dva od treh vzrokov za pisanje o Miranu Jarcu.

Znano je, da so italijanski vojaki 28. junija 1942, na nekdanji Vidov dan, ki so ga nekoč slovesno praznovali, izvajali racije v vseh ulicah za Bežigradom in aretirali tudi pesnika, pisatelja in prevajalca Mirana Jarca. Dogodek se je pripetil, kot ga sam opisuje, v nedeljo dopoldne. Bil je na vrtu, ob njem sta se igrali obe hčerki. Odgon je občutil – tu govori v imenu vseh aretiranih Bežigradčanov – kot nekaj neresničnega in nerazumljivega. Podobno kot Jarc je razmišljal tudi njegov stanodajalec, inž. Anton Suhadolc, ki je delil z njim enako

¹ Pisna izjava prof. Antona Suhadolca, 17. decembra 1997.

² Isti vir.

usodo: "*Pred uro še svoboden, sedaj tema.*"

Tovornjaki so aretirane Ljubljance vozili na kasarniško dvorišče v Maistrovi ulici, po končanih racijah pa so pričeli pregledovati aretirance in ugotavljati njihovo identiteto. Častnik, ki je to delal – pregledal je tudi Jarca – je bil Vito Guariglia, poveljnik karabinjerjev divizije sardinskih grenadirjev; pri odbiranju Slovencev za internacijo so se posluževali slovenskih konfidentov. Ti so s trkanjem "na šipo okna sosednje barake", za katerimi so bili skriti, "manj po vednosti kot po osebnih simpatijah in sovraštvih odločili o usodi človeka, ki je stal pred oficirjem."³ Takega načina odbiranja so se Italijani posluževali v tem času v vseh vojašnicah v Ljubljani, kamor so nasilno prignali aretirane meščane. Ponekod so celo vedeli (Domobranska kasarna) za imena konfidentov. Taka je bila vojna stvarnost! Taka vojna pravica! Vse to so delali ljudje povsem neobremenjeno, ne oziraje se na posledice, ki so bile lahko za marsikoga zelo tragične.

Skupna usoda je tedaj znane in neznane ljudi zblížala. Taka je tudi Suhadolčeva ugotovitev: "*Za žicami, na soparnem soncu. Stoteri znan-ci in ne, na mah smo vsi v sorodu. Ena usoda nas veže, en vzrok... Vsi prenašajo dostojno, ja, veličastno.*"

Iz omenjenih zapiskov izvemo podrobnosti, kot so si potem sledile. Proti večeru so vse pridržane začeli urejati. Bilo jih je približno 650, zajeti so bili za Bežigradom in v Zeleni Jami. Ob desetih zvečer so jim dali na pot nekaj hrane, nato pa odgnali na železniško postajo. Ulice so bile zaradi policijske ure prazne kot "po požaru". Marsikomu od interniranih je bilo jasno, da rodnega mesta ne bo več videl (Suhadolc).

Čas odhoda je le približen. Vlak je menda odpeljal z glavne železniške postaje v Ljubljani okoli 21. ure. Tovorni železniški vagoni so bili brez klopi ali slame. Inž. Suhadolc in Miran Jarc sta se povzpela v prvi vagon, v vsak vagon so namestili po petdeset internirancev. Z Jarcem sta se podala v kot vagona, kjer sta sedla. Trenutke takole opisuje: "*Čudni občutki, čuden položaj. Družba pisana. Ulje se dež, potem odhod. Počasi. Zbogom, Ljubljana. Mlajši lezejo k mrežam kot opice. Videl bom. Kaj? Da. Žalost, nepregledna žalost... Proti Borovnici se sliši bobnenje topov. Strel, blisk, pok. Žalostno. Ozračje kljub dežju soparno. Skoro pričakovanje nekih izjemnih dogodkov. Tema, nikogar ne vidiš. Samo kvantanje nekaterih in smeh. Petje ne gre. Mladi poskušajo vse, da bi pozabili, starejši se pogreznejo vase z mislimi na dom, na spremenbe, na vzroke, na dejanja in grehe!*"

V Borovnici na postaji je bil daljši postanek, postajo so zapustili okoli polnoči. Nato pa kot eden izmed redkih pričevalcev opiše napad na vlak: "*V bližini Verda nenadoma pok, blisk. Pokanje postaja divje, puške, strojnice. Zatem mir, nakar nova salva, še divjejša kot prej. Krogla gre skozi naš voz. Ostanem miren, kar bo, bo. Naenkrat vlak obstane. Nekaj časa še pokanje partizani – Italijani, potem mir in naskok partizanov na vlak. Kriki in šumenje, odpiranje, izkladanje ranjenih. Žalost, veselje. Naš voz odpro tako, da ustrelje v žabico...*"

Tako je bilo rešenih vrsto intelektualcev in študentov ter drugih. Med rešenimi so bili akademski slikar Vladimir Lakovič, umetnostni zgodovinar Emilijan Ceve, pisatelj Milan Guček in Miran Jarc.

Transport z interniranimi Ljubljanci so partizani rešili po naključju. Napad in rešitev sta močno odmevala med okupiranim prebivalstvom, zlasti v Ljubljani. Bila je pomembna zmaga nad italijansko vojsko in njeno močjo. Osvobodile so jih enote II. grupe, ki so bile na

svojem pohodu proti Gorenjski in Štajerski. Po poročilu štaba I. bataljona III. grupe odredov štabu II. grupe 23. junija 1942 so nameravali prvotno le razdejati železniško progo med postajama Verd in Logatec. Na sestanku 24. junija v Št. Vidu pa je nastal nov bojni načrt. Z močno zasedo v dolžini 600 do 800 metrov naj bi ustavili vlak ter uničili vojaško spremstvo. Zasedo naj bi postavili pred vstopnim signalom na Verdu, ena četa naj bi minirala progo, vlak naj bi ustavili s premikom signala na znak "stoj", nato pa naj bi ga borci, nekdanji železniški uslužbenci, pognali nazaj proti borovniškemu viaduktu. Proti vagonom so se pognali borci Zdravkovega bataljona. Takrat so partizani zaslišali iz živinskih vagonov klice: "Odprite, vaši smo, Slovenci smo!" Načrt napada se je v trenutku spremenil v reševanje internirancev.⁴

Podatkov, ki govorijo o številu rešenih, je več. Tone Ferenc navede, po italijanskih virih, 352 rešenih internirancev.⁵ S partizani pa bi jih šlo prav gotovo več, če bi odprli vse vagone. Interniravec Pavle Lešnjak mi je pripovedoval, da so italijanski vojaki Ljubljance nasilno odganjali, kljub temu pa se je velika skupina privržencev odpora upirala takojšnjemu odgonu. Ti so napolnili zadnje vagone.

Miran Jarc je bil med 2.242 možmi, ki so jih italijanski okupatorji odgnali med množičnimi racijami za Bežigradom najprej v vojašnico na Taboru (Maistrova ulica), nato pa v skupini 598,⁶ ki so jih, po izdaji, zadržali z namenom, da bi jih še istega dne zvečer odpeljali v koncentracijsko taborišče.

Ta nenavadna pot v partizane je bila za Ljubljance težka in naporena. Inž. Suhadole je opisuje: "Fantje, v hrib, kar za nami, hitro, kar naprej." *Strašno temna noč, nekoliko prši. Grmovje in rastlinje izgleda kot s slano ali s snegom pobeljeno. Z Jarcem se drživa z roko. Potem se zgrešiva... V trebuh ranjenemu partizanu hladijo pri studencu rano. O Bože, že ga grabi smrt. Partizani, sanitetke, vojščakinje, vse je tu. Pomagam nositi nekaj časa ranjenega vlakovca. Kako je človek težak, ko se ne obvlada. Še drugi ranjenci, obvezanci, ki hodijo. Baje v vlaku ostali trije mrtvi in še drugi ranjenci... Partizani trde, da so osvobodili vse, a mi vseh ne vidimo. Mnogo nas je, a vseh nisem mogel ugotoviti – v temi. Pot gre vedno navzgor po peš poteh, blatu, kamnih. Z Jarcem se zopet dobiva, tudi Rudko je tu, ves okrvavljen. Nosil je ranjenca. Vas Pokojišče. Nekoliko se dani. Žejni. Kmetje dajo vodo. Vozove pripravljajo, da gredo po ranjence. Prve partizanske obraze vidimo. Vse resno. Prvič se vidimo zbrani vlakovci. Da, komaj polovico nas je. Ko se malo oddahnemo – naprej. Z Jarcem sva preresetala položaj. Sprva, oj, kakšna romantika, doživljaj nima para. Sedaj se odločili: življenje ali smrt. Potem se je priplazila tiha skrb: živiš v nelegalnem občestvu, če prideš Italijanom v roke, je sodba že sojena. In korak je čisto preiščljen in svoboden. Za vse to ni več časa. Dejanja so odločila.*

... Za puško se bom težko odločil. Vas Padež. Sledovi bombardiranja po topovih. Mraz. Po groznem blatu in skalah, ko vidim partizansko mumijo spati pod drevesom, dospemo na žage. Dve sta. Vidiš sledove partizanskega življenja. Od pobitega vola koža, drobovje. Ognjišče. Žage obstopimo, vse pretaknemo in se vleže vsak, kjer mu prija, kjer dobi prostor. Po lesenih tleh, po hlodih v in izven žage, po podstrešjih, po sobicah, po kletnih prostorih. Vse je trudno. Z Jarcem zlezeva na nek podstrešek, kjer je nekaj slame, očitno partizansko ležišče. Uleževa. Čez pol ure vprašam Jarca: spiš. Ne morem, preiščlujem. Jaz tudi. Vstaneva. Zlezeva na pod in gledava sebe in žalostno voj-

4 Jože Mekinda – Franci, Pohod II. grupe odredov na Štajersko, str. 306 – 324.

5 Tone Ferenc, Fašisti brez krinke, Dokumenti 1941 – 1942, str. 377, 378, op. 2.

6 Janko Jarc, Miran Jarc v partizanih, Obzornik 1951, str. 132.

sko, ki spi in bedi, kakor kdo more."

Po spominih Milana Gučka sledimo rešencem, hkrati pa tudi začetkom Jarčevega leposlovnega dela. 29. junija so bili rešenci na žagah v Kožjeku, 30. junija so jih razdelili v tri skupine: v prvo so uvrstili tiste, ki so se odločili, da ostanejo med partizani, v drugo so se prijavili za delavske bataljone, za tretjo pa so se odločili tisti, ki so se želeli vrniti domov. Vendar veljajo ti podatki samo za tiste, ki so ostali v III. grupi odredov. Vladimir Lakovič in še nekateri, ki so se takoj priključili enotam II. grupe odredov, so takoj nadaljevali pot na Gorenjsko.

Po Suhadolčevem dnevniškem zapisku se je Jarc že skrajša odločil, da se ne vrne v Ljubljano, temveč da ostane kot prostovoljec v delavskem bataljonu. Kaj je bilo vzrok, da si je premislil in se pozneje odločil za partizane, ne vemo. V Suhadolčevem dnevniku 29. junija pa je zanimiva opomba. Sledi pogovor s partizani, pomemben je Suhadolčev vtis: "*Bože, kakšni so ti ljudje. Zdi se, da so kamen, odločni, navdušeni za vsak napor; vsak trenutek pripravljeni dati tudi življenje. Zakaj naj vsak življenje tvega, to je vprašanje, ki si ga je marsikdo nadel. Oni, ki so politično zreli in prepričani, tem je za ideal novega gibanja, ki obeta novo, pravičnejše življenje. Drugim lebdi narod in njegovo trpljenje pred očmi, nekatere pa drži le bojazen pred hujšim. Ampak vsak od teh borcev je po svoje reven, ima svoje srce in misli Bog ve kod...*" Še istega večera sledi spopad z Italijani. Spopad opisuje Suhadolc: "*Proti večeru slišimo pokanje, v dolini je moralo biti, nedaleč od nas. Vedno hujše. 'Kaj da je,' vprašujemo. 'Ah, kaj, Italijani silijo po dolini, naši pa branijo. Kar naenkrat pride nek sel. Govori s partizani. Ti se razžive, poiščejo puške in strojnice in že tečejo na pomoč. Še slišimo pokanje, začne se temniti in nato preneha ogenj in pok.*" Zapis je občudujoč. Zaradi tega imata proti večeru, ko se z Jarcem spet snideta "*resen in buren razgovor glede naše pristojnosti*". Življenje med partizani, ki ga je že nekoliko spoznal, zazori v njem sklep, da "*ni dorasel tem razmeram*" in da bi se rad vrnil. Suhadolc ga je od tega odvratal, rekoč, da je prepozno in da naj ostane. (Verjetno so medtem tisto skupino, ki se je odločila za vrnitev v Ljubljano, že oddvojili in poslali drugam.) – To je Jarca pomirilo.

Zanimiv je tudi podatek v Suhadolčevem dnevniku, da mu je 29. junija Franc Popit dejal, da bosta šla z Jarcem "v agitacijo". Vse kaže, da so medtem odkrili Jarčevo identiteto ter spoznali njegov pomen za partizanstvo. Ker poslej tako Jarc kot Suhadolc ne govorita, kam bosta usmerila nadaljnji korak, sklepam, da je potem sledil v štabu razgovor, ki je bil odločilen za njuno poznejšo dokončno odločitev. Pot s Francem Popitom je morala biti za Ljubljančana, ki sta bila že več časa prikrajšana za taka doživetja in lepoto, enkratna. To razbiramo tudi iz Suhadolčevega dnevniškega zapisa. Vendar je podroben opis dogodkov precej nejasen. Predvsem ne izvemo za vzrok tega obiska in namen poti: "*Po mokri in blatni cesti, potem po poti skozi hosto in gozd. Ne vidim skoro nič. Sledim Joklu bolj po sluhu kot po vidu. Mesec osvetljuje gozd in hosto ter dela čudovite sence, čudovite objekte. Zdi se ti, da vidiš same stebre in vhode in timpanone in stavbe. Ena slika mine, pokaže se že druga iz neznatnosti in velikansko arhitekturo. Grmičje je kot iz srebra, Jarc me vpraša: 'Kaj tudi ti vidiš vse te objekte, stebre in palače.' 'Da, tudi jaz.' Pot je včasih jasnejša, kot umazana proga med ostalim srebrom. In kljub temu, čaru hodim po blatu, strašno spolzkem, mastnem blatu, da s težavo držim ravnotežje.*

Časih si pomagam z rokami. Bože, kakšen občutek, kam gremo, kaj bo z nami. Po dolgi hoji, gotov je trajalo kako uro, pridem slednjič do neke kočice – kuhinje... Potem se premaknemo višje v barako – pisarno. Ah, kaj vidim: telefon, radio, pisalni stroj. Nekaj poslušamo, telefon brenči, nekaj se pogovarjamo, nakar greva z Jarcem spat v lesen šotor, kjer spi straža... “ Približno ob 12. uri sta prišla Suhadolc in Jarc v vas Otave in ponoči v vas Zavrh. 30. junija so se premaknili v Iški vintgar. Kot dokazujejo dogodki, pa je bil dogovor o njuni prihodnosti še preciznejši. Inž. Suhadolc je bil po svojih poklicnih sposobnostih dodeljen posebnemu gradbenemu oddelku, Jarc pa k novoustanovljenemu v kulturnem forumu, ki je imel svoj sedež v Starem Logu, ter so mu povedali, kaj od njega pričakujejo, s čimer je soglašal. Tega dne se je Jarc s Suhadolcem razšel. O tem pripoveduje: “*Poleg hišice zagledam na vzvišenem kupčku Mirana in še nekaj tovarišev. ‘Kaj je,’ vprašam. ‘K štabu gredo štirje, med njimi tudi Miran.’ Z Miranom sva že od doma imela intimne pogovore, bila sva v paru. Stanoval je v naši hiši, sedaj pa najbližji cele družine odide. ‘Veš,’ mi pravi, to meni prija, to bo zame.*”

Vsekakor so se morali o tem, kam ga pošiljajo in kaj nameravajo z njim, pogovoriti.

Njuni poti sta se za nekaj časa ločili.

Milan Guček poroča, da so bili rešenci, razen onih, ki so se odločili za vrnitev v Ljubljano, 1. julija v Iski pod vasjo Mačkovec,⁷ v sprejemnem taborišču. Po tej ločitvi je Jarc preživel vrsto dramatičnih preizkušenj. Neugotovljivega dne je doživel napad italijanskih vojaških letal. O tem dogodku je pozneje Jarc rad pripovedoval. Omenja ga ženi Zinki.⁸ Bil je izredno priseben. O tem je pripovedoval tudi Josipu Vidmarju, njemu zelo slikovito. Reševal se je tako, da se je “skrival za debli dreves, okrog katerih je moral plesati”, kakor je hudo domišljivo zapisal, “prave bojne plese”.⁹ O letalskem napadu pa je pripovedoval ob svojem srečanju v Starem Logu tudi inž. Suhadolcu.

O letalskem napadu pripoveduje tudi dr. Vladimir Krivic. Letalo je napadlo šolsko taborišče v Mačkovcu. O tem pripoveduje: “... *sredi živahne razprave, v kateri smo se dotaknili vseh perečih problemov političnega in vojaškega značaja ter izmenjali svoja opažanja, nas je iznenadila mitraljeska ploha in zagrmelo so bombe, ki jih je spustil na taborišče sovražni avion. Takoj smo planili iz barake in se umaknili krožečemu avionu za skale in bukve. Neverjetno! Taborišče, v katerem je bilo okrog 50 ljudi, ni imelo niti enega ranjenega.*”¹⁰

Po 16. juliju je bil Jarc v bližini Racne gore. Tu se je srečal z Josipom Vidmarjem, ki je dobil 17. julija obvestilo okrožnega partijskega funkcionarja Franceta Popita, naj se še istega dne zvečer odpravi proti vasi Vrhnika, od koder bo odpotoval na osvobojeno ozemlje. V tej noči se je Vidmar srečal z Jarcem. O tem pripoveduje: “... *Spustila sva se previdno niže in poiskala prostor, kjer sem lahko legel... Ležal sem med popolnoma neznanimi tovariši in poslušal in nenadoma sem zaslišal nekako znan žametni bas, ki me je s svojo intonacijo spomnil na nekoga. Prisluhnil sem pozorneje in že sem se spomnil, od kod ga poznam. In vprašal sem v temo: ‘Ali si ti, Miran?’” Ko mu je Jarc to pritrdil, je Vidmar predlagal, da se bosta pozdravila prihodnje jutro.¹¹ Pripoved o srečanju zaključuje: “*Bližina znanca mi je bila kar prijetna.*” – Ko je vodstvo odprave menilo, da je število neoboroženih za premik primerno, so se odločili za odhod. Ker jih je oviral naliv, so šele po dveh dneh (19. julija) prispeli v Sodražico. Na tem pohodu*

7 Pisna izjava Milana Gučka, 29. junija 1961.

8 Slovenski zbornik 1945, str. 287.

9 Josip Vidmar, *Obrazi*, str. 467.

10 Vladimir Krivic, *Odlomki iz spominov na leto 1942, Ljubljana v ilegali III*, str. 350.

11 Josip Vidmar, o.d., str. 467.

so priredili miting, na katerem je govoril Vidmar, kraja, kjer je to bilo, ne omenja. Vso pot do Sodražice je hodil Vidmar z Jarcem in že tedaj je lahko s skrbjo ugotovil, da je Jarc *“preslab za napore in razburjenje”*, kakršnih so morali pričakovati. Popotovanje je Vidmar ocenjeval kot *“sorazmerno povsem idiličen pohod”* – opazil pa je, da ga je Jarc komaj zmagoval, hkrati je spoznal, da v mraku in ponoči ni videl.

12 o.d., str. 334.

Čeprav je bil v Ljubljani aktivist Osvobodilne fronte, ne bi smel tvegati in se odločiti za odhod v partizane, vendar bo zdaj kot rešenec po premisleku ostal med partizanskimi borci. Svojo odločitev je utemeljeval tudi drugače: pravo mesto za pisatelja je samo med partizani, ker skrbijo za epopejo *“novega časa”*.¹² Pohod ni bil zahteven. Od Sodražice – Italijani so si prizadevali, da bi jo ponovno zavzeli – so se morali podvizati čez progo Grosuplje – Kočevje. Vodstvo kolone je prevzel dr. Vladimir Krivic – Matevž. Usmerili so se proti Žlebiču in po prehodu čez progo ter Malo goro prišli v Suho krajino. Prespali so v Strugah, nato pa odšli mimo Žvirč v Hinje (20. julija). Tu sta odšla – tako pripoveduje Vidmar – on in Jarc na pokopališče in prime-rilo se je, da je stal Vidmar na grobu svojega soimenjaka, kar je Jarca, ki je to opazil, vznemirilo. Nenavadnemu naključju je pripisoval globlji pomen.¹³ Naslednjič so prespali v Starem Logu, tu sta se Vidmar in Jarc začasno ločila, vendar je Vidmar ob slovesu obljubil – na to so gotovo vplivala tudi spoznanja o Jarčevih slabih fizičnih sposobnostih, pozneje pa tudi pisateljstvo – da ga bo *“pritegnil skupini pri izvršnem odboru”*,¹⁴ kar je dan pozneje res storil. Vidmar je moral k Izvršnemu odboru Osvobodilne fronte na Kamenjaku.

13 o.d., str. 338.

14 o.d., str. 472.

15 Edvard Kocbek, Tovarišija, str. 86.

O Jarčevem prihodu na Kamenjak poroča Edvard Kocbek. Prvič v dnevniškem zapisku za 21. julij.¹⁵ Takrat jih je Vidmar obvestil, da je z njim pripotoval v Stari Log Miran Jarc. Dogovorili so se, da ga povabijo medse.

16 o.d., str. 86.

Jarc je prišel na Kamenjak dan pozneje, 22. julija 1942. Tako je baraka dobila *“nekam kulturniški značaj,”* zlasti, ker sta Kardelj in Kidrič, ki sta bivala v tej baraki, že nekaj časa bivala v baraki Glavnega štaba.¹⁶

17 Josip Vidmar, n.d., str. 338

Jarc je imel do srečanja z Vidmarjem za seboj že vrsto izkušenj o partizanskem načinu življenja. Dotlej je med njimi preživel že dobra dva zelo razgibana tedna. Navzven označuje to tudi njegovo naključno srečanje z Josipom Vidmarjem, katerega je Jarc najprej poučil, da je od zdaj naprej partizan Sui¹⁷ ali kot se je nekoliko pozneje predstavil ženi, s katero je imel pisne stike že pred prihodom na Kočevski Rog, na Kamenjak, Janez Sui. Svojo odločitev za partizane pa je utemeljeval: *“Noč je takrat zadišala po smrti, ali usoda ni hotela tega in – zdaj sem po čudovitih potih nekje v slov. domovini med dobrimi, našimi ljudmi, ki dele z nami vse, tovariš s tovariši.”*¹⁸ Da bi jo pomiril, je že v prvem pismu poročal tudi o drugem: *“Hrana pač dobra, prenočišče skupno,”* a posebej poudarjeno: *“na domačih tleh.”* Nenavadnega partizanskega posega 28. junija ni mogel pozabiti. Tako ji je 28. julija podrobno pisal o sebi: *“Zdrav sem čedalje bolj in če bi kaj bilo, je tudi v tem oziru tu preskrbljeno, saj imamo vsega na razpolago. Hrana je izdatna, močna. Vsak dan več mesa kot v Lj. v – 14 dneh. Tudi kruha je. Le zelenjave še manjka. Pač pa moraš biti vedno pripravljen na romanje, če treba brez konca in kraja in – po noči. Imam lep nahrbtnik. Denarja sploh ne vidim, ker tu živiš brez denarja in – gre...”* Takega načina življenja se je hitro navadil. *“Zdaj že ne*

18 Pismo Mirana Jarca ženi Zinki, 3. julija 1942.

19 Pismo Mirana Jarca ženi Zinki,
4. avgusta 1942.

20 Pismo Mirana Jarca ženi Zinki,
23. julija 1942.

21 Pismo Mirana Jarca ženi Zinki,
3. julija 1942.

22 Pismi Mirana Jarca ženi Zinki, 23.
julija 1942.

23 isti vir.

24 isti vir.

25 Josip Vidmar, n.d., str. 468.

26 o.d.

bom znal bivati v sobah, ko živim in spim na prostem. Zdravo je! Seveda: časi niso lahki...” ugotavlja dalje v istem pismu.

Pretresen po nenavadnem in nepričakovanem preobratu, ki ga je prestavil v novo okolje, je trezno razmišljal tudi o prihodnosti. V pismu pravi ženi: “*Ampak, čudno mi je zagodla usoda, kaj ne? Ti se mi smiliš, in otročka, da Ti ne morem povedati, kako! Toda, saj to je usoda tisočev in tisočev, da in še mnogo bridkejša...*”¹⁹ Zato tudi ugotovitev, ki jo je izrekel v pismu 28. julija: “*Danes mora Slovenec Slovencu pomagati!*” Enkratnost teh doživetij je pozneje predstavil ženi z besedami, da je doživetij za “*leta in leta*”,²⁰ nekje drugje pa upravičeno meni, da je doživetij za “*cel roman*”.²¹

Kljub temu da je kot veren človek pisal: “*Brez vere ni zmage*”,²² je sprejemal politična dogajanja z zavestjo, da bodo v celoti spreminila dotedanja spoznanja in tudi življenjske navade, ki bodo poslej uravnale njegovo idejno pot. Sicer večkrat poudarja, da je “*gozd moj dom*” in da je “*cestam brat*”,²³ je pisal ženi: “*Nov svet se poraja. Bodi močna!... Mi smo tu vsi tovariši, vsi. Ti, in vemo, kaj je nova skupnost! Kot da je sto let med Ljublj. in to dolensko zemljo!*”²⁴ Svoje življenjske izkušnje pa je priporočal ženi in drugim v sosedstvu, ki so bili v sili: “*O, pomagajte si v hiši med seboj kot si tukaj mi tovariško: vsi eno, vsak za vse... Danes smo vsi obvezni si pomagati, ko smo vsi na križu!*”

In če je o svoji prostovoljni priključitvi partizanom še razmišljal, je Vidmarju, po odločitvi, kljub vsem težavam, ki se jih je zavedal, odločno dejal: “*Treba je. Kako, se ne vpraša.*”²⁵ V istem hipu pa zaskrbljen vprašujoč ženo: “*Kako je s plačo? Naj banka pomaga, saj potem bo drugače.*”²⁶

Skrb postaja vse bolj vznemirljiva, ker od doma ni dobil nikakršnega obvestila.

V vasi Mačkovec se je začelo tudi njegovo pisateljevanje v partizanih. Tako ugotavljamo po poznavanju nekaterih dejstev. 13. julija sporoča ženi, da je tedaj odšel inž. Suhadolc, hkrati ji je v istem pismu sporočal o italijanskem letalskem napadu, kar dokazuje, da je pismo nastalo po Suhadolčevem odhodu. Morda sta od Suhadolčevega odhoda minila dan, dva. Sporočilo: “*Pišem, tudi literarno in recitiram*”, je imelo globlji pomen in ga je verjetno razumela samo žena. Verjetno jo je želel s tem pomiriti, hkrati pa je to dokaz, da je v tem času že literarno ustvarjal. Dejstvo, da poroča, da je recitiral, si moremo razlagati tako, da so hoteli vznemirjenje v prizadeti vasi ublažiti z mitingom, na katerem je nastopil tudi Jarc s prvim prispevkom, ki je nastal v partizanih. Po pričevanju Milana Gučka je pred tem objavil na skupnem stenskem časopisu črtico – pričevanje o rešitvi nad Bistrotro. Dejstvo, da se je spomin na črtico ohranil, dokazuje, da je imela med bralci partizani in v štabu izreden odmev. Rešitev pa je bila aktualna tudi med civilnim prebivalstvom. Zato je Jarc, tudi na željo štaba, recitiral, o čemer sledi.

Hkrati je v istem pismu, kot je sporočal ženi, da recitira, pisal za rokopis in knjigo B. Travna *General iz džungle*, knjigo je nameraval prevajati. Vendar je s prevajanjem v tem času močno pretiraval. Razumljivo pa je, da je že v tem času pogrešal nekaj knjig, vendar določno samo ruski učbenik in Prešernove *Poezije* (verjetno miniaturno izdajo Akademске založbe) in dvoje ali troje knjig iz zbirke Insel Verlag.

Sodim, da so v odredovem štabu pravilno ocenili Jarčeve pomembnosti in so ga zato namerno poslali čim bližje Izvršnemu odboru Os-

vobodilne fronte na Kočevskem Rogu. Josip Vidmar ga je našel na tej poti.

22. julija 1942 se je Jarc pridružil članom Izvršnega odbora Osvobodilne fronte na Kamenjaku. Prispel je dan pred tem, ko je sklical Edvard Kocbek vse, "ki sučejo pero", in jim povedal željo Izvršnega odbora, naj pišejo gledališke igre in skeče za Agittheater in za načrtovane gledališke skupine v vojski. Sestanka se je udeležil tudi Jarc. Po pričevanju Josipa Vidmarja so bile zadolžitve zelo konkretne. Vidmar sporoča, da so se z Jarcem dogovorili, da naj piše o čemer koli, pri tem pa so bili konkretni, da naj opiše "zgodbe svoje dogodivščine", verjetno jim je o vsem preživelem podrobno pripovedoval. Dogodivščina je bila dovolj zanimiva in aktualna. Ker pa je bil prav tedaj ustanovljen Agittheater, se je v pomanjkanju aktualnih dramskih tekstov obrnil Kocbek tudi na Jarca. Zaradi tega se je Jarc lotil tudi dramatike.²⁷

27 o.d., str. 472.

Da so upravičili Jarčev prihod na Kamenjak, so ga vključili v propagandni odsek Izvršnega odbora Osvobodilne fronte, Jarc pa je o tem, da jo pomiri, pisal ženi. Hotel je biti čim bolj razumljiv: "*Okrog mene so ljudje, ki nas je življenje čudovito lepo našlo skupaj. Pomisli: skupaj spim z njim, pesnikom, ki je bil zadnje dni vedno pri nas in z ljudmi, ki so kritiki (!) in s pisateljem iz katoliških vrst.*" Ali drugje: "*Veliko srečo imam – do te ure – da sem prideljen družbi in delu, ki odgovarja mojim zmožnostim – duševno delo!!*" S klicaji je skušal opozoriti, da se je tudi sam aktivno vključil v pisanje. Prav tako tudi 11. avgusta, zavedajoč se, da je to obdobje vojne in čas velikih preobratov: "*O, močno živim! In v lepem okolju. Čudovito je življenje gozdov. Toda usoda mi je bila mila do te ure.*"

Pesnik, ki se je ilegalno zadrževal pri Jarčevih v Ljubljani, je bil Vladimir Pavšič – Matej Bor. Kritik, s čimer naj bi jo spomnil na določenega človeka, zato klicaj v oklepaju, je Josip Vidmar, pisatelj iz katoliških vrst pa je Edvard Kocbek.

Na Kamenjaku je tedaj živelo vodstvo slovenske Osvobodilne fronte. Kako duhovno bogato je bilo takratno življenje, nam približajo spomini Josipa Vidmarja, o tem pa govorijo tudi drugi (Edvard Kocbek, Jože Javoršek, Tone Fajfar, Franjo Lubej). Pričevanje je zanimivo tudi zaradi tega, ker je preverjeno in v najbolj tipičnih obrisih ohranja svojski čas. Tako vzdušje pa je v veliki meri vplivalo na bogato literarno snovanje.²⁸ Slovenska osvobodilna misel je doživljala tedaj preporod v smislu narodnoosvobodilnega humanizma.²⁹ Zavest, ki je vplivala na politično širino, je vplivala tudi na razpoloženje. Kamenjak, kakršen je bil v teh dneh in kakršnega je doživljal tudi Jarc, opisuje Vidmar zelo nazorno: "*Vsak večer smo zakurili pod streho naše barake, ki je imela samo tri stene, ogenj, posedli in polegli po pogradih in strmeli v neugnano žive plamene in se pomenkovali. Predvsem smo govorili o Prešernu, o Cankarju in Župančiču, o dragocenih knjigah, o lepoti, o življenju, o ljubezni in smrti, o zadnjih resnicah in o človeku ter njegovem smislu. Neprisiljeno in prisrčno je tekla beseda z živim interesom in s tiho zavestjo za stvar in za vse, kar je bilo pravega v nas... Nobeden od nas ni imel nikakršne ambicije glede tega, samo odkrivali smo se drugi drugemu, in sicer drugače, kakor v predvojnih srečanjih v Ljubljani, brez skrbi za svoj prav, resnično, samo odkrivali smo se, govorili iz sebe. Bilo nam je lepo in dobro...*" S tem Vidmar opisuje in pojasnjuje to, kar je bilo v zvezi z Miranom Jarcem in kar je sporočal Edvard Kocbek v Tovarišiji 29.

28 o.d., str. 339.

29 o.d.

30 Edvard Kocbek, *Tovarišija*, str. 97.

31 Josip Vidmar, o.d.

32 Jože Javoršek, *Kako je mogoče*, 1978, str. 113, 114.

33 Pismo Mirana Jarca ženi Zinki, 4. avgusta 1942.

35 Pismo Mirana Jarca ženi Zinki, 9. avgusta 1942.

36 Pismo Mirana Jarca ženi Zinki, 4. avgusta 1942.

julija 1942: "Ne daleč od mene je Jarc pisal v šolski zvezek. Pridružil se mu je Vidmar. Začela sta dolg pogovor. Čez nekaj časa sem slišal Jarca, kako se je čudil: 'A takle si ti!' Razprl je oči in gledal. Zdelo se mi je, da ga prvič vidi. Nato je dodal, kakor da izraža globoko potrebo: 'Nekoč ti bom tudi jaz poskusil razložiti samega sebe.'"³⁰

Nič čudnega, če je Jarca nekoč po vsem tem vrglo z ležišča: "Moj bog, še vedno ne morem doumeti tega, kar se godi z menoj. Strahota in čudež sta popolnoma spojena."³¹

Ti dnevi so jih hitreje zblíževali med seboj, kakor bi bilo to mogoče v navadnem življenjskem okolju. Podobna, še določnejša kot Vidmarjeva je ocena Jožeta Javorška: "Prvič v naši zgodovini je imelo politično vodstvo našega ljudstva ob sebi, tako rekoč razsvetljeni vladarji, literarne sodelavce, kar je zmeraj najboljše znamenje za vsestransko politično uspešnost. Taka literarna družba ni bila samo neizrečeno duhovita, ampak tudi v resnici zelo koristna: 'Literarni salon' vsekakor najmikavnejši in najboljši in najnenavadnejši v slovenski zgodovini, je zasedal sredi skal na parobku goste družčine smrek ali pa v skromnih barakah. Dno mojega bitja je še danes tlakovano s tistimi večeri, v katerih je iskro duhovitosti in smeh zamenjala nadvse resna in stroga konverzacija, strogo konverzacijo pa preroško postavljanje slovenskega kulturnega programa. Ob tistih ljudeh, ki so postavljali najbolj živi, najbolj kvalitetni in najbolj revolucionarni del slovenske kulture, sem tiho meril svoje lastne sile..."³²

Jarc pa je poročal ženi: "Vsak večer literarne debate itd." (4. avgusta 1942). Bil je sredi bogatega in sproščenega literarnega ustvarjalnega obdobja, o čemer je prav tako poročal: "Toda jaz živim kot – književnik, in to je lažje." (4. avgusta 1942).

To je pisal ženi s posebnim namenom, da si je ustvarila podobo njegovega življenja in da bi jo pomiril tudi zato, ker je vedel, da je izpostavljena brezobzirni propagandi. Zato jo je svaril: "Vesti, ki jih v Lj. uradno zveste o nas so povečini zlagane."³³ Podobno je svaril tudi iz Kamenjaka: "Ne nasedajte lažem in vestem, ki jih širijo lažnivci!"³⁴

Živel je kot pisatelj in tega se je dobro zavedal. "Delam in pišem," je pripovedoval tudi inž. Suhadolcu.³⁵ Pisal ni samo pesmi in prozo, temveč tudi enodejanko in razmišljal o partizanski pesmi. Ponovno je pomislil tudi na prevajanje. Tako je 23. julija spet pisal ženi: "Rad bi dobil knjigo in moj rokopis: General prihaja iz džungle, ker bi tu nadaljeval delo. Časa dovolj!" in konec meseca še enkrat (28. julija): "Prav bi nemara prišla tista knjiga General iz džungle z mojim prevodom, ki bi ga tudi nadaljeval. Pa še kako drobno knjigo morda... Ali pa Ruska naslovnica v predalu mize." Če je na logaško-krimskem območju še pogrešal knjige in si želel kaj krajšega iz zbirke Insel Verlag, ji je zdaj pomirjujoče sporočal, da prebira Shakespeara, Nietzscheja in Flauberta.³⁶

Vendar povsem sproščen, zaradi skrbi za družino, ni bil nikoli: "Kadar pojemo tu v večerih nove pesmi, vidim vas doma živo v duhu," je pisal ženi 28. julija 1942. V spominih na ženo in dom pa je črpal tudi moči za življenje v novem okolju: "Ti ne veš, kako vrta spomin po moji davnini! Živ mi je vsak najin najtišji najgloblji pogovor in znova in znova ga v duhu obnavljam in črпам iz njega vero in moči," je pisal v istem pismu.

Zanimivo pa je dejstvo, da je veljala tudi s strani izvršnikov in drugih članov velika pozornost Jarcu. Spomini Edvarda Kocbeka,

Josipa Vidmarja in Vladimira Pavšiča – Mateja Bora dokazujejo njegovo priljubljenost.

Iz ohranjenih leposlovnih del in iz pričevanj sodobnikov ter samega Jarca so se morali zbrani pisatelji na Kamenjaku takoj lotiti pisanja. Jarc se je odločil za dvojce del: za aktualni dramatizirani prizor za potrebe Agitteatra in za daljši roman, osnova mu bi bila avtobiografska, o lastni rešitvi v partizane. Delo naj bi bilo po zamisli zahtevno in obsežno. "Mnogo romanj je vmes," je pisal ženi, "čez drn in strn in o tem pišem celo knjigo."³⁷ Literarni načrti so ga prevzeli. Po Pavšičevi spominski pripovedi o ofenzivi na Kočevski Rog je Jarcu ta tekst veliko pomenil in je v svojskem času obžaloval, da ga nemara ne bo mogel dokončati.³⁸ Zanimiva je ugotovitev, da je s strani izvršnikov veljala Jarcu velika pozornost, kar je bilo spodbudno zanj. Dragoceni so dnevniški zapiski Edvarda Kocbeka v *Tovarišiji*. O njem poroča 21., 22., 23., 25. in 29. julija ter 5. avgusta 1942 in je skrbno spremljal njegovo delo. Verjetno pa so zainteresirani prebivalci na Kamenjaku z Jarcem o literarnem delu tudi razpravljali. Tako je 22. julija Kocbek zapisal v dnevnik, da je pripovedoval o napadu na vlak z interniranci in o njihovi rešitvi, 23. pa navaja, da se je lotil prvega poglavja romana *Čudež nad Bistro*. "Jarc leži na meji sence in sonca sklonjen nad novim pisanjem,"³⁹ 9. avgusta pa sledi zadnji podatek o romanu "Jarc začinja peto poglavje svoje partizanske proze."⁴⁰ – Jarc je moral prebirati posamezna poglavja romana *Čudež nad Bistro*, čeprav Kocbek to določno ne omenja. Podrobnosti v Kocbekovi *Tovarišiji* so zadosten dokaz za podrobno Kocbekovo poznavanje Jarčevega dela.

Verjetno jih je o delu obveščal sproti Jarc sam.

Vse to je razložljivo kot izredno delovno vzdušje, kot običaj, v katerem so sodelovali vsi, pisatelji in člani izvršnega sveta. Ko je Vladimir Pavšič - Matej Bor dokončal enodejanko *Sinov strel*, je z delom seznanil, preden ga je odnesel v Agitteater, najprej njih. 31. julija je v *Tovarišiji* podatek, da jih je povabil Matej Bor "na strmo pobočje nad globeljo in nam prebral popravljeni skeč iz življenja ljubljanskih atentatorjev *Sinov strel*". Ker je imel Kocbek kot pisatelj smisel tudi za dokumentarne detajle, je kot pri Jarcu zapisal: "Ležali smo krog njega in ga poslušali."⁴² Hkrati je bila to prva javna kritika in ocena dela.

Jarc ni tekmoval z nikomer. Dogodek, ki ga je opisoval, je bil edinstven in pri ljudeh še vedno zelo aktualen, hkrati pa izviren. Doživljaj je bil tako pomemben, da ga je hotel ob drugačnih vojnih doživetjih razširiti v avtobiografski roman.

Drugo delo, ki je prav tako intenzivno nastajalo, je bila enodejanka, ki bi jo, verjetno, v enem dnevu ali dveh moral dokončati. Prekinila ga je italijanska ofenziva. Delo je psihološko zahtevnejše, vsebinsko pa tehtno. Posegalo je v meščansko industrijski svet, kar je bilo nenavadno in zato zanimivo. Prispevalo naj bi k dramatični upodobitvi trenutnega slovenskega življenja v vojnem času. Kljub nedokončanosti je ohranjen v taki meri, da lahko o delu razmišljamo in delamo zaključke o sporočilni vrednosti.

Zato je bilo Jarčevo bivanje med partizani pomembno, čeprav je bilo kratko.

Toliko o Jarčevem življenju na Kamenjaku. Spomine nanj pa je ohranil tudi inž. Suhadolc, ki je odšel iz Mačkovca, vendar po drugi poti in z drugimi v Stari Log. Podrobnosti, kako je prišlo do njunega

37 Pismo Mirana Jarca ženi Zinki, 28. julija 1942.

38 Vladimir Pavšič – Matej Bor, Roška ofenziva, Slovenski zbornik 1945, str. 73.

39 Edvard Kocbek, o.d., str. 91.

40 o.d., str. 107.

42 Edvard Kocbek, o.d., str. 98.

ponovnega srečanja, ne poznamo. Vsekakor pa je to dokaz o veliki medsebojni povezanosti.

Verjetno je prišlo do njunega srečanja po 28. juliju v Starem Logu na Suhadolčevo pobudo. Dogodek opisuje: "*Kot vedno, se je kar nerodno vedel meni naproti. Nisem vedel, ali naj pričakuješ od njega da ali ne. Bila sva pa oba zelo vesela, videla sva kar naenkrat vso preteklost, vse razgovore, videla domačo hišo, vse domače okoli naju zbrane. Ko da vidim kos domače hiše, mu pravim. Ker nisem še kosil, jo mahneva v gornjo kuhinjo. On sede poleg mene. Ves čas pripoveduje, kaj dela: da piše, da je prizor reševanja napisal, da urejuje nek časopis, da pisari domov, da je dobil od doma mali zaboj, da je njegova okolica prav prijetna, sami znani in plemeniti ljudje kot Kidrič, Bember, Vidmar, Bor, Rob, Drejče, Sperans, Kocbek in drugi. Da se je popolnoma vživel, da ima mnogo posla, da mu ničesar ne manjka, se vobče zelo dobro telesno počuti, edino, da je nekoliko premalo kruha in cigaret. Zavoljo kruha in cigaret sem mu verjel, da ničesar ne pogreša pa ne. Saj sem vedel, kako je visel na svojih deklicah.*"

Drejče je partizansko ime Franja Lubeja, Sperans je psevdonim Edvarda Kardelja (Razvoj slovenskega narodnega vprašanja), vendar pa je mogel pesnika Ivana Roba spoznati v Starem Logu, kjer je bil sedež Agit teatra, hkrati pa je moral tu spoznati še druge člane gledališke skupine (Janeza Kardelja, Draga Blanča, Marjana Koviča, Emila Jagra, Emilijana Cevca, Francko Herzog-Urško). Z njimi se je moral pogovarjati.

Paket, ne zaboj, iz Ljubljane je dobil od žene 28. julija. Kot piše Edvard Kocbek v *Tovarišiji*, je zveza z Ljubljano delovala dokaj redno. Jarc je pisal ženi 28. junija, 13., 23. in 28. julija ter 4., 5., 9. in 11. avgusta.

Jarčev podatek, da ureja časopis, je premalo konkreten. Določno ne piše o njem niti Edvard Kocbek, ki omenja v dnevniških zapiskih za 23. julij le, da so na seji agitpropa govorili o *Zborniku*, nadaljevalcu *Slovenskega zbornika 1942*, kateremu je bil Kocbek zelo naklonjen, in antologiji revolucionarne poezije.⁴³ Morebiti so uredništvo *Zbornika* ponudili Jarcu in, po besedah Suhadolca, je na predlog pristal. Tako bi sklepali tudi po podatku, da so pozneje zamisel o antologiji opustili. Dela se zaradi pomanjkanja gradiva tedaj še niso mogli intenzivno lotiti, čeprav je bil Kocbek *Zborniku* izredno naklonjen in je aktivno delal za njegovo uresničitev (npr. pesniški prispevki Severina Šalija). – Ker ne vemo za pravi vzrok nastanka, tega tudi ne pojasnjujejo sodobniki, je morebiti razmišljanje *Beseda o partizanski pesmi* osnutek Jarčevega prispevka za Kocbekov *Zbornik*. Razmišljujoč in resen pristop, ki se ne vključuje v njegovo literarno delo, in kar je značilno za tako pisanje, bi bil razumljiv vzrok za prispevek zanj.

Zapis srečanja tega dne prikazuje življenjsko brezskrbnost in mladostno vedrino. Inž. Suhadolec jo opisuje takole: "*... Zato je bilo kar vsem prav, ko pravi Trobiš, da bo tresel hruške. Tam smo šli vsi za njim – za želodcem. Ko bi nas takrat kdo slikal, ko smo tekali za sladkimi hruškami...*" – To je bila svetla slika, preblisk brezskrbnosti, v naslednjem trenutku spet zaživi v vojni stvarnosti, ki ji ne morejo ubežati.

O njunem srečanju govori še Suhadolčev zapis, pomemben za pisateljevo podobo. Bil je zadnji Suhadolčev razgovor in zadnje srečanje z Miranom Jarcem: "*Ura se je morala pomikati proti 5. ali 6., ko so vsi, razen Mirana nekam odšli. Ostala sva sama, se pogovarjala o*

mojem delu, o moji zgodovini v internaciji in težkem, da, mučnem trenutnem položaju. Hudo mu je bilo in me je večkrat vprašal, če kaj želim. Sedaj nič. Pravil sem mu tudi o očitkih belogardizma, čemur se je zelo čudil. Povedal tudi, da se je moje ime večkrat imenovalo v štabu, najbrž tudi v zvezi z belogardizmom. On pa je mene zagovarjal, češ poznam ga kot čistega človeka, mimo tega, da je take in take svote razdal za gibanje. Prav hudo mu je bilo, da sem bil deležen čudnega ravnanja v internaciji... ”

Zapis je po Suhadolčevi krivdi dokaj nejasen. Da se je Suhadolc počutil v Starem Logu nelagodno, je razumljivo. O tem nas zgovorno pouči dogodek, ki se je pripetil Ivanu Robu. Ko je nekoč hotel pri kosilu opozoriti na enoličnost v prehrani s tem, da je začel z nogo kot konj kopati, so to drugi razumeli kot žalitev. Hitro je sledil poduk in Rob se je počutil nelagodno. Spoznal je, da njegove šale niso razumeli.⁴⁴

O njunem srečanju še piše: *“Hodila sva potem po ulici Starega Loga in se ozirala na desno in levo za ostalimi. Miran je postal nemiren, prav tako jaz. Odločil se je, da jo kar sam potegne v štab. Spremil sem ga do žandarmerije, kjer se je priključil partizanu, ki je šel na Pugled. Pristrčno slovo, pri čemer nisem vedel, da bo verjetno poslednje.”*

V osrčje roških gozdov Jarc ni rad hodil sam. Večerilo se je, domnevamo pa, da poti tudi ni dobro poznal. Pot iz Starega Loga na Kamenjak je zapletena, navezan je bil na bližnjice in cesto. – Ob slovesu ga je Suhadolc še enkrat povabil, naj ga obišče pred njegovim odhodom v Šmarjeto. Ker je vedel, da se za dalj časa ločujeta, se je Jarc zaradi zadržanosti pozneje s kratkim pismom opravičil. Pismo je Suhadolc iz spoštovanja do prijatelja izročil pisateljevim svojcem. Napisal ga je 5. avgusta in se glasi:

*Dragi Tone,
prav žal mi je, da se nisva mogla ta teden pogovoriti, toda nisem utegnil priti in vreme je nagajalo. Sporoči mi pismo, če bo kaj posebnega. Z doma ne dobim vesti. Delam in pišem. Bodi lepo pozdravljen in srečno na novi poti.*

*Kadar pišeš domov, sporoči še moj pozdrav
Janez Suhi
tj. M.J. pisatelj.*

Besede v Jarčevem sporočilu pričajo, da je razgovor, ki ga omenja v svojem dnevniku inž. Suhadolc, Jarca vznemiril. O njem ni samo razmišljal, za prijatelja se je nameraval, če bi bilo potrebno, zavzeti in zastaviti tudi svojo besedo.

Jarčev pozdrav domačim je inž. Suhadolc sporočil 22. avgusta 1942.

(Nadaljevanje v naslednji številki)

ZNAN IN NEZNAN JARČEV ROMAN DEDIČI

Pojasnilo naslova:

Znan: odlomek iz romana Dediči je bil pod naslovom Vrnitev objavljen v reviji Mladina 1926/27 št. 9/10, str. 201-203; čeprav gre za isti naslov romana, je ta objavljeni odlomek vsebinsko povsem drugače zasnovan.

Neznani: Ker ga nihče od avtorjev spremnih študij k Jarčevim objavljenim delom ne omenja; prav tako ga ne omenjajo literarne študije o Jarču, iz česar sklepam, da tega dela do sedaj ni še nihče videl (razen Pavla Karlina).

Med inventariziranim literarnim gradivom, ki ga hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, se nahaja tudi zanimiva zbirka različnega gradiva, ki se sramežljivo skriva pod skrivnostno številko 9/66 (kar pomeni, da je prišlo gradivo v NUK leta 1966, št. 9 pa označuje zaporedno številko, pod katero je bila vpisana zapuščina Pavla Karlina v inventarno knjigo v rokopisni zbirki - gradivo so podarili njegovi sorodniki). Šele ko se te zapuščine "lotimo" bolj podrobno, se nam razkrijejo številne zanimivosti - v njej se nahajajo številna pisma (korespondenca) raznih dopisnikov z neverjetno podobnimi prošnjami "želja po objavi in ustrezen honorar". V drugi del zapuščine so uvrščena "tuja dela" - gre za originalna dela različnih avtorjev, ki so svoja umetniška dela poslali uredniku Karlinu v presojo in po možnosti tudi v objavo. V celoti gre za šest (različno debelih) map oz. 912 kosov gradiva - in med njimi najdemo najprej pismo Mirana Jarca, v katerem omenja svoj novi roman Dediči, in na koncu najdemo tudi roman sam (datiran v leto 1926). Rokopis obsega 123 strani in je razdeljen v pet poglavij.

Roman se godi v času, "ko je preko življenja in ljudi pljusnilo valovje razpada in smrti. Bilo je v času, ko so se zrušile podkopane stavbe stoletnih držav, ko se je zemlja hvaležna ponudila za grobišče milijonom, ko so preko mest, vasi, preko pokrajin zaplesali svojo blazno igro čudni zlovešči gosti: glad, pokolj, bolezni, blaznost, razvratnost, sovraštvo, smrt..." Glavna oseba v romanu je študent Vladimir Zalar, "družbo" pa mu delajo osebe: prijatelj Tone Vrezec (knjigovodja) in Ivan Bregar (časnikar), Peter Grozd (bogati ravnatelj), Sardoč ("revolucionar"), Rado Bergant (antikvar), Nataša (njegova izvoljenka) in njena mati.

Kraj dogajanja sicer ni posebej naveden, toda vseskozi imamo občutek, da "ga" od nekod že poznamo (spominja nas na Novo mesto), ki ga pretresajo "revolucionarni časi".

V romanu gre pravzaprav za več posameznih zgodb oseb, ki jih dogodki sami oz. sorodstvene vezi "medsebojno povežejo in usodno ločijo". Sam Jarc izpostavi središče romana na straneh 74 - 84, kjer v tekstu pomenljivo podčrta besedo "dediči" (tudi sicer je ta beseda pogosto uporabljena).

To podpoglavje, ki je sicer del četrtega poglavja, se glasi:

Ustavila sta se na praznem trgu pred trinadstropno staro hišo. Nad navidez zapuščenim domom je viselo somračno nebo, ki je izdihavalo ogromno osamelost in brezčutnost. Ko sta čakala ob strebru cestne svetilke, se je tiho in nenadoma izluščil izza zidu neznanec in se jima približal z obotavljajočimi se koraki. Bregar je koj spoznal enega izmed "tovarišev", ki je imel ta večer nalogo, da pazi pred vhodom. Vsi trije so stopili skozi ozka stranska vrata v dolgo temačno vežo. Šli so po tesnih, zatohlih hodnikih mimo neštetihih stanovanj, kjer so prebivali padli odličniki, nekdanji ravnatelji, svetniki, begunci, potročeni starci, v tesnobe bede in žalosti pogreznjene družine... In ko so stopali trije čudni gosti po teh mračnih vežiščih, je bilo videti, kot da gredo trije pravljčni vitezi dramit uboge in zavržene in jih

klicat v novo radost. Vstopili so v nizko sobo - "čakalnico", kjer je bilo zbrano že mnogo gospodov. Povečini so bili starejši študenti, mlajši uradniki, "imenitni pisatelji", kot je predstavljal Bregar, in "veliki politiki bodočnosti", dasi ni bilo Vladimiru nobeno ime znano in se niti spomnil ni, če je že sploh kdaj srečal koga izmed njih, pač pa ga je prevzela tesnoba, ko je sedel sredi teh zagonetnih "prenavljalcev novega reda", ki so se mu zdeli mrki in odurni, kot da jih je rodila grozeča noč. Bregar je prisedel k črnolasemu fantu, ki se je vneto in glasno razgovarjal z mrkim invalidom. Tudi Vladimir se je približal. Imel je vtis, da je vsiljivec in da ni dobrodošel. Boječe je sedel in poslušal invalida, ki je govoril trem, štirim tovarišem:

"... Kar poglejte današnjo mladino, ne tisto, ki premleva še trhle misli svojih očetov, ki se vadi samo v tem, kako se bo čez nekaj let udobno namestila na bivališčih, ki so jih izpraznili postarani in pomrli predniki in ki bo prav tako zaslužjevala ljudstvo - ne, to so prav tako bolni in nagniti dediči..."

Bregar je šepnil Zalarju: "Vidiš, pozna se mu, da se je šolal pri Sardoču. Sardoč imenuje dediče vse sedanjike, ki so že otrovani in nagniti z življenjem bivših pokolenj..."

Invalid je govoril:

"... tudi nimam v mislih mladine, ki spet skuša razviti prapor nacionalizma, ampak mladino, ki v resnici predstavlja pokolenje našega časa. Ta mladina ni vdihavala samo meščanskega zraka, temveč tudi kri, ki so jo izparivale bojne poljane na vseh koncih Evrope, ti "otroci" niso pozabili potresa, ki je zrušil prestole in razmetal državne mejnike, ti "sinovi" so videli bežoče armade, požare predpisov in zakonov, ki jih je napisala človeška roka, gledali so potop vojaških in meščanskih generalov, ki so oznanjali laž in krivico s sabljo in piresom, ti mladoletniki so se učili plesa pri napadih na nož in se vlačugali s smrtjo. Ha, nismo bili deležni belega kruha in čistega solnca, zrastle smo v vzdušju smodnika in krvi, pod zvezdo prekletstva, v dušo nam je bil vtisnjen Kajnov pečat. Naša je bodočnost, ker je naša sedanjost..."

Črnolasi fant je prekinil: "Že res, že res, ampak, če bomo tako čakali... včasih se mi zdi, da se gremo vsi skupaj slepe miši. Udarimo že! Kaj niso zbrani deset in desetisoči?"

Tedaj je zavalovalo preko vse te družbe. Vstopil je Sardoč. Vse je utihnilo.

Tudi Vladimir se je ozrl. Toda, kako je osupnil, ko je zagledal sredi te družbe rovarjev, zagrenjencev in viharnežev tega nenavadno mirnega človeka, čigar postava je izražala odličnost in celo neko dostojanstvenost.

Sardoč je sedel k pisalni mizi, tako, da se je obris njegovega obraza prav ostro oblikoval v soju žarnice. Bil je to mož srednje starosti z gostimi črnimi lasmi in kratko brado. Iz oči mu je sijal izredno mil pa tudi prodiren pogled.

Nekaj trenutkov jih je pozorno motril, kot da hoče vsakega posebe(j!) prepoznati z omotičnimi žarki svojih pogledov, nato pa je začel s posebno mirnim nizkim glasom, ki ga je stopnjevito ojačeval in dvigal, dokler niso njegove besede vrele ognjeno preko vseh teh pričakovancev razodetja.

"Gospodje ... mislim, da se bližajo zadnje ure naših sestankov. Bomo se li mogli raziti z zavestjo, da smo našli drug v drugem vsaj eno skupnost, vsaj eno vez, vez človečanstva? Morda ste skrivaj ves ta

čas ugibali, kam merim s svojimi govori, čemu vas vabim na te večere. Morda ste si ustvarili mamljivo podobo nečesa velikega in usodnega, ki bo vzplamtelo dejansko kot plod teh večernih govorov. Domišljija vam je morda celo vzbudila smeje nade, da se zbiramo zato, da vam nekoč izročim tajne ukaze za napade na predstavnike današnjega trinoškega vladanega sistema. Vidim vaše srepe oči, vem za vašo žejo po maščevanju. Toda, dragi, če ste mislili, da bom vam dal načrte za dejanske napade, ste se hudo zmotili. Kajti, vnovič si zapomnite, da mi ne delujemo z bombami in bodali in puškami! To slabotno orožje radi prepuščamo vsem onim, ki se še niso dvignili nad stopnjo živalskega čutenja, ki še niso v sebi razkrili in doživeli moči duha, njega brezmejno vsevast in edino pravo silo prerojevanja življenja. Mi ne smemo biti dediči, nagonski nadaljevalci topega, čutnega življenja pokolenj pred nami! Mi ne smemo trepetati pred nasiljem vojaštva in pred nasiljem oboroženih, kajti lahko nam pomagajo neke druge velesile, o katerih se niti najdrznejšemu današnjemu anarhistu ne sanja! Zavrgli smo vse strupene pline, smodnik, dinamit in ekrazit so le otročja igrača v primeri z našim strašnim razstrelilnim sredstvom, ki ne uničuje samo teles, temveč tudi duše! In, to sredstvo, dragi moji je - duh, je - misel. To je misel, ki jo je rodila nadčloveška volja in ki ima moč, da se uresniči v vsej vseobsežnosti, da bi pred posledicami njene vtlesitve vztrepetal celo najrazvratnejši fantast..."

Poslušavci so se sumljivo spogledovali.

"Vidim vas plašne, razočaranje bi morali prikriti. Razočaranje? Ste li morda mislili, da sem vodnik nasilnežev in morivcev? Ali mislite, da so taki "rešitelji" z mečem in svinčenkami kaj boljši od odstavljenih gospodarjev? Nič niso boljši, kajti vse njihovo divjanje izvira iz slabosti, iz zagrenjenosti, iz strahu, iz sovraštva. Ne razumete me? Ste že dovolj pozorno ogledali v zrcalu svoj obraz, svoje duhovno lice, da boste mogli razumeti moje besede? Ste že izpili čašo trpljenja do dna in kljub temu ohranili še nasmeh in ubranost?"

Invalid je prihuljeno šepnil sosedu - dijaku: "Ali nam pravi bajke? Ali nas vleče? Ali se je zbal zdaj na koncu, ko bi moral začeti z dejanji..."

Bregar je zamahnil z roko naj molči. Začulo se je mrmranje. Toda Sardoč je ostro ošnil nestrpnosti in jih spet prisilil k pozornosti.

"Ali ste že izpili čašo trpljenja do dna", je ponovil izzivalno vprašanje, "čašo onega strahotnega spoznanja brezmejne osamelosti in nemoči, ko se človek zave, da je vsak upor proti zunanjemu svetu brezploden, da je vsako rušenje oblike otročja igrača, in da je vsako pravo prenavljanje le plod upora proti notranjemu svetu, sprememba notranjega življenja, sprememba mišljenja, čustvovanja in hotenja, in to prenavljanje da tudi novo obliko, novo zunanjo podobo, katera je vedno le odsev našega življenja!

Ali ste se naučili molčati, molčati o najbistvenejših dogodkih v kraljestvu duše in rajši udejestvovati se?!

Morda sem se motil o vas, ki sem vas(m!) tedne in tedne govoril, da bi vas vzbudil k sebi, da bi vas zdramil in vam pomagal premagati dedičnost. V sebi moramo razviti vse dobre zmožnosti, ki spe v človeku, ni dovolj, da že verujemo v bivanje duha in v njegovo vseoblast, ki priteguje v svoja območja vse tajne sile vsemira. Sebe moramo premagati, z neisprosnostjo logiko razuma in ojeklenelo voljo v trpljenju moramo ubiti svojega vekovitega nasprotnika. Ta naš nasprotnik, dragi moji, pa ni ne kapital, ni ne narodni sovražnik, ni sploh

nobena zunanja sila, ampak je v nas samih, smo – mi sami...”

Sardoč se je ozrl po poslušavcih. Iz njihovih obrazov je bral osuplost. Stikali so glave in v mrmranju se je sproščalo razočaranje. Kajti bili so – razočarani. In vendar se ni nikdo opogumil, da bi oporekal. Čutili pa so neko praznoto, ki je bila toliko mučnejša, kolikor silnejše je bilo pričakovanje vseh teh zagrenjenih, zapuščenih, okanjenih, bednih, zatiranih, ponižanih, lačnih, žejnih, hrepenečih, zasmehovanih, zavrženih ... in za njimi so čakali v predmestjih, v trgih, v salih stotisoči in stotisoči, kdaj zapoje veliko razodetje novega dejanja. In kakor, da se je težka onemelost združila v en glas, je nenadno zaklical invalid z obrazom sklonjenim k tlom: “To je bila samo ploha učenih besed! Niti za trohico nismo na boljšem. Kruha ne daje taka modrost! Za vodnika smo (vas!) postavili, Sardoč, vi pa nas zabavate s strašno resno igro...”

Nekdo je z slabotnim basom pripomnil: “Res je, kdo bi to poslušal. To so mrtvaške litanije. Kapitalisti se lahko norčujejo iz nas, prisrmojenih modrijanov.”

In kot vihar je naraščalo nezadovoljstvo v ogorčenje. Obširna soba je bila tesno polna in vzduh je težko tiščal k tlom. Črnelasi fant se je porogljivo oglasil: “Toda, gospod govornik, to menda vendar ni vse, to vendar ni konec?”

Spet nekdo drugi se je sunkovito pobahal: “Kaj sem zato hodil na naše večere, da bom na koncu vsega zvedel, kar že davno vem, da sem in ostanem sam krivec vsega gorja in da je najbolj pametno, če se kar spokorniško zaprem v celico in kesam vse žive dni ob vodi in skorji kruha...”

Govorenje je postajalo nerazložno, vpijoče, mešalo se je vse prek v nevarnost grozečnosti.

On pa je stal nem in kakor odsoten. Toda v njem se je odigravala strahotna borba. Doživel je najstrašnejše spoznanje: odgovornost obljube. Lahko je bilo klicati v motnjavo čustev, lahko je bilo obljubljati, toda popelji jih zdaj v obljubljeni deželo. Povedi jih samo z besedo trde, večne resnice. Utelesi jim podobo, ki jo je zasanjala duša ob uri dramečih se svetov, oblikuj jo v srca, da bo zagorel čudež, ki ga bo priznala mogočna procesija čakajočih.

Pokazal je pot, ali se je zdaj še sam zbal in omalodušil. Oznaniti jim je hotel pravo vero, a oni? Prešnil ga je v sekundnem času: Kdo so oni? Ali so res samo dediči? Ali je na svetu vedno zmagovalna samo Snovnost in ne misel? Gledal je mirno, dasi je komaj premagoval bolelost, v vršanje in prerekanje v dvorani. Stal je visok in miren kot pečina iznad razpenjenega morja. Presunljivo žalostno je klical njegov molk: Kaj sem vam storil zlega...

Tedaj se je zgodilo nekaj nepričakovanega: iz srede se je dvignil mlad človek in z naglimi koraki odšel proti Sardoču. Vsi so vstajali od sedežev ... “Kdo je to, kaj hoče” je vsevprek spraševalo, ugibalo in se privalo...

Mlad človek pa je stopil k vodniku in mu prožil roko in z drhtečim glasom je spregovoril: “Hvala vam, gospod Sardoč, meni ste govorili! Naj bom vaš učenec...”

Bil je Vladimir Zalar, študent. –

V dvorani je napetost uplahnila. Začeli so se razhajati... Za Sardoča se ni nikdo brigal. Vladimir je nemo stal ob njem in čakal in vodnik mu je segel v roko z besedami: “Hvala vam. Morda sem vam govoril v srce ... Rad bi vas kdaj videl, da se spoznava. Malo, malo se

Miran Jarč:

Dediči.

I.

Blago žaru, ko je preko življenja in ljudi pljusnilo valovje raspada in smrti. Bilo je v času, ko so se zrušile potkoz pane staobe ~~stolletnih~~ tisoč, ko je zomga hvalisna pomidila za grobovce milijonom, ko so preko meš, vasi, preko pokrajim zaplesali nojo blagno ipa čudni glasovi: glad, pokolji, blegni, blamod, razvratnost, sovratvo, smrt...

Doba, ko je človeški beseda umolknila in se skrila za bolestni namel in za neizogavno okamenelost pričakovanja; koja postal vsak človek edino sebi prijatelj in je bila vsaka hiša podobna sovratnemu taboru, ki čaka v bojni pripravljenosti...; ko je godba utihnila in so se množice v vročinem razburjenju čudile okrog novih razpanih prosvet, ki so jih obljubili nebeskih kraljestev na

123.
hrupno življenja preplavanje ta predmetne hišne, bez nad samoto? Kaj radi, ko mi nikogar pri njem, ko se je izobčil iz človeške družbe, ko so celo stvari utihnila, ko je sam, sam pred opronostjo opronaja? Tadej konec, konec? hitre se. Človek se opira okrog sebe. Sobna se odena v prvi svet jutranjega solnca. Vedno ostreje raste predmeti iz sovratka. Spet noram... doklej se to jeta: što, ki nam ni imena? Potemjina se prebudi kot vrtanaj, kot pravočrnaj, kot se bo jeta... dan. Za danem... večni...

Sirpod Snogd omeljuje: nasaj i naprej i naprej: opozicini ga motne z rakatjkim namelom, strah i spet v čitki lestnik dejanj sa kamuni. Naprej: groznostna motnjajna neprečitih noči. In nikogar ni, ki bi um bil prijatelj v teh urah razlo čustva...
Evo mirne...

~ ~ ~

Doba pa dvi naprej kot veljotok v ocean ~~to~~ čigar obratje laži v nekonečnosti. Taloti, radosti, sovratna, Gubevni, hupenaja, obupi, rojstna, smrti - a iz vsega: večni obraz človeka, ki bi rad žajo po nekonečnosti utišil. ~~Sam~~ dokonno je neskončni bozstvo, drugam žurka, trufenjem, častitnem oblast, vsi pa so sužnji glasovi v večnem krosotiku, ki jih žane uphane in vročine njihova lastna žaja.

Konec.

Dragi!

Prosim te, skušaj na vsak način spraviti moje "Dediče" v nakup Vodnikovih družbi.

Po najkrem zadnjem razgovoru sem sklepiel, čepr se ti bo zdelo potrebno "Dediče" predelati in jih bolj "podančiti", tako, da stvar vendate ne bo za ljudi taka "pauzidna", drugič pa ne bo "konec sveta", če v gide šun nebolito bolj zavrtana knjiga, ki pa jo sem kot nečeno - pripravjen predelati.

poznamo ljudje... nocoj ste imeli dovolj prilike za iznenadjenja ...”

Šla sta sama kakor izobčenca. Skozi temne hodnike, po vegastih stopnicah. Spodaj sta se poslovila. Bregar je čakal pri vhodu in ju ustavil. Nagovoril je Sardoča: “Rad bi se z vami o priliki več pogovoril, baš zato, ker ste tudi mene razočarali, toda tam ni bilo prilike, da bi se razgovoril.”

Vladimir in Bregar sta se vračala brez besed. Kakor, da je med njiju zrastle stena. Ali je bila ta stena Sardoč, ali jo je razpela usodna ura, ki prebuja duhove in loči ljudi v tabore...

Pred poslopjem uredništva dnevnika *** je tudi Bregar zapustil Vladimira. Rekel pa mu je značilne besede: “Nocoj sem te videl, ti mehki fant iz pesmi. Zdaj vem, da ti ljubezen na gradu ni bil samo dogodek. Toda, žal mi je zate. Izzvenel boš v samoti ... O, da bi vsaj enkrat samo izstrelil samokres in borbeno stopil pred javnost... In jaz sem toliko upal vate...”

Potem je romal Vladimir sam skozi zapuščene ulice mimo mrkih palač in je bil videti kakor daljni “fant iz pesmi”, s tiho bolestjo in s tihim upanjem, to upanje pa je bilo – odpoved ...

Pismo Mirana Jarca prijatelju Pavlu Karlinu, ki se nanaša na možnost objave romana pri Vodnikovi družbi – vendar tam romana iz nam neznanih vzrokov niso natisnili.
(NUK, Rokopisna zbirka, Inv. št. 9/66)

Lj. 14./VII. 1926

Dragi!

Prosim te, skušaj na vsak način spraviti moje “Dediče” v nakup Vodnikovi družbi. Po najinem zadnjem pogovoru sem sklenil, kjer se ti bo zdelo potrebno “Dediče” predelati in jih bolj “podomačiti”, tako da stvar vendarle ne bo za ljudi taka “španščina”, drugič pa ne bo “konec sveta”, če izide tudi nekoliko bolj zavrtana knjiga, ki pa jo sem - kot rečeno - pripravljen predelati.

Da ti odkritosrčno povem: jaz se nahajam v taki denarni stiski (gre za poravnavo pogrebnih stroškov po mojem očetu), da bi me iz tega rešil samo Vaš honorar. Je to dejstvo, ki sicer z literaturo nima nič opraviti, ki pa je presneto jekleno baš zame in posebno zato, ker sem skoro - kaj bi skrival - že računal na uspeh pri “Vodnikovi družbi”. Prosim te, skušaj upoštevati te točke in me, prosim, obvesti - recimo - po dopisnici, kaj in kako.

Miran Jarc

*Pozdravljam
te Miran*

Ljubljanska kreditna banka

KAPITELJSKA NJIVA V NOVEM MESTU

Arheološka izkopavanja 1998

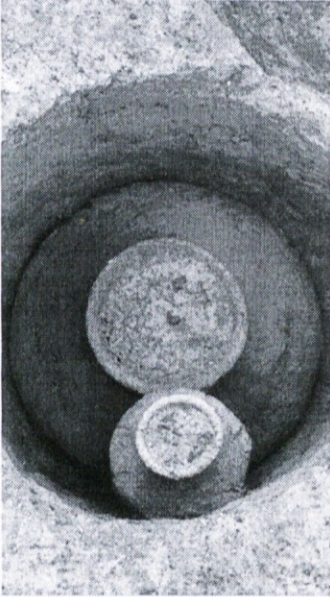
Novo mesto, Kapiteljska njiva, grob 600

Arheološko najdišče Kapiteljska njiva v Novem mestu leži na kopastem vrhu "masiva" Marof, ki ločuje center Novega mesta od predela Bršljin. Prva arheološka izkopavanja na tem grobišču so potekala že leta 1894, najdeni predmeti pa so prišli v Naravoslovní muzej tedanje državne prestolnice - na Dunaj. Leta 1954 je bilo ob kopanju jarkov najdenih šest žganih latenskih grobov, leta 1983 so bili tu najdeni prvi žarni grobovi iz mlajše bronaste dobe, nekaj grobov je bilo najdenih tudi v nadaljnjem letu. Leta 1986 pa se je začelo načrtno zavarovalno arheološko izkopavanje tega najdišča, ki traja vsako pomlad in poletje še sedaj.

V letu 1998 smo s terenskim raziskovalnim delom pričeli 1. aprila. Ekipa, ki je štela 10 - 20 članov, je do zaključka arheološkega izkopavanja, to je do 31. julija, raziskala 1.700 m² veliko površino prazgodovinskega najdišča. V ekipi je poleg arheologa - vodje, sodelovalo še 10 delavcev, 2 dokumentarista, 1 risar, 2 restavratorja za arheološke predmete, 2 študentki arheologije in nekaj dijakov. Način terenskega dela je ustaljen in že od začetka tega izkopavanja enak. Celotno površino prazgodovinskega najdišča, ki meri več kot 22.000 m², smo že v začetku razdelili na 4 x 4 m velike kvadrante, ki so označeni s črkami in številkami, ki naraščajo od jugovzhodnega vogala. Tako pred začetkom terenskega dela z geodetskim instrumentom izmerimo in postavimo merske točke, ki jih predstavljajo količki z natančno izmerjenimi 4-metrskimi presledki. Površino takega 4 x 4 m velikega kvadranta nato skrbno izkoplujemo po plasteh, ki si sledijo v globino in so debele 5 - 15 cm. Po izkopu posamezne plasti (režnja) tako nastali planum postrgamo in očistimo in v tej očiščenih ravnini se dokaj izrazito pojavijo lise različnih barv - kot sledovi nekdanjih vkopov oziroma kot sledovi vsega preteklega delovanja na tem območju. Lise in sledovi vključujejo vkope grobnih jam iz prazgodovine, pa tudi sledove pluga oziroma oranja njive, zelo veliko pa je tudi recentnih vkopov strelskih jarkov, bunkerjev in posameznih vojaških položajev iz časa druge svetovne vojne, ko je tu že italijanska vojska zgradila utrjen obrambni sistem in artilerijske položaje.

V letu 1998 smo našli grobove iz mlajše železne dobe (4. do 1. stoletja pr. n. š.), ki so žgani in v tlorisu dokaj različnih oblik. To so ovalne, okrogle, kvadratne ali pravokotne grobne jame, različno globoko vkopane v sterilno osnovo hriba z različnimi pridatki, ki jih določa spol in socialni položaj pokojnika.

V letu 1998 smo izkopno polje navezali na že raziskano območje iz prejšnjega leta in se tako premaknili proti zadnjemu delu najdišča. V letu 1997 je bila gostota latenskih grobov precejšnja, v začetku izkopavanja tega leta pa so bili grobovi dokaj redki in razporejeni po vsej površini. Najdeni grobovi so bili tudi zelo plitvo vkopani in zato tudi precej poškodovani. Majhno število grobov lahko nakazuje približevanje robu mlajšeželeznodobnega grobišča, drugi možni vzrok za majhno število grobov pa bi lahko bili plitvo vkopani in z oranjem uničeni žgani grobovi. Zaradi majhnega števila najdenih mlajšeželez-

Novo mesto, Kapiteljska njiva, grob
605

nodobnih grobov smo del izkopa razširili tudi na vzhodni rob Kapiteljske njive, kjer pa se je kljub novejšim vkopom iz časa druge svetovne vojne ohranilo precej več grobov. Vsemu navkljub smo v letu 1998 našli in dokumentirali 40 grobov iz mlajše železne dobe, tako da je sedaj na Kapitejski njivi končno število raziskanih latenskih grobov 630. V letošnjem letu velja omeniti grobove 591, 600, 612, 616 in 620. To so bili bojovniški grobovi, v katere so bili položeni zviti železni meči in poleg lončenega posodja še drugo železno orožje. Grob 628 je bil verjetno dvojni grob, saj smo v njem našli tako značilne dodatke za moške grobove (orožje) kakor tudi dele nakita, ki so značilni za ženske grobove (steklene zapestice, ogrlice). Zaradi svoje velikosti in oblike nekoliko odstopa grob 623. Grobna jama tega groba, ki je v tlorisu pravokotne oblike, je merila 130 x 130 cm. Vsi štirje vogali si bili krožno razširjeni, ob vseh štirih stranicah pa so se pojavljali črno-sivi pasovi zemlje. Nedvomno imamo v tem primeru ostanke groba, v katerem je bil zgrajen pravokoten "zaboj", ki so ga na vogalih predstavljala pokončna bruna, v katera so bili na utor zatak-njeni plohi, ki so tvorili stene. V dolenski ilovici se organske snovi ne ohranijo, ohranili pa so se temnejši pasovi zemlje kot dokaz prisotnosti lesenih plohov in brun. V grobu smo našli le eno lončeno posodo in nekaj prežganih kosti in žganine, v kateri se je nahajal droben srebrni prstan. Skoraj z gotovostjo smemo trditi, da je bil grob že v prazgodovini izropan, ostali so le skromni, pozabljeni predmeti.

V ženskih grobovih se nahajajo nakitni predmeti in deli noše, ki so povečini izdelani iz železa. Vsi predmeti so bili skupaj s pokojnicami sežgani na grmadi, zato so dokaj poškodovani od ognja in zelo korodirani. Med nakitnimi predmeti se pojavljajo bronaste, predvsem pa železne zapestnice in nanožnice, železne in bronaste sponke - fibule ter množica predmetov, ki so tako močno korodirani, da njihova oblika pred restavratorskim posegom ni določljiva. Izdelkov iz jantarja je zanemarljivo malo, našli pa smo nekaj kosov povsem staljenih steklenih, profiliranih zapestnic. Običajen pridatek v ženskih grobovih so tudi lončena vretenca, ki so različno oblikovana in okrašena. V letošnjem letu smo našli šest primerkov vretenc, ki so služila kot utež za statve pri tkanju ali kot utež in vztrajnik pri preslici za predenje.

Lončeno posodje v grobovih ločimo po nastanku na prostoročno izdelano posodo in posodo, izdelano na lončarskem vretenu. V času mlajše železne dobe je praviloma vsa lončenina izdelana na lončarskem vretenu, tako da je vse posodje simetrično oblikovano, ima tanka ostenja in značilna izvihana in odebeljena ustja. Lončeno posodje, najdeno na Kapitejski njivi v Novem mestu, pa predstavlja izjemo. Manjše število posod je značilnih, izdelanih na vretenu, večina lončenine pa je še vedno grobo, prostoročno izdelana, asimetričnih oblik, s plastičnimi okrasji bradavic, polmesecev in večjih izboklin. Pogosto je to posodje tudi črno pobarvano. V prostoročno izdelani lončenini lahko vidimo starejšo lončarsko tradicijo staroselcev, ki je novodošli Kelti, ki so si vojaško pokorili tukajšnje prebivalstvo, niso prekinili. Med lončenimi izdelki je potrebno omeniti še okroglo, v premeru 3,7 cm veliko ropotuljico, ki smo jo našli v grobu 595. Votla lončena krogla je bila napolnjena s kosi prežgane gline in je "delovala". To je prvi tovrstni predmet, ki smo ga našli na našem grobišču. V naših grobovih, kot smo že omenili, se pojavlja železno orožje in seveda lončenina s popotnico umrlim. Značilni primer moškega groba je grob 620, kjer smo ob štirih lončenih posodah, ki so različno ohranjene,

Novo mesto, Kapiteljska njiva, grob 628

našli še: dolg zvit železen meč v nožnici, železen bojni nož, pravokotno železno ščitno grbo, ročaj ščita, zelo korodirano železno verigo - za pripenjanje meča, železno sulično ost.

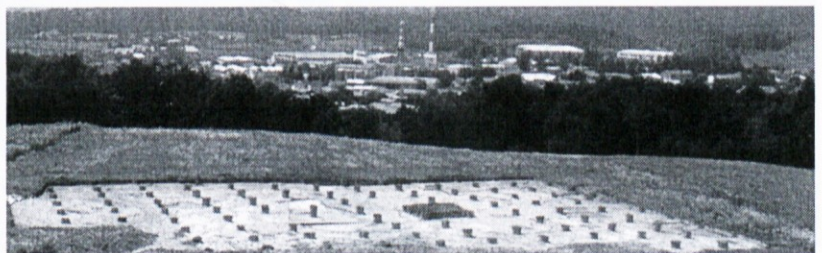
Ob kupu žganine in prežganih kosti, ki predstavljajo na grmadi sežganega pokojnika, so bile v grob priložene lončene posode s hrano in pijačo ter vsi deli oborožitve keltskega bojevnika. Dolg železen meč je bil obredno zvit in skupaj s kovinsko nožnico, v katero je bil vdet, položen ob železno verigo, ki je služila za pripenjanje meča na pas. Leseno toporišče sulice je bilo sežgano, ohranila se je le železna sulična ost. Oborožitev dopolnjuje še lesen - tudi sežgan ščit, od katerega pa sta se ohranila le kovinski ročaj in osrednja kovinska plošča - umbo ter železen, masiven bojni nož. Vsi kovinski predmeti so zelo korodirani in poškodovani in bi brez skrbnega restavratorskega posega gotovo razpadli.

V letu 1998 smo ob izkopavanju naleteli tudi na večje 8 x 10 m velike lise temnejših barv, v katerih smo našli odlomke prazgodovinske lončenine in kamnja. Lončenina je nakazovala naselbinski značaj, kar je bilo na območju, kjer smo doslej našli le grobove in grobne najdbe, dokaj presenetljivo in nenavadno.

Temnejša lisa v KV T/XII ter v KV U/XII in XIII je bila "tlakovana" z apnenčastimi lomljenci, premera do 15 cm, med njimi pa se je nahajala množica masivnih lončenih ročajev, ki pripadajo posebni obliki kuhinjske lončenine - pekvam. Ročaji so oranžno, rumeno, rjavo in sivo-črno žgani, v prerezu so okrogli ali profilirani. Ročaji so ležali v isti ravnini kot kamnit tlak, tako da so ustvarjali vtis, kot da so ročaji del tlaka in ne da so nanj padli. Žal je ta kulturna plast (tlakovanje s kamenjem in ročaji) dokaj tanka, nad njo je že orna zemlja, pod njo pa sterilna osnova hriba, in zato zanesljiva interpretacija ni možna. Z gotovostjo lahko rečemo le, da najdena površina potrjuje naselbinski značaj, ki z doslej odkritim grobiščem nima povezav. Časovno najdbe na grobišču sodijo v čas od 9. do 1. stoletja pr. n. š., novonajdeni naselbinski objekti pa sodijo pred ta čas.

V dosedanjih arheoloških izkopavanjih na Kapiteljski njivi smo tako raziskali že dobre tri četrtine tega najdišča. Tako smo doslej našli in dokumentirali več kakor 50 žarnih grobov iz pozne bronaste dobe (9. do 8. stoletje pr. n. š.), 8 gomil iz starejše železne dobe z več kakor 400 skeletimi grobovi (8. do 4. stoletje pr. n. š.) ter 630 žganih grobov iz mlajše železne dobe (4. do 1. stoletje pr. n. š.). V letošnjem letu nas je presenetilo odkritje prazgodovinske poselitve prostora, kjer smo doslej našli le grobne najdbe. Slika tega prostora se dopolnjuje in vedno znova spoznavamo, da le natančna arheološka izkopavanja dajejo "končne" ugotovitve. Poročilo o izkopavanjih v letu 1998 na Kapiteljski njivi v Novem mestu pa gotovo ni popolno brez omembe restavriranja najdenih predmetov v domačih in tujih restavratorskih delavnicah, kjer delo kontinuirano poteka že dobro desetletje.

Arheološko najdišče Kapiteljska njiva na Marofu nad Novim mestom

Bazen predstavlja enega privlačnejših motivov v parku.

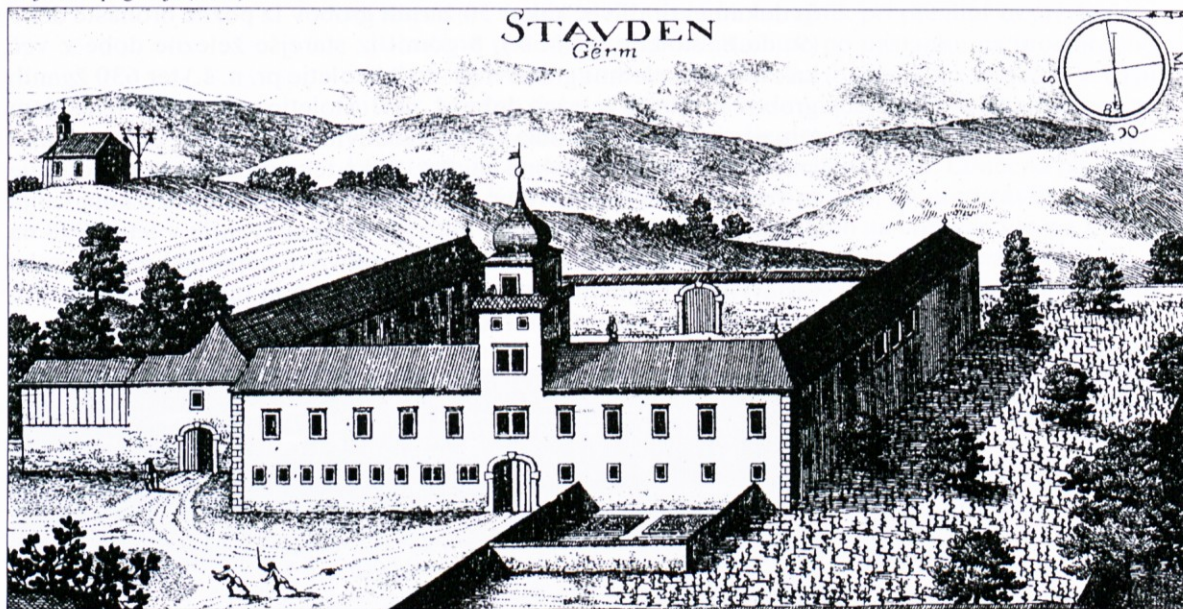
Upodobitev grmskega gradu iz Valvasorjeve Topografije (1679).

V 20. stoletju v vrtnem oblikovanju ne zasledimo več velikih slogovnih smeri. Zadnja zaznavna sloga sta bila secesijski vrt v začetku stoletja in kasneje, predvsem med obema vojnama, t. i. arhitektonski vrt. Prvi slog pri nas ni pustil omembe vrednih sledi, medtem ko je na naših tleh nastalo kar nekaj vrtov po vzoru arhitektonskega vrta. To so bili predvsem manjši, običajno meščanski vrtovi s poudarjenimi pravilnimi geometrijskimi potezami. Na Dolenskem je edini takšen vrt nastal v tridesetih letih, ko so prenovili del parka pri gradu Grm.

Lega in nastanek gradu ter zametki parkovnega urejanja

Grad Grm je konec 16. stoletja na slemenu istoimenskega griča, le dober streljaj od južnih mestnih vrat Novega mesta, postavila plemiška družina Mordax. Postavili so ga natančno v namišljeni črti med novomeško kapiteljsko cerkvijo in gradom Mehovo. Tod mimo je potekala glavna južna mestna vpadnica, na katero se je grad Grm tudi navezoval. Konec 17. stoletja so ga dogradili v zgodnjebaročnem slogu, na nasprotni strani mestne vpadnice pa so na vrhu griča zgradili kapelo Božjega groba, ki je bila hkrati tudi mavzolej plemiške rodbine Mordax. Z optično osjo, ki je potekala od vzhodnega trakta gradu do kapele po slemenu pravokotno na os mestne vpadnice, so vzpostavili jasna baročna osno-prostorska razmerja. Grajski kompleks je na tako poudarjeni legi obladoval širok odprt prostor med potokom Težka voda in Novim mestom. Že Valvasor je v svoji Slavi zapisal, da se z gradu Grm odpira eden najlepših pogledov na Novo mesto.

Prostor ob gradu je na videz nudil prav idealne pogoje za nastanek večjih parkovnih površin v baročnem slogu, vendar se to ni zgodilo, vsaj ne v takšni meri kot na primer v Soteski (s katero so Grm tedaj vezala sorodstvena razmerja). Očitno so naravne razmere že same po sebi dovolj označevale baročno kompozicijo, tako da ni bilo potrebe po dodatnem poudarjanju. Res pa je tudi, da Grm ni bil nikoli tako gospodarsko močan kot Soteska.

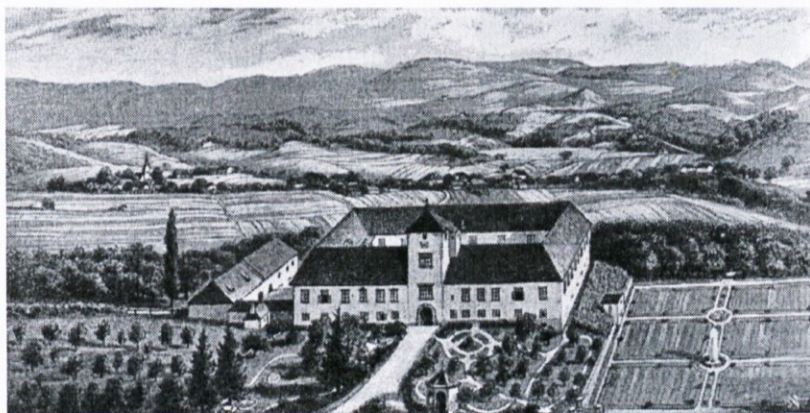

Kamniti vodnjak - eden najglobljih na Dolenjskem.

Razvoj parkovne zasnove

Najstarejši znani dokument parkovnega urejanja pri gradu predstavlja grafika iz Valvasorjeve knjige Topografija sodobne vojvodine Kranjske (Topographia Ducatus Carnioliae Moderna) iz leta 1679. Vrt je prikazan kot enostaven, z zidom obdan pravokotni parter, ki se nahaja neposredno ob vhodu v grad in je razdeljen na štiri pravokotna polja. Okoli njega so prikazane obširne vinogradniške površine, prav tako obdane z zidom. Skoraj enaka upodobitev je tudi v Slavi vojvodine Kranjske leta 1689, kjer Valvasor v besedilu posebej ne omenja parka. Če čas baroka ni pomembneje zaznamoval prostora ob gradu, pa to ne velja za njegovo nekoč razkošno notranjost, od katere se je ohranila le stolpna dvorana z bogatimi štukaturami s konca 17. stoletja, ki velja za najimunitnejši necerkveni prostor iz tistega časa na Dolenjskem.

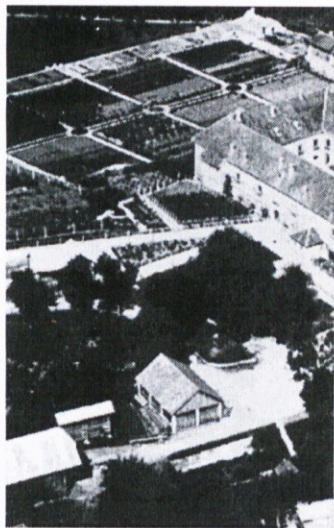

Grafična upodobitev s konca 19. stoletja prikazuje sproščeno organsko zasnovo parka pred gradom in strogo pravilno parkovno ureditev vrtnarije.

Naslednji grafični dokument, ki prikazuje grajski kompleks, je šele franciscejski kataster iz leta 1825, ki pa o parku in njegovi obliki ne pove dosti, saj ga na grafičnem prikazu skoraj ni zaznati. Kot vse kaže, je parkovno oblikovanje na Grmu doseglo svoj vrhunec šele v drugi polovici 19. stoletja, ni pa še razjasnjeno, ali se je to zgodilo še za časa lastništva družine Smola ali šele po letu 1886, ko se je v gradu nastanila kmetijska šola. Slikovna upodobitev iz programa kmetijske šole za leto 1895 kaže grad, obdan s skrbno urejenimi parkovnimi površinami. Osnovna členitev parkovnih površin je že bila takšna, kakršno zasledimo še danes: dve manjši parkovni površini na vsako stran od poti, ki vodi h grajskim vratom, ter izravnani plato vrtnarije, razčlenjen na šest kvadratnih polj (kasneje so dodali še dve). Pogled pritegne kontrast med skorajda igrivim prepletom poti v parku pred gradom in pravilno osno zasnovo vrtnarije po zgledu baročnih parkov. Lepo je vidna tudi kapelica ob cesti, ki so jo po vojni podrli. Pravo presenečenje pa predstavlja vodomet v osrednji osi vrtnarije, za katerega pa ni znano, kakšen je bil, kako je deloval in kam se je izgubil. Da ta vodomet ni bil le plod risarjeve domišljije, potrjuje tudi karta šolskega posestva iz leta 1886 ter kataster iz leta 1907, pri katerih se na tem mestu prav tako pojavlja znak za fontano oz. vodomet.

Iz druge polovice 19. stoletja so tudi vsa pomembnejša drevesa, ki

še dandanes zaznamujejo grajski park skupaj z dvorednim kostanjevim drevoredom, ki je vodil od nekdanje mestne vpadnice (sedanje Trdinove ulice) do gradu.

Letalski posnetek neznanega avtorja, najverjetneje iz časa med obema vojnama, prikazuje zgledno urejenost površin kmetijske šole.

Osrednji rondo s cigarovcem.

Park po letu 1935

Leta 1935 so del parka, ki leži zahodno od vhoda v grad, preoblikovali po zamislih prof. Franceta Vardjana, medtem ko vzhodnega dela niso spreminjali. Temeljito so predelali oblikovno zasnovo parka in jo uredili v slogu arhitektonskega vrta pravilnih geometrijskih oblik, ki ga zaznamuje členitev nagnjenega terena na izravnane terase s podpornimi zidovi. Pravokotno razporejene poti in stopnišča vodijo proti osrednjemu rondoju, edini krožni obliki v tej zasnovi.

Avtor je v novo zasnovo spretno vključil nekatere prvine stare ureditve: izravnavo nekdanjega vrta, ki ga je prikazovala že Valvasorjeva upodobitev, kamniti vodnjak, predvsem pa obstoječa drevesa s konca 19. stoletja. Ta so posajena v razpršenem vzorcu in tako mehčajo sicer strogo in precej oglato zasnovo. Na novo so uredili skalnjak oz. alpinetum, uredili pa so tudi manjši bazen pravokotne oblike, ki so ga zasadili z lokvanji. Posamezne terase so povezali s kaskadno spuščajočim se stopniščem, ki vodi proti vrtnariji, in ga obsadili s tisami. Na zgornjo teraso so postavili bronasto skulpturo sejalca v naravni velikosti (po motivu z Groharjeve slike), ki pa ga je kmetijska šola ob izselitvi iz gradu leta 1983 premestila na novo lokacijo šole, na Bajnof pod Trško goro. Grajski park Grm je tako po letu 1935 dobil prepoznavno obliko, ki ga zaznamuje še danes.

Prostorsko razvrednotenje grajskega območja Grma

V petdesetih in šestdesetih letih se je ne najbolj premišljena in tudi ne najbolj kvalitetna stanovanjska pozidava s severa povsem približala gradu. S tem je bil uničen pogled z gradu na mesto, ki ga je nekoč opisoval Valvasor. Najbolj uničujoče posledice za grajsko območje pa je imela širitev Industrije motornih vozil južno od gradu v sedemdesetih in v začetku osemdesetih let. Takrat je grajski kompleks Grma praktično izginil. Grad s spremljajočimi objekti je bil vključen v industrijski kompleks velikih razsežnosti, in čeprav se je fizično sicer ohranil, je bil zaradi neprimerne namembnosti za mesto praktično izgubljen.

Najbolj neposredno razvrednotenje in izničenje pa so doživele odprte zelene površine Grma, saj so deponije, nasipi, parkirišča, železnica z viaduktom in regulacija potoka popolnoma spremenili identiteto prostora. Kapela Božjega groba je bila z grobim posegom v prostor fizično ločena od gradu, sočasno pa je bila tudi za vedno prekinjena nekdanja južna mestna vpadnica. Park je postajal vsako leto bolj zapuščen in zaraščen, širilo pa se je tudi divje parkiranje v njem. Kot nikogaršnji prostor so si ga prisvojili mladi, ki so tu našli zavetje za popivanje in omamljanje, s svojimi vandalističnimi izpadi pa so park še dodatno prizadejali (razbita vrtna uta, poškodovan bazen itd.). Plato vrtnarije se je zaraščal, hkrati pa se je v njem širilo divje vrtičkarstvo.

Stanje danes

Šele leta 1994, ko je v gradu dobil svoje prostore Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine iz Novega mesta, so se stvari pričele počasi obračati na bolje. Začela so se obnovitvena dela tako na gradu

Z velikim vkopom je bila kapela Božjega groba odtrgana od gradu, hkrati pa je bila dokončno pretrgana tudi nekdanja južna mestna vpadnica.

Fotografije so iz dokumentacije Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto (Foto - sedanje stanje: M. Simič).

VIRI IN LITERATURA:

Valvasor, J.W.: Die Ehre des Herzogthums Krain. Ljubljana - Nürnberg 1689. Novo mesto 1877.

Smole, M.: Graščine na nekdanjem Kranjskem. DZS, Ljubljana 1982.

Inventar najpomembnejše naravne dediščine Slovenije; Del 2: osrednja Slovenija. Zavod RS za varstvo naravne in kulturne dediščine. Ljubljana 1991.

Konservatorski program za grajski park Grm. Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto. 1998

KULTURA
Rast 6 / 1998

kot tudi v parku. Park je bil očiščen divje zarasti, na nekaterih starejših drevesih v parku in v drevoredu pa so bili strokovno izvedeni manjši sanacijski posegi. Ukinjeno je bilo parkirišče pred gradom in odstranjen njegov nasip. Zasajena je bila nova gabrova živa meja in pet manjkajočih kostanjev v drevoredu, očiščene in urejene so bile poti in bazen, na novo je bil zatravljen tudi plato vrtnarije. Najpomembneje pa je, da je bilo v parku, preostanku sadovnjaka in na platoju vrtnarije, ponovno vzpostavljeno redno vzdrževanje. Z uredjenostjo se število vandalističnih izpadov sicer manjša, vendar to še vedno ostaja eden večjih problemov tega parka.

Tako urejen park kljub svoji majhnosti znova ponuja obilje doživljajske pestrosti. Členjenost zasnove, grajene parkovne prvine in velika gostota starih dreves dajejo sprehajalcu vtis slikovitosti. Vstop v grajsko območje še vedno zaznamuje dvoredni kostanjev drevored (*Aesculus hippocastanum*), kjer je ohranjenih še 14 starih dreves. Prostor pred gradom obvladujejo predvsem trije visoki kleki (*Thuja occidentalis*), poseben pečat pa daje parku tudi cigarovec (*Catalpa bignonioides*) sredi kamnitega rondoja, ki je najdebelejše drevo v parku in je skoraj sto let starejše kot rondo, ki ga obdaja.

Zgodba zase pa je kamniti vodnjak, ki predstavlja najpomembnejšo grajeno prvino v parku. Najbolj nenavadno je to, da ga niso označili na nobenem starem grafičnem dokumentu, tako da o času njegovega nastanka lahko le ugibamo. Vodnjak je globok 29,6 metra in je najgloblji vodnjak v širšem območju Novega mesta. Ker je njegovo dno zasuto, je njegova dejanska globina še nekoliko večja. Zgornji del je sestavljen iz štirih velikih kamnitih blokov, postavljenih v pravilno krožno obliko baročnih tipoloških značilnosti. V notranjosti je vodnjak zgrajen iz vzorno klesanih kamnitih krožnih delov različnih višin in dolžin, ki se brez veziva tesno prilegajo in tvorijo cev pravilnega okroglega prereza vse do globine skoraj 20 metrov. Od tod naprej pa je vodnjak vklesan v naravno razpoko nepravilnih oblik. Na dnu vodnjaka se nabere tudi do 5 metrov vode, ob sušnih obdobjih pa leta presahne.

Možnosti za bodočnost

Grajski park Grm je edini ohranjen grajski park v mestu in njegovi širši okolici vse tja do Otočca. Hkrati predstavlja eno redkih kakovostnih mestnih zelenih površin, ki jih v mestu močno primanjkuje, saj Novo mesto pravega parka sploh ne premore. Še zadnji preostanki nekdanjega mestnega parka so bili zabetonirani z izgradnjo poslovno-trgovskega kompleksa na Novem trgu. Ob tem se tudi število starih kostanjev, pa tudi drugih dreves, v mestu nenehno zmanjšuje.

V takšnih razmerah je revitalizacija grajskega parka pomembna ne le z vidika prenove kulturnega spomenika, ampak tudi z vidika pridobitve manjkajočih parkovnih površin v mestu. Prostor nekdanje vrtnarije ter prostor med gradom in kapelo daje možnosti, da se parkovna površina ob gradu razširi in da se celotno grajsko območje spremeni v nekakšno zeleno oazo med industrijskim območjem na eni strani ter stanovanjsko pozidavo na drugi. Vsekakor je prenova grajskega parka Grm povezana s prenovo celotnega grajskega območja in gradu samega. Glede na spremenjene prostorske in družbene razmere je možno v ta prostor vključevati tudi nove namembnosti (npr. razne prireditve, otroško igrišče itd.), ki pa morajo biti podrejene kulturnim in zgodovinskim vrednotam gradu in grajskega parka.

NOVO MESTO MED ROCKOM IN POPOM

Vprašanje rock kulture se v moderni civilizaciji pojavlja nekako zadnjih petinštirideset let ali kvečjemu kakšno leto več. Verjetno se nas bo večina strinjala z mislijo, da je rojstvo rocka trenutek, ko so ameriški belci sprejeli črnski "rhythm and blues" in s tem v veliki meri podrli nenapisane družbene norme. Seveda bi lahko iskali in našli globlje sociološke vzroke za to potezo. Novonastala beatniška generacija, ki je svoj družbeni pohod začela v začetku petdesetih let, je kaj lahko primerljiva s tako imenovano "lost generation" iz dvajsetih let, le da je še radikalnejša v svojih nazorih. Druži ju kajpak fenomen razpada vrednot in izguba iluzij o svetu po obeh svetovnih vojnah. Od tu rušenje tradicionalnih tabujev, kamor sodi tudi navdušenje nad "umazano" črnsko glasbo. Od tu ni bilo treba dolgo do prvih idolov nove generacije tipa James Dean in Marlon Brando in novi uporniki brez razloga so že oblekli kavbojke in usnjene jakne, obuli modre semiš čevlje in si v lase vtrli briljantino. In če se potem pojavi še belec, ki poje kot črnc in obnori ves svet, ni treba več nobenih besed. Rock je na pohodu.

Nimam namena, da bi se spuščal v podrobnejšo zgodovino rocka oziroma rock'n'rolla od omenjenih rhythm & blues začetkov preko vseh njegovih faz in različic.¹ Pač pa me na tem mestu najprej zanima odnos med pojmom rock in pop; ali sta diametralno nasprotna, ali je med njima sploh možno razlikovati, ali se pojma ločita ideološko ali stilno-glasbeno ipd. Denimo, da za začetek pristajamo na razlikovanje med obema pojmom. V grobem bi lahko trdili, da za oboje velja, da ne gre za zvrsti, ki bi ustrezale merilom in pravilom uradne in tradicionalne muzikologije, in da je osnovni namen takšne glasbe zabava. Bolj tvegana je trditev, da je za rock in pop glasbo značilna množična konzumacija, podprta z masovnimi mediji, kar za seboj povleče prilagajanje trenutnim tržnim potrebam. Takšni opredelitvi bi verjetno brez pomislekov nasprotovali "skrajni", povsem "nekomercialni" ter "nekonvencionalni" rockerji,² katerih globlji motiv njihovega ustvarjanja pa je večinoma povsem enak kot pri njihovih glasbenih kolegih, ki so bližje populizmu - denar in slava.

Zdi pa se, da je bolj kot stilno-glasbena (za rock so od vsega začetka značilni močnejši kitarški riffi, udarnejši ritem in direktna besedila) pomembna ideološka razlika med rockom in popom. Rock glasba je bila vedno nosilec idej in kulture mlade generacije, njihovega nestrinjanja z obstoječo družbeno zlaganostjo ter tako posebna oblika disidentstva, in tega pop glasba, ki jo avtomatično povezujemo s popevkami in večno zelenimi melodijami, nikdar ni imela. Bila je vedno obrnjena nazaj, sentimentalno idilična, idejno pasivna in usvajajoča, namenjena najširšim nekritičnim, nepozornim, da ne rečem topoumnim množicam, ki s širokim konzumiranjem tovrstne glasbe omogočajo njen obstoj, hkrati pa tudi obstoj silne glasbene mašinerije in industrije, ki drži roko nad celotno produkcijo in oblikuje okus poslušalcev po svoji meri. Če potegnemo še literarno vzporednico, bi lahko pop primerjali z današnjimi dr. romani ali nekdanjo beletristično produkcijo v znameniti družinski reviji Gartenlaube iz druge polovice 19. stoletja.

1 V ta namen priporočam knjigo Petra Barbariča z naslovom Okopi slave (Ljubljana: Vitrum, 1996).

2 Morda velja na tem mestu še enkrat poudariti, da s pojmom rock povzemam vse njegove oblike in frakcije od prvih začetkov do danes.

Rock Otočec 1997

Lahko bi torej rekli, da je rock za razliko od popa filozofija, adolescentska oblika odzivanja na družbene in idejne spremembe od konca druge svetovne vojne do danes. Širše gledano, gre pri rocku za pojav, ki je nastal in se razvijal vzporedno z eksistencializmom in modernizmom ter prišel konec šestdesetih let hkrati s slednjim do skrajne točke eksperimentiranja, kar je bil jasen namig na nastop tako imenovane postmoderne dobe, dobe pluralizma idej in resnic, komunikacije in informacij, hkrati pa tudi izpraznjenosti ter iskanja novih smislov. Rock glasba je s svojo diferenciacijo potrjevala duh časa, zdi pa se, da je še zlasti v zadnjem desetletju nastopilo posebno obdobje, ki rocku kot ideologiji ni več naklonjeno - doba MTV-ja, videospotov in malo kasneje interneta.

S tem mislim predvsem na to, da je mladina informacijsko in medijsko prenasličena, da se je ponudba najkvalitetnejše glasbe enormno povečala, da je MTV povzročil zlitje rocka in popa, čemur kljubujejo le še najskrajnejše, a zato večinoma neznane ali manj znane glasbene skupine. Čas džuboksov in radia se je umaknil televizorjem in računalnikom, analogno se je umaknilo pred digitalnim. Standard se je povečal do te mere, da si lahko danes že vsak povprečni mulec privoščiti lastno multimedijsko opremo, posnetek ali prenos njemu najljubših svetovnih skupin (okus mu zopet oblikujejo mediji) mu je dostopen na vsakem koraku, in zakaj bi potem hodil poslušati žive rock koncerte, kjer mora odšteti vstopnino, da bi slišal na ponavadi ne odličnem ozvočenju lokalno skupino in prepoznal kvečjemu skladbo ali dve, ki ju je slučajno kdaj ujel na lokalnem radiu.

Tako sem se dotaknil enega od - po mojem mnenju - ključnih vprašanj, ki zadevajo in so nujna za "obred" rockovske religije. Gre za žive nastope, koncerte, za katere je značilna v prvi vrsti skupinska, množična recepcija, takoj za tem pa tudi neposreden vidni in slušni stik z izvajalcem. Beatlomanija, na primer, gotovo ne bi bila to, kar je bila, če na zunaj lepo oblečeni fantje ne bi na koncertih z vsakim svojim gibom in glasom izžarevali silne energije, ki je začarala milijone najstnic in najstnikov. Vsak izvajalec ima svoj način vzpostavljanja stika z občinstvom in to ga sprejme, če pri njem začuti karizmatičnost. Ta skupinski happening rock koncertov je bil torej več kot le zabava. Bilo je zaupanje karizmi, vseobsegajoč občutek moči, povezanosti, upora in kljubovanja družbenim normam. Vsaj za tisti dve ali tri ure. In tega danes ni več. Pravzaprav nihče več ne ve, komu bi kljuboval oziroma sploh, kaj hoče. Ob bombardiranju medijev je mladina razcepljena, neenotna, usmerjena kvečjemu k edinemu cilju informacijske družbe - denarju in karieri. Zato ni prostora za eksistencialna razmišljanja, razmišljati je treba le, kako čim prej in na čim lažji način priti do uspeha. Nekoč kulturni rock koncerti so izgubili svoj pomen, saj je pomembna in potrebna zgolj in samo zabava. Ta pa je možna v najrazličnejših oblikah in živi rock koncerti v ta namen niso več najprimernejši. Rock kultura mladih se je tako umaknila pop kulturi. Javno se je umaknilo zasebnemu, saj odslej vsak posameznik na svoj način zadovoljuje potrebe in se tako umika v zasebno, v svojo sobo pred televizor ali računalnik, kjer dobi vse, kar potrebuje, razen človeškega stika. Gre za svojevrsten paradoks, kako množična produkcija in informacijska prenasličena dejansko povzročita umik v zasebno. Kljub skoraj neomejenim možnostim komunikacije ostaja mladostnik osamljen in potreben človeške bližine.

Rock kot ideologija se zdi torej mrtev³, postal je zgolj zabava, njego-

3 O tem govori npr. tudi Lenny Kravitz v skladbi Rock'n'roll is dead.

4 Novomeška glasbena scena je gotovo potrebna tehtnejšega analitičnega članka ali razprave, sam pa se na tem mestu želim ukvarjati z bolj globalnimi vprašanji in se ne bom spuščal v podrobnejše analize posameznih ustvarjalcev.

va nekdanja dvojna vloga uporništva in sprostitve se je prepolovila, tako da lahko rečemo, da se je rock zlil s popom.

Z zgornjim uvodom sem poskušal vsaj približno pripraviti cenjenega bralca na razpravljanje o konkretnem stanju pop-rocka v Novem mestu in okolici. Od nekdanj je bilo Novo mesto ob Kopru, Ljubljani in Mariboru pa morda še kakšnem mestu eden od centrov slovenske rock, pop in folk scene. S tem mislim predvsem na glasbene skupine, ki so zarezale občutnejše brazde v slovensko avtorsko glasbo.⁴ Kronološko gledano, moramo med njimi omeniti Rudolfovo, ki so delovali konec sedemdesetih let, v osemdesetih Drevored in Pandan, nato v devetdesetih Društvo mrtvih pesnikov, Dan D in Ž'Kovače. Ob njih je ustvarjala cela plejada bolj in manj pomembnih bendov - Županova torta, Orioni, Strip, Bacili, Zdene Kockar, General Lojze, Goga bend, God damn blues band, Eksotični ptiči, pa nato Peta avenija, Proteus, Full spoon, Barakuda, The Madžars, Minister Gregor, Stara pravda, The Rings, Wet Bed, šentjernejski Durhmarsh idr. Posebej velja omeniti še večinoma gimnazijske skupine, ki so ustvarjale in igrale davno pred rudolfovci, in sicer džezovsko, plesno ali zabavno glasbo: Dizzy combo, Mosquitos, Dehors, Črni tulipani, Eons in Sonce. Posebno mesto med novomeškimi glasbenimi ustvarjalci zavzema dekliška vokalno-instrumentalna skupina Copacabana, ki je uspela prepričati dejansko vse generacije in vzbudila pozornost in simpatije Mojmirja Sepeta, staroste slovenske popevke, ter druge slovenske konzervativne glasbene javnosti. Drug zanimiv pojav pa je skupina Lost Californians, katere duh še danes živi med rockersko usmerjeno novomeško mladino. Izgubljeni Kalifornijci ter njihova generacija namreč niso toliko vplivali s svojo glasbo, pač pa toliko bolj z načinom razmišljanja, oblačenja in življenja ter s sprejemanjem vplivov ameriškega južnjaškega in kalifornijskega rocka, belskega bluesa in zahtevnejše jazz-rock glasbe. Delovanje Rudolfovega (1976-1981) predstavlja s prvo malo vinilno ploščo - Grem domov/Gorjanska bajka - svojevrsten mejnik v ustvarjanju novomeških skupin, saj gre dejansko za prvi posnetek na trajnem nosilcu zvoka. Rudolfovci so v svojem času postali izjemno uspešna skupina, ki je kot za šalo polnila dvorane in to ne le pri nas. S kvalitetnimi besedili, ki jih je v veliki meri prispeval pesnik in prevajalec Severin Šali, ter s pestro glasbeno podlago, navdihnjeno z glasbo Carlosa Santane, so očitno našli pravi recept za tedanje občinstvo. In da ne pozabimo: to je bilo še v dobi, ko je bil rock vsaj pri nas še ideologija, tudi če se tega kdo ni zavedal. Drevoredovci, pri katerih je v vseh ozirih močno prisoten vpliv irskih rockerjev U2, so na svoj način nadaljevali izročilo Rudolfovega z udarnim ritmom, značilnimi kitarami in malce melanholičnimi besedili. V bolj pop vode pa se je podal Pandan, ki je dosegel precejšnjo popularnost tudi po drugih republikah nekdanje Jugoslavije, k čemur je v veliki meri pripomogla tudi celotna scenska podoba skupine - izstopajoče frizure, vpadljiva oblačila - vsekakor ni bilo mogoče skriti, da se fantje navdušujejo nad angleškimi Duran Duran. Konec osemdesetih let je bila odmevnejša tudi folk epizoda Županove torte pa nekako v istem času odmevi punka v Bacilih in pri Zdenetu Kockarju, nato pa so se v devetdesetih pojavile tri skupine, ki delujejo še danes in so po izdanem materialu vsaka zase daleč presegle že vso prejšnjo novomeško glasbeno produkcijo skupaj. Seveda govorim o Mercedes bendu alias Dnevu D, Ž'Kovačih in Društvu mrtvih pesnikov. Dan D velja brez dvoma za eno najboljših rockerskih skupin

zadnjega desetletja v Sloveniji, Ž. Kovači so s prvima albumoma na izviren rokarski način predelali vrsto slovenskih narodnih ali ponarodelih pesmi, z zadnjim izdelkom Smejte se pa se očitno skušajo približati širšemu občinstvu. Društvo mrtvih pesnikov je vsaj zadnjih pet let najmočnejše medijsko prisotno, od direstraitsovskih korenin na prvi kaseti pa so se fantje preko akustično obarvanega CD-plusa (mimogrede tudi prve multimedijske zgoščenke v vzhodni polovici Evrope) prebili z najnovejšim projektom Neki rabm, da te ne pozabim med popularne slovenske glasbene skupine, seveda pa so pri tem morali nekoliko popustiti zahtevam trga in ciljne publike.

Zdi se, da je bila še pred desetimi leti rock kultura v tistem prvinskem smislu pri nas še mogoča. Koncerti so bili trumoma obiskovani, čeprav so se začeli ob "spodobnih" urah. Če je koncert trajal do polnoči, je bila to že res skrajna meja, danes pa se ob tej uri še tiste redke zadeve šele začnejo, obiskovalci pa so večinoma člani tistih generacij, ki so množično žurale tudi pred desetimi leti in več! Narobe svet? Ali mladina preprosto ne potrebuje več rock scene? Multimedijska družba, v kateri mladi žal ne čutijo opozicije do starejših generacij in pravzaprav utilitaristično pristajajo na potrošniško filozofijo, kar je v končni fazi povzročilo zlitje rocka in popa, ima in bo imela očitno dolgotrajne posledice. Seveda ne nameravam trditi, da je rock edino zveličavno gibalno družbe. Še zdaleč ne! Vendar pa je gotovo bil eden od pomembnih socialnih dejavnikov od svojega nastanka dalje.

Tako je na koncu potrebno povleči nekatere zaključke in smernice tudi za novomeško sceno. Očitno ideološke razlike med rockom in popom, ki se je pred leti zdela bistvena, v današnji družbi ni več. V stilističnem smislu sicer lahko razglabljam o tem, ali je kakšna skladba rokarska ali pa bazira v popu. Vendar to ni prav nič bistveno. Je preprosto stvar okusa. Zato se zdijo danes pravzaprav smešni poskusi vztrajanja z glasbo v preteklosti in melanholičnega tarnanja nad nekdanjimi zlatimi časi. In ravno tako je potemtakem neumestno misliti, da glasbo ustvarjaš zase, pa če jo kdo posluša ali ne. In da je zato tisti, ki ga občinstvo sprejme, komercialist. Prepričan sem, da meja dobrega okusa v tem smislu še vedno obstaja. Za kaj več pa bo potrebno v jedru spoznati duha časa, živeti aktivno življenje v stiku s soljudmi, stopiti v javnost in se ne umikati v zasebnost. Šele takrat bo morda popularna glasba, pa naj bo to rock, pop ali kaj tretjega, znova spreminjala svet.

Društvo mrtvih pesnikov

BRANKO SUHY

OSEBNA RAZSTAVA, Galerija likovnih umetnosti,
Slovenj Gradec, 1998

Milan Markelj

VZTRAJATI PRI VISOKIH KRITERIJIH IN CILJIH

Pogovor z akademskim slikarjem, grafikom prof. Brankom Suhyjem

Najbrž si prav vsak v svojem življenju zastavi kak žlahtnejši in višji cilj, ki ga želi seveda tudi uresničiti, a večina kaj kmalu ugotovi, da se to posreči le redkim. Vztrajanje na poti do višje zastavljenih ciljev zahteva celega človeka, pogosto odrekovanja, veliko samodiscipline, energije in srčne zavzetosti, tudi osamljenosti. Iz takšnega testa pa ni vsakdo zgneten. A vse to še ni dovolj, človek mora biti pripravljen tudi na nerazumevanja, na spotikanja, brce in metanje polen pod noge, ne sme pričakovati prav veliko podpore, še posebno ne v okolju, ki samo ostaja pri nižjih zahtevnostih in kjer bujno uspeva predvsem slovita slovenska rožica "fovšija".

Branko Suhy, akademski slikar, grafik, redni profesor na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani, glavni pobudnik za ustanovitev Bienala slovenske grafike in njegov predsednik, je v našem okolju eden tistih, ki so si zastavili visoke življenjske cilje in ki se jim ne odpovedujejo. Vztraja pri njih, ne popušča v kriterijih in v tem je osebno in umetniško dozorel v samosvojeja in v sodobni slovenski umetnosti prepoznavnega ustvarjalca.

Rodil se je 13. decembra 1950 v Mariboru, vendar od osmega leta starosti naprej živi in ustvarja v Novem mestu, kjer je obiskoval osemletko in gimnazijo. Po maturi leta 1970 se je vpisal na Akademijo za likovno umetnost v Ljubljani in diplomiral leta 1974 pri prof. Janezu Berniku. Dve leti kasneje je končal slikarsko specialko pri prof. Andreju Jemcu in nato leta 1978 še grafično specialko pri prof. Marjanu Pogačniku. Kot štipendist francoske vlade se je leta 1977 izpopolnjeval v grafičnem ateljeju Johnnyja Friedlaenderja v Parizu, kot štipendist Gottfrieda von Herderyja pa v letih 1977 in 1978 na mojstrski šoli prof. M. Melcherja na Akademiji za likovno umetnost na Dunaju. Kot slikar in grafik je imel doslej prek trideset samostojnih razstav doma in na tujem, sodeloval je na številnih pomembnih mednarodnih likovnih prireditvah, njegovo delo pa je zbrano v treh obsežnih monografijah. Od leta 1988 je predsednik Bienala slovenske grafike Otočec-Novo mesto, zaposlen pa je kot redni profesor na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani.

- Pogovor bova začela na prvi pogled malo nenavadno, pri športu. Danes si vas ne moremo zamisliti kot, denimo, visokega športnega funkcionarja, kar pa bi prav lahko bili, če se ne bi odločili za likovno ustvarjalnost. S športom ste se menda zelo resno ukvarjali?

Branko Suhy na osebni razstavi v Kostonjanci leta 1997

“V najstniških letih letih me je šport res zelo zanimal. Že v zadnjih razredih osemletke in potem v gimnaziji, kakih pet ali šest let, sem se intenzivno ukvarjal z njim, posebej z atletiko, metom kopja in skokom v daljavo. Šport mi je bil izredno dragoceno področje aktivnega udejstvovanja v prostem času. Lahko bi rekel, da sem se v nekem trenutku že skoraj profesionalno ukvarjal z njim. Na drugi strani pa me je prav tako močno pritegovalo tudi likovno ustvarjanje. A ko se je bilo treba odločiti, kaj bom v prihodnosti, je prevladal interes za likovno umetnost.”

- *Ali vidite nekajletno intenzivno ukvarjanje s športom kot izgubo časa ali pa menite, da vam je šport vendarle kaj dal tudi kot likovnemu ustvarjalcu?*

“Šport s svojo disciplino vzgaja mladostnika. Z vsakodnevnim treningom in kolegialnostjo se mladostnik zgradi v osebnost, ki je vajena trdo delati, vztrajati, nauči se biti kolegialen in korekten do uspehov kolegov. Mislim, da je ukvarjanje s športom koristno za vsakega mladostnika. Privzgajanje delovnih navad in vztrajanje pri zastavljenih ciljih sta še kako pomembna za vsak poklic in seveda tudi za poklic likovnika, saj gre za navade, discipliniranost in resen pristop do študija in dela. Če so delovne navade razvite, potem se tudi talent lahko uresniči.”

- *Vas je kdo usmerjal in spodbujal k likovni ustvarjalnosti? Ste imeli mentorje ali vzornike v svojem ožjem ali širšem okolju?*

“Ne, to je bila popolnoma moja aktivnost, rasla je z menoj brez mentorjev ali kogar koli in tudi odločitev za študij likovne umetnosti je bila popolnoma samostojna. Prepričan sem, da sem se pri tehtanju ali šport ali likovna ustvarjalnost pravilno odločil. Seveda sem pri svoji sicer samostojni odločitvi imel potrebno podporo staršev, ki so mi po svojih zmožnostih pomagali. Razumevanje najožjega okolja, v katerem mladostnik živi, je gotovo tista spodbuda, ki jo nedvomno potrebuje. Kar se širšega okolja tiče, pa je treba vedeti, da Novo mesto v tistem času na likovnem področju ni živelo kakšnega posebnega življenja. V Novem mestu, denimo, nikoli nismo videli razstav pomembnih sodobnih umetnikov Preglja ali Stupice. Poznali smo sicer določen krog umetnikov, vendar je kljub temu našemu okolju nekaj zelo manjkalo. S sodobno umetnostjo sem se pravzaprav začel seznanjati šele na akademiji in šele tu sem med študijem našel tisto, kar sem si želel. Tako lahko rečem, da je bilo nagnenje do risanja pravzaprav tisto, kar me je usmerilo v študij slikarstva, v okolju pa ni bilo nič takega ali posameznika, ki bi me k temu spodbujal. Imel pa sem v Novem mestu nekaj razstav že pred vpisom na akademijo. Prva je bila v domu JLA, na nji sem pokazal svoje likovne začetke, nekaj risb in akvarelov.”

- *Pri študiju na likovni akademiji je bil glavni poudarek na slikarstvu, grafika je bila le kot obvezen predmet. Ali je pri vas nagnjenje do slikarstva prevladovalo in ste se za grafiko ogreli šele kasneje?*

“Študij na likovni akademiji je bil izredno dejaven in zelo uspešen, tako da imam na to obdobje kar najlepše spomine. Dobro sem se razumel s profesorji. S prof. Bernikom, ki je prišel za profesorja na akademijo isto leto kot jaz na študij, sva se res dobro ujela. Bil je zelo odprt človek in sijajen risar, zato je bil dialog z njim izredno uspešen.

Branko Suhy v pogovoru z ameriškim veleposlanikom v Sloveniji Wendtom med ogledom osebne razstave v Dolenskem muzeju v Novem mestu leta 1994

Tudi podiplomski študij je tekel v moje največje zadovoljstvo. Kar pa se tiče nagnjenja do slikarstva in grafike, moram reči, da je bil moj interes od vsega začetka enakovreden do obeh, ne glede na to, da je bila grafika samo predmet na akademiji, glavna študija pa v slikarskem ateljeju. Proste sobote in nedelje sem se doma v podstrešni sobi samoiniciativno posvečal grafiki. Leta 1973 sem se lotil izdelave kopije Rembrandtove Grafike za sto guldnov, ki velja za eno najzahtevnejših njegovih del. Zastavil sem si visok cilj narediti čim boljše kopijo te vrhunske mojstrovine. Spominjam se, da sem med tem delom po radiu zvedel, da je umrl Picasso. Ob Rembrandtu je bil Picasso tista veličina v svetovni umetnosti, na katero sem se rad opiral tako v času študija kot tudi kasneje. Pri izdelavi kopije sem vztrajal ves semester, tri mesece. Na koncu sem bil z opravljenim zares zadovoljen. In tudi na akademiji so zadovoljstvo delili z menoj, ko so delo videli. To je bila zame izredna izkušnja, ki jo še vedno živo nosim s seboj. Poučila me je o zahtevnosti grafičnega dela in da je potrebno vlagati ogromno naporov ter biti seveda vedno v kritični distanci do zgodovine in sedanjosti.”

- Zanimanje za Rembrandta na nek način kaže na vaš odnos do tradicije. Pri nekaterih ustvarjalcih je ta odnos odklonilen in zanikajoč. Kako vi gledate nanjo?

“Tradicijo je nemogoče zanikati. Težko si predstavljam, denimo, pianista, ki bi se odrekel Chopinu, Čajkovskemu, Beethovnu. Zgodovina je del vseh nas. Tudi mi jo danes soustvarjamo in se bodo kasnejši rodovi zgledovali po nas ali pa kritično analizirali naše početje. To je del življenja, ki ga ne moremo obiti. Nespametno je izhajati iz izhodišč, da tradicija ni potrebna. To so določena velika znanja in za napredovanje jo je pač treba poznati, ne samo v umetnosti, ampak v vseh poklicih. Vendar je nadgradnja preteklosti možna edino z mukotrpnim in garaškim delom. Vse velike reči, ki so nastale v zgodovini, so bile dosežene s trdim delom.”

- Na nek način vam je Rembrandt pomagal tudi pri grafičnem izpopolnjevanju v tujini?

“Lahko bi tako rekli. Kot zadnji in najmlajši ustvarjalec sem bil leta 1977 sprejet v znameniti pariški Friedlaenderjev grafični atelje, mojster pa me je sprejel, ko je videl mojo kopijo Rembrandtove grafike. Bivanje v Parizu in delo v grafičnem ateljeju je bilo zame pomembna izkušnja. V tujino me je pot študijsko vodila še enkrat. Ko je naš priznani slikar in grafik prof. Riko Debenjak prejel Herderyjevo nagrado, je ta imela zraven še štipendijo za mladega študenta na mojstrski šoli prof. Melcherja na dunajski Akademiji za likovno umetnost. V Ljubljani so izbrali mene za to štipendijo. To je pomenilo leto dni bivanja na Dunaju, v prijetnem okolju, kjer mi je bila nad vse pomembna grafična zbirka Albertine, kamor sem zelo rad zahajal in si jo ogledoval.”

- Prav z grafiko ste se že zgodaj uveljavili tudi v mednarodnem prostoru. Kako so prvi uspehi vplivali na vaše ustvarjanje in promocijo?

“Grafični list, na katerem sem združil kopijo Rembrandtove grafike in mojo grafiko iz abstraktnega cikla na temo kavinega zrna, je bila izbrana za pomembno razstavo 500 let grafične umetnosti leta 1982 v

Branko Suhy s sinom Mitjo med otvoritvenim programom osebne razstave v Kostanjevici leta 1997

Albertini na Dunaju. Tako se je med najpomembnejšimi svetovnimi grafičnimi mojstrovini znašlo tudi moje delo kot prispevek najmlajšega ustvarjalca. Na tej razstavi je bila samo še ena grafika slovenskega ustvarjalca, in sicer grafika iz cikla Pismenke prof. Janeza Bernika. Pričakoval bi, da se bo v Sloveniji po tej razstavi pokazal izrazit interes po razstavljenih grafikah, a temu ni bilo tako. Grafika, ki je bila razstavljena na tako znameniti in zame doslej najdragocenejši razstavi, očitno ni bila zanimiva in nisem dobil nobenih ponudb za odkup ne v Ljubljani ne v Novem mestu. Pričakoval sem, da mi bo ta mednarodni uspeh odprl vrata razstavišč za samostojne razstave in da me bodo začeli uvrščati na skupinske razstave, vendar se moja pričakovanja niso izpolnila. Ravno nasprotno. Po letu 1983 sem doživljal vrsto neprijetnosti.”

- Vendar ste vseeno vse opazneje in vse bolj prepoznavno stopali v javnost, imeli več razstav, izšle so vaše monografije. Kako ste opravili z nasprotovanji in spotikanji?

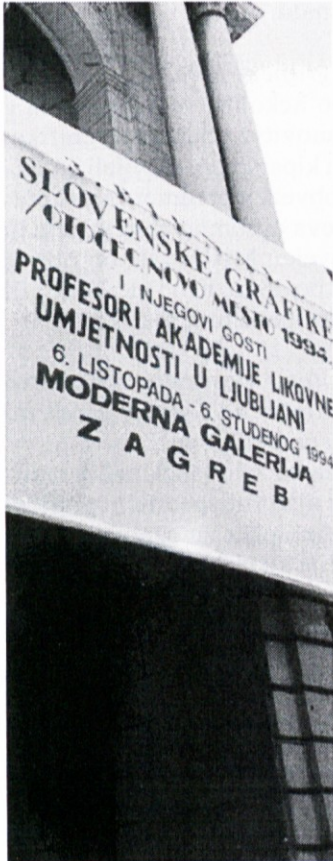
“Moja pot je šla od takrat naprej izrazito samoiniciativno in zvečine mimo uradnih ustanov. Tudi sodelovanja na razstavah so bila samoiniciativna tako v domačem kot mednarodnem prostoru. Lahko bi celo rekel, da sem bil v nekakšni opoziciji. Ne glede na vse to sem leta 1981 zadnjikrat sodeloval na ljubljanskem mednarodnem grafičnem bienalu. Nasprotovanja sem skušal sprejeti na ustvarjalen način. Zdelo se mi je smiselno, da življenje, ki ga živim, vgrajujem v svoje delo. V kar obsežnem delu mojih slik, risb in grafik je izražena kritičnost do spotikanj, brc, nagajanja, ki sem jih bil deležen. Glede na vse izkušnje sem se odločil, da bom delal v svojem miru, z lastno pokončno hrbtenico in sam. Seveda mi zaradi takega položaja manjka mednarodnih razstav, ker me v Ljubljani niso vključevali v uradne selekcije, a na nekaterih razstavah v tujini sem bil vseeno prisoten.”

- Ob ustvarjalnem umetniškem delu ste tudi pedagog. Kako gledate na to delo?

“Ko se je prof. Marjan Pogačnik pripravljal za odhod v pokoj, je predlagal akademiji, da pridem jaz na njegovo mesto. Tako se je začela moja univerzitetna kariera, ki sem jo začel kot asistent leta 1979, zdaj pa delam kot redni profesor za grafiko. S tem se je odprlo moje drugo delovno področje, pedagoško delo, ki je zelo zanimivo in ga imam rad. Mislim, da se v tem delu tudi osebnostno dopolnjujem. Pedagoško delo vidim kot izziv. Ko poučuješ in dograjuješ mlade osebnosti, se posvečaš njihovem karakterju, vizijam in hotenjem, na nek način tudi sebe bogatiš. S takim razumevanjem pedagoškega dela sem imel v vseh letih veliko veselje, še posebej s študenti, ki so hoteli trdo delati. Mislim, da sem takim tudi največ lahko koristil. Kar nekaj mlajših avtorjev je, ki danes gradijo svojo kreativnost tudi na področju grafike, kar je razvidno tudi iz naših bienalnih predstavitev.”

- Ali pri pedagoškem delu z mladimi ustvarjalci ni nevarnosti, da jim na nek način vsilite svoja gledanja in razumevanja?

“Pri teh stvarih je tako. Na glasbeno akademijo se, denimo, vpisujejo študenti, ki že imajo primerno glasbeno znanje, na našo akademijo pa zvečine mladi brez prave likovne predizobrazbe. V srednjih šolah, razen šole za oblikovanje, je namreč stanje na področju likovne vzgoje slabo. Tako moramo na akademiji začeti delo s študenti od

Predstavitev 3. bienala slovenske grafike v Moderni galeriji v Zagrebu leta 1994

začetka in jih navajati na abecedo likovnih znanj. Zato je logično, da postane profesorjevo umevanje del njihovega izražanja. Končni izdelek študenta v nečem pač spominja na delo učitelja, vendar je kljub temu v delu zajeta študentova osebnost, ki je pri nas prvenstveno negovana. Skušam delati s predpostavko, da grafike ne delamo in učimo zaradi tehnike. Začne se z risbo, jasnim konceptom in ko je ta dorečen do tiste mere, da študent ve, kaj bo njegov končni odtis tudi na grafičnem listu, se stvari začenjajo realizirati tudi s pomočjo grafične tehnologije. Risba se na plošči nadgrajuje in to je tista aktivnost, ki je v pravem razumevanju grafike nujna. Pri tem nam je seveda zelo dragocena vsaka osebnost, vsako razmišljanje. Samostojne razstave, visoka priznanja na našem in drugih bienalih, ki jih prejemajo moji študentje, potrjujejo, da je tak pristop pravilen.”

- *Vsakršno govorjenje o slovenski grafiki se prej ali slej dotakne ljubljanske grafične šole. Kaj pravzaprav zajema ta pojem in koliko je še vedno aktualen?*

“Ljubljanska grafična šola kot pojem je bila najbolj prepoznavna v šestdesetih letih, ko je bila povezana le z določenimi slovenskimi ustvarjalci, tipičnimi zanjo. Že od ustanovitve ljubljanske likovne akademije imamo nekaj imen, ki so nakazovala poseben interes za grafično ustvarjanje. Eden prvih študentov je bil Marijan Tršar, ki ima v akademijem arhivu sijajno zbirko grafik. Z ustanovitvijo ljubljanskega grafičnega bienala in z retrospektivno razstavo so prišle k nam grafike Johnnyja Friedlaenderja. Ta grafika in sploh pariška šola je takrat navdušila najbolj talentirane študente, kot so bili Bogdan Borčič, Janez Bernik in Vladimir Makuc, in šli so se izpopolnjevati v znameniti Friedlaenderjev atelje v Parizu. V njihovem delu je to sprožilo specifičen odnos do barvnega globokega tiska, ki je bil tistikrat najbolj žlahten in likovno prepričljiv. Njihova dela in dela Rika Debenjaka, ki je tudi obiskal Friedlaenderjev atelje, so bila izredno lepo sprejeta na mednarodnih grafičnih predstavitev. Še posebej z njimi se je začel uporabljati pojem ljubljanske grafične šole, pri tem pa ne smemo pozabiti na naše pomembne starejše grafike, kot sta bila Jakac in Maleš. Slovenska grafika je bila takrat zelo uspešna in je slovenski umetnosti utrla pot k svetovni prepoznavnosti. V osemdesetih letih sta se mednarodno uveljavila tudi slovensko slikarstvo in kiparstvo, v nekem trenutku sta bila morda celo pred grafiko. Ljubljanska grafična šola se je nato z deli nekaterih študentov akademije razvijala v različnih smereh, v pop-artu se je tisti čas na akademiji najbolj izrazito izražal Lojze Logar. S prodorom drugih orientacij se je šola plemenitila in pridobila je konceptualno širino, ki je za razvoj nadvse pomembna. Tehnična briljantnost, ki je včasih celo presejala meje zgolj likovnosti in je ubirala pot k visokemu dekorativnemu odčitovanju, ni bila več značilnost generacij sedemdesetih let.”

- *Izjemna tehnična kakovost torej ni več med značilnostmi ljubljanske grafične šole?*

“Ljubljanska grafična šola je danes nekoliko drugačnejša, a še vedno se čuti kvalitetno nit, ki je absolutno vzdržala. Šola se nadgrajuje, dobiva nekatere nove možnosti, vztraja pa na principih originalnega grafičnega lista in zato ohranjamo tiste značilne grafične tehnike in materiale, ki so bili od vsega začetka najbolj žlahtni in značilni. Pri vsej poplavi raznih špekulacij – o tej temi sem večkrat pisal v bienal-

nih katalogih – se mi zdi smiselno, da akademija in grafika na njej držita tisto fundamentalno in najbolj prepričljivo, kar je v grafiki obstajalo in kar je tudi najtežje, ob tem pa dopuščamo vso svobodo misli in idej, ki prihajajo z mladimi. Lahko rečemo, da je pojem ljubljanske grafične šole še aktualen, kar s svojim delom dokazujejo mladi avtorji tudi na slovenskem grafičnem bienalu.”

- In kakšne so perspektive ljubljanske grafične šole?

“Gotovo jih ima, še posebno, če se bo nekoliko reorganizirala v tem smislu, da pride na akademiji do ustanovitve oddelka za grafiko, kjer bi lahko enakovredno s slikarstvom in kiparstvom razvijali grafični jezik. Zaenkrat je grafika še vedno le obvezen predmet za vse študente, vendar pa po svojem značaju zahteva ogromno časa in dela in kot vsako resno delo zahteva celega človeka. Mislim, da bo razvoj prej ali slej šel v smer, kot je znana drugod po svetu, in bo na akademiji ob slikarstvu in kiparstvu enakovredno zastopana tudi grafika.”

- Silovit razvoj reproduktivnih tehnologij postavlja umetniško grafiko pred nove izzive. Kako se naj postavi in na čem naj gradi, da bi ohranila svojo žlahtnost in ustvarjalno prepričljivost?

“Z nastopom modernih tehnologij se da na zelo lahek način realizirati določene zamisli, seveda pa ti odtisi niso več specifični grafični odtisi, zato bi bilo treba za mnoge nove tehnološke zmožnosti določiti nov termin, denimo moderna reprodukcija ali kaj podobnega. S tem bi bile tudi na umetnostnem trgu stvari razčiščene in jasne ter se ne bi zavajalo javnosti. Zaradi teh nejasnosti že vse od leta 1988, ko smo ustanovili Bienale slovenske grafike, v bienalnih katalogih s teksti znanih strokovnjakov poudarjamo originalnost grafičnega lista. In k tej temi se še vedno vračamo.”

- Lotiva se še Bienala slovenske grafike, katerega oče in srce ste. Letos mineva deset let od njegove ustanovitve in prav jubilejni, 5. bienale, se je moral spopasti z največ težavami doslej. Grozilo je celo, da ga ne bo. Kako vam ga je uspelo kljub vsemu izpeljati?

“Letošnje leto je bilo po mojih izkušnjah od vseh desetih let bienala res najtežje, a vendar smo 5. bienale le izpeljali, seveda v okvirih, ki so bili pač možni. Nikakor ni bilo enostavno, saj še spomladi do začetka maja nismo vedeli, ali bomo bienale sploh lahko organizirali in kje ga bomo postavili. Šele naknadno se je odprla možnost, da slovensko razstavo postavimo na Otočcu, ameriško recipročno razstavo v Kostanjevici, Dürerjevo pa v Narodni galeriji v Ljubljani. Z velikimi napori smo bienale organizirali vsaj približno na isti kvalitetni ravni kot v preteklih letih. Da smo dobili odobrena finančna sredstva, smo se morali organizirati kot kulturno društvo, kar je pozročilo dodatna administrativna dela. Ne glede na vse okoliščine pa je bienale pokazal, da lahko uspešno deluje. Čeprav so razstavišča v različnih krajih, so razstave dosegljive za vsakogar, ki se z umetnostjo želi seznaniti. Dosednji podatki o obisku so ugodni, glede na izkušnje iz preteklih let in v primerjavi s podobnimi razstavami v Ljubljani in drugih krajih je obisk dober.”

- Ali so otežene razmere okrnile program bienala?

“Program bienala smo realizirali glede na finančne možnosti, zato žal letos nismo mogli podeliti evropske nagrade za življenjsko delo,

Milan Markelj
VZTRAJATI PRI VISOKIH
KRITERIJIH IN CILJIH
Pogovor z akademskim slikarjem,
grafikom prof. Brankom Suhjem

kar pa ne pomeni, da je v prihodnje ne bo več. Bienale je tudi tokrat, čeprav s skromnejšo razstavno možnostjo, predstavil del slovenske ustvarjalnosti, zastopane so vse generacije, med njimi tudi dve ustvarjalki iz najmlajšega rodu. Vesel sem, da je ena od njiju, Ana Zavadlav, celo dobitnica nagrade Novega mesta. Njena grafika je bila tudi med 33 grafikami, ki jih je predsednik mednarodne žirije in direktor Albertine, prof. dr. Konrad Oberhuber, izbral za odkup za to znamenito grafično zbirko. Z grafikami, ki so bile prek našega bienala kupljene v preteklih letih, bo z novimi odtisi v Albertini že 133 del 44 slovenskih umetnikov.”

Otvoritev 5. bienala slovenske grafike
na gradu Otočec 2. oktobra letos

- Mnenja o bienalu v javnosti niso enotna. Nekateri ga nikoli niso sprejeli in v delu javnosti ni bil deležen ne podpore ne pravega razumevanja. Nekateri kritike so bile še posebej ostre in zavračajoče. Ima bienale nasprotnike?

“Res je, da smo bili že od samih začetkov bienala iz krogov tako imenovanih poznavalcev deležni kritik, ki so mnogokrat presegle mejo korektnega poročanja in obnašanja. Pri nekaterih piscih je v pisanju večkrat bolj prepoznavna njihova lastna osebnost in več povedo o svojih nestrokovnostih kot pa o vsebini, o kateri pišejo in poročajo. To opazujemo in beremo že ves čas našega delovanja. Sam sem enemu od teh poznavalcev na njegove kritike osebno odpisal, ker si ne znam predstavljati resnega profesorja umetnostne zgodovine, ki poučuje svoje bodoče mlade kolege, ob tem pa uporablja nestrokovna merila, v napisanem pa tudi dokazuje, da ne pozna stroke ter žali in piše brez vsakršnih etičnih norm. Vsekakor drži misel, ki sem jo napisal že v prejšnjih katalogih, da mora na področju kritike nujno priti do prevetritve in da je še kako koristno, da je bienale za ocenjevanje slovenskih umetnikov vpeljal mednarodno žirijo visoko kvalificiranih strokovnjakov, s čimer smo presekali majhnost in načelo daj-dam, ki sta v našem prostoru močno prisotna že od nekdaj.”

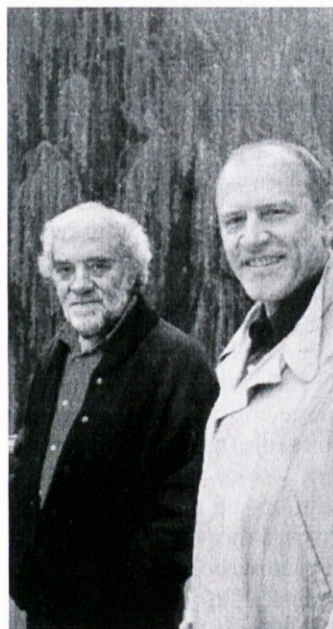
- Tudi razstava ameriške grafike je bila deležna nekaterih očitkov. Kaj bi dejali v zagovor?

“Bienale se je z recipročno razstavo ameriške grafike v Kostanjevici oddolžil prijaznosti umetnostnega muzeja in galerije univerze Severne Arizone in letos predstavil izbor, ki ga je posredoval direktor te ustanove, Joel Eide. To je pač eden od možnih izborov glede na Ameriko, ki je ogromna država. Izbor je zanimiv, saj gre za avtorje, ki poučujejo grafiko na ameriških kolidžih, vendar se v njihovem delu izkušnje ameriške grafike ne kažejo v tako veliki meri. Ti avtorji nimajo nič

Milan Markelj
VZTRAJATI PRI VISOKIH
KRITERIJIH IN CILJIH
Pogovor z akademskim slikarjem,
grafikom prof. Brankom Suhyjem

Dr. Ernest Petrič, slovenski veleposlanik v Združenih državah Amerike, na otvoritvi predstavitve 4. bienala slovenske grafike v Fagstaffu v ZDA leta 1996

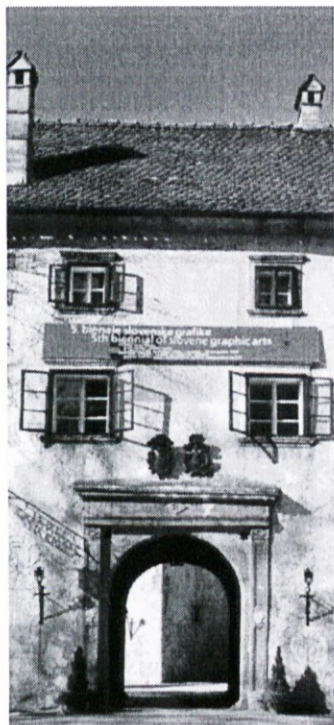
Enzo di Martino in Igor Zidić na 5. bienalu slovenske grafike 1998

skupnega z Rauschenbergom, Johnsom ali Warholom, po katerih si ljudje samoumevno predstavljajo ameriško grafiko, delajo pač na svojih izhodiščih, po osebnem konceptu in jih je treba na tak način tudi razumeti. Ta razstava je dragocena prav zato, ker videva še drugo možnost. Seveda se je z ustvarjalnostjo enega ali drugega avtorja možno strinjati ali pa ne, to je stvar osebnega prepričanja in poznavanja, škodljivo pa je, če nekega ustvarjalca vnaprej odbijemo ali pa ga sploh ne želimo razumeti. Mislim, da je razstava ameriške grafike informativno koristna, njej v dobro pa govori tudi odločitev Igorja Zidića, direktorja zagrebške Moderne galerije, da bo razstavo postavil tudi v Zagrebu. S prenosom katerekoli bienalne razstave v tuja strokovna središča se najlepše in korektno potrjuje projekt bienala, upravičuje njegov obstoj in bodoče nadaljevanje. Bienale je imel od vsega začetka to srečo, da sta ga tujina in strokovna javnost sprejeli. Tudi to je odgovor tistim, ki ga vedno znova poskušajo onemogočiti.”

- Videti je, da pomen slovenskega grafičnega bienala nekako ne prodre dovolj močno v splošno zavest okolja. Vsiljuje se misel, da negativni odnos do bienala na svojstven način odraža odnos do sodobne umetnosti v našem okolju. Kako gledate na to?

“Dejstvo je, da novomeško okolje sodobne umetnosti nikoli ni zares pravilno sprejemalo, da so se morali avtorji, da bi preživel, podrežati okusu okolja, kar je bilo za njihovo umetnost negativno, in za okolje tudi. Slikar Josip Germ, ki je prišel iz Prage s sijajnim znanjem, je po daljšem bivanju v Novem mestu zaključil svoje slikarstvo neustvarjalno s slikami pejsažev mesta in vedutami Bleda. Podobno bi lahko rekli tudi za Vladimirja Lamuta, ki je najvrednejše stvari naredil na potovanju in bivanju v Belgiji, in v določeni meri tudi za Božidarja Jakca, sicer sijajnega mojstra v določenih obdobjih svojega grafičnega, risarskega in slikarskega ustvarjanja, ki pa je v upodabljanju pejsažev, kozolcev in vedut v kasnejših obdobjih svojo umetnost na nek način poenostavil. Mislim, da sta bila neprimeren odnos in pomanjkljiva želja po poznavanju moderne umetnosti prisotna tudi v razstavnih politikah našega osrednjega muzeja, ki je šele z bienalom prvič predstavil denimo Gabrijela Stupico, enega ključnih umetnikov za razvoj povojne slovenske moderne umetnosti. Tudi jaz sam bi se lahko obnašal podobno kot omenjeni slikarji, če svojega poklica ne bi razumel in dojel na drugih kriterijih in zahtevnostih. Zato mi nikaikor ni vseeno, kaj se v tem okolju dogaja. Z organizacijo bienala sem si nakopal veliko skrbi, veliko dela. Še z nekaterimi resničnimi ljubitelji umetnosti, člani našega organizacijskega odbora, smo vlagali veliko napora, da smo uresničevali bienalni projekt. Pred ustanovitvijo bienala so imeli vsi vidni ustvarjalci na področju kulture v tem prostoru enake možnosti, da svoje ideje za razvoj razumevanja umetnosti udejanijo, vendar očitno niso imeli toliko resnične volje, da bi zares kaj premaknili. V tem trenutku imamo na likovnem področju samo projekt bienala, s katerim nam je uspelo pridobiti k sodelovanju mnoge znamenite muzeje in ugledne tuje strokovnjake. Lahko smo zelo ponosni, da smo v Novem mestu pripravili tako dragocene razstave, kot so bile razstave Rembrandta, Picassa, Goye in sodobnikov Friedlaenderja, Johnsa in drugih. Kaj bi lahko storili še več?”

- Kaj je s sodelovanjem Dolenjskega muzeja pri bienalnem projektu?
“Z bienalom, to je dejstvo, se je v preteklih letih obnovil in kvali-

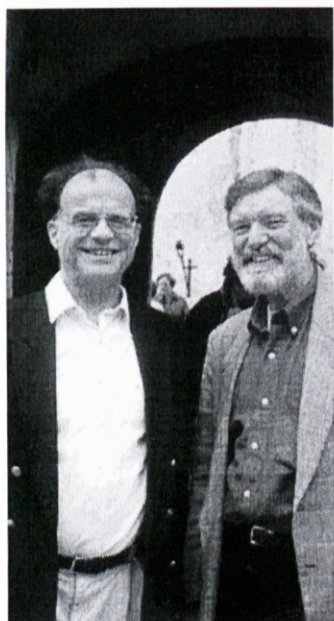

Grad Otočec, razstavišče slovenske grafike 5. bienala 1998

tetneje zaživel tudi Dolenjski muzej, žal pa se bienala ni vključilo v nikakršno razpravo in pogovor v trenutku, ko je muzej planiral svoj letošnji razstveni program. Mislim, da sem v vseh teh letih jaz osebno pomagal Dolenjskemu muzeju in temu okolju, in ne obratno.”

- Bienale nima svojih prostorov, ostaja zunanost vseh ustanov. Se lahko zgodi, da se bo projekt 6. bienala leta 2000 uresničeval na podoben način, kot se je 5. bienale, se pravi v stiski in težavah?

“Organizacijski odbor se bo trudil, da ne bo tako in da pridemo do trajne ustanove, ki bo skrbela za razvoj bienala in z njim za kvalitetnejše likovne razstave, ki bodo omogočale ljudem pravilno razumevanje in vrednotiti sodobno umetnost. Razumevanje moderne umetnosti je bilo v preteklosti v našem okolju dokaj zanemarjeno, a tudi z zdajšnjim stanjem nikakor ne moremo biti zadovoljni. Opažam pa, da tudi na drugih področjih ni kaj dosti drugače. V našem okolju, denimo, živita starostnika Pia in Pinno Mlakar, ki ju zelo spoštujem. Napisala sta življenjsko delo, knjigo, ki je izšla v nemškem jeziku, do danes pa se ni našel nihče, ki bi poskrbel za prevod in izdajo knjige v slovenščini, kar je neprecenljiva škoda. Naj navedem še en primer - naštel bi jih lahko še veliko - gospod Boris Andrijanič, ustanovitelj tovarne Krka, za katero vemo, da danes kvalitetno soustvarja naše življenje na različnih ravneh, še ni dobil ne monografije ne spominske sobe, kar vse si zanesljivo zasluži.”

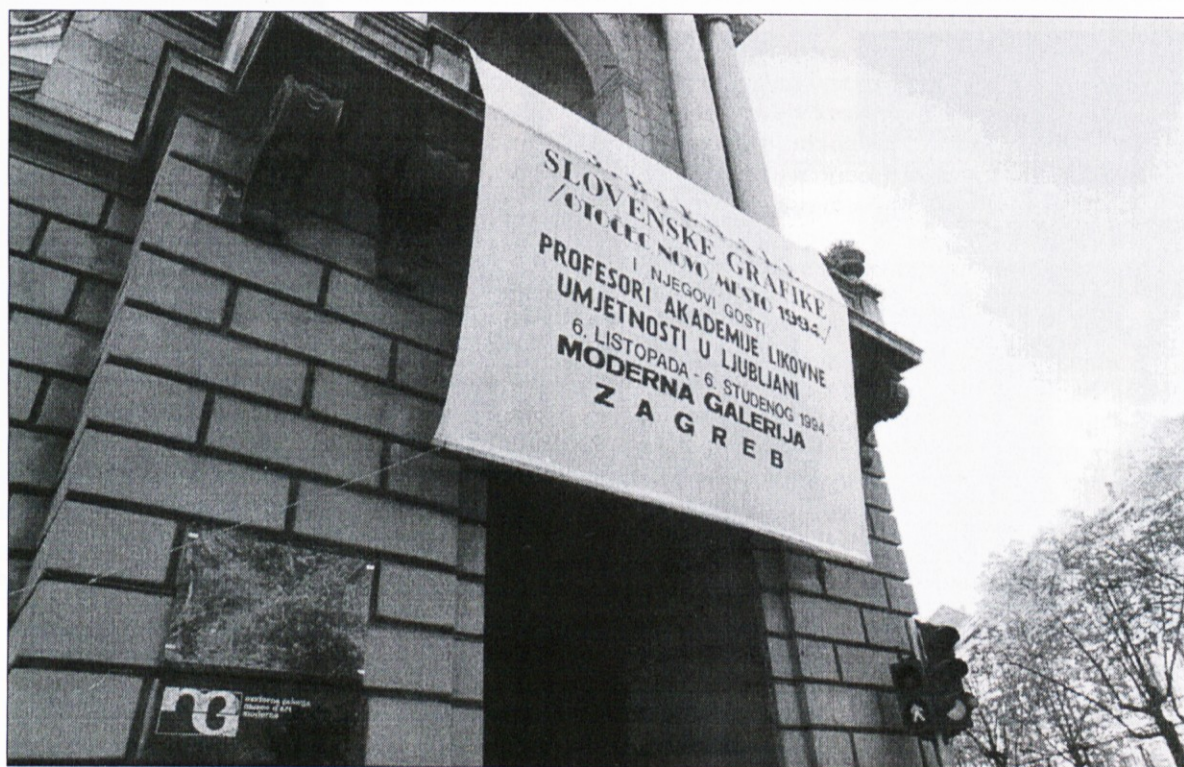

Prof. dr. Konrad Oberhuber in dr. Joel S. Eide na Otočcu med 5. bienalom slovenske grafike 1998

NAŠ GOST
Rast 6 / 1998

Sin Mitja in žena Vesna v Benetkah, 1998

PREDSTAVITEV 3. BIENALA
SLOVENSKE GRAFIKE

Moderna galerija
Zagreb, 1994

Uvodno poglavje iz obsežne študije AVTOBIOGRAFIZMI, AVTOBIOGRAFEMI, AVTOBIOGRAFSKO: BRANKO SUHY (BRANJE, USTVARJANJE IN PREDELOVANJE TRADICIJE), objavljene v monografiji BRANKO SUHY, 1994

Pojdimo po vrsti. *Branje tradicije* zahteva: a) njeno obstajanje, b) verjetnost (njenega pomena), c) sredstva in načine (njenega) dekodiranja. Na vprašanje pa, kateri od umetnikov se ukvarja s tradicijo, kako in zakaj - sledi jasen odgovor: S tradicijo se ukvarjajo različni umetniki, iz različnih pobud, z različnimi zadnjimi mislimi v glavi. Z njo se ukvarjajo *pasatisti*, bolj ali manj nesrečni ljudje, rojeni ob napačnem času, nedolžni v svoji nesodobnosti, artisti s progresivno patološko perspektivo, v katero, kot skrajni domet, vstopa tudi mazohistično uživanje v svoji lastni marginalnosti. To je eros tistih, ki izgubljajo, ali, v posebej drastičnih primerih, "soteriološki" eros tistih, ki imajo - fiktivno - edini prav, medtem ko je ves preostali svet površen, nespameten in zmotljiv. Pasatist verjame, da je bilo nekoč vse boljše, zato tudi ni resnični tolmač tradicije, ampak prikriti Narcis; tolmač svojih frustracij. Seveda se ukvarjajo s tradicijo tudi pravi tradicionalisti. Ti v njej ne vidijo minulega dobrega niti mitične "zlate dobe". Zanje dediščina ni, kot za pasatiste, sanjski kraj, povod za evociranje "lepe preteklosti", utopija. Resnični tradicionalist pojmuje tradicijo kot kanonski nauk po eni in kot edino relevantno resničnost po drugi strani. V tem razpoznavamo eros inercije: zavedno in nezavedno zaviranje. Pri tradicionalistu je občutenje oblike neprimerno močnejše kot občutenje časa. S popolnim zaupanjem v trajne, vedno aktualne dobrine in v večne, univerzalne vrednote se pod pritiskom iluzije o neprispodobni pomembnosti metiera - ki bo hitro eskalirala v metiersko patetiko - naredijo gluhe ob nekih temeljnih spoznanjih, kot je tisto o relativnosti časa ali tisto o njegovem porabljanju ter, temu primerno, porabi, o minevanju vseh, tudi likovnih entitet v času: vseh avtorjev in avtoritet, vseh kanonov, stilov in stilemov, vsake lingvistične ali ikonolingvistične različice, vsake oblike, vsake vsebine, dobesedno: vsega. Da ima vse svoj rok trajanja, je jasno tistemu, ki svobodno in nepodkupljivo misli, ki se ne boji primerjave s svetom. Si lahko zamišljamo vesolje, ki se stara, v njem pa Rembrandta, ki se ne stara? Iluzija o večnih dosežkih počiva na fundamentalni - pravzaprav fatalni *zamenjavi mesta*: Rembrandt, Velazquez, Rubens so spremenjeni v teku zgodovine v trajne, vendar muzejske vrednosti. Ne more se reči, da to ni veliko; vendar ni treba pozabiti, da je muzejsko svetišče eno, živa umetnost pa nekaj drugega. Veliki slikarji preteklosti nam posredujejo, razen samih sebe, tudi svojo dobo: okus in vonj, znanje in občutke svojega obdobja: njegov etos in eros, epohalne in pokrajinske značilnosti svojega rokopisa. S tem v zvezi, njihovo izjemno mojstrstvo je bilo prav tako zgodovinska kategorija, torej: veliko, minljivo, dobro. Da pa je minljivo, o tem nič ne priča bolje kot to, da je v resnici *minilo* kot aktualen način izpovedovanja / izpisovanja / slikanja posameznih in občnih vsebin. Takšna trditev ne postavlja pod vprašaj vrednosti Velazqueza (npr.), niti ne oporeka, da je bil njegov način slikanja eden od najbolj zapletenih in obenem najučinkovitejših. Prav tako pa je bil to njegov način, španski, aristokratsko - dvorni in evropski - tistega časa. Kolikor že smo občudovali mojstre, ki so izjemno večje ravnali s tako kompleksnimi izraznimi sredstvi, kot je bila oljna slikarska tehnika obdobja baroka, pa moramo priznati, da nam zapletenost in težavnost tehnike nista bili - niti nam nista mogli biti - aksiološki merili. Ne zato, seveda,

Igor Zidić, direktor Moderne galerije
v Zagrebu

ker, gledano posebej, ena tehnika ali uporaba le-te ne bi mogla biti bogatejša, pomenljivejša ali bolj izrazna od neke druge, ampak zato ker se z valorizacijskim izločevanjem posameznih komponent uniči celota dela, celota pa je po pravilu koherentnejša, čim bolj je izvedbena tehnika adekvatna vsebini, stanju slikarjeve zavesti, njegovi inicialni vznemirjenosti itd.; na to "težavnost" ali "lahkost" izvedbe nima vpliva. Kljub vsemu, njihova doba je negovala reprezentativno - junaško, patetično, celo vzvišeno predstavo človeka - Vladarja, človeka - svetnika, človeka - filozofa, ki se je še lahko imenovala humanistična in ki je bila zares homocentrična. Naše razumevanje in upoštevanje del tega obdobja je v veliki meri rezultat zgodovinske educiranosti, ki jo lahko danes pridobimo in prakticiramo v majhnih družbenih "rezervatih", potem rezultat sposobnosti deteutralizacije, razodevanja (zgodovinskih) scenerij - abstrahiranja kostimov, kulis, ekstemporacij ipd., z drugimi besedami: sposobnosti upoštevanja univerzalno-filozofskih vsebin, ki jih takšna dela eksplicite ali implicite ponujajo. Nazadnje, to je sposobnost percepcije vrste čistih plastičnih znamenj - seveda: znakov v funkciji in soodnosih, ki reflektira tudi tisto demiurško, fascinantno, predmetotvorno in nasploh tvorno moč ali ustvarjalno potenco, ki nas lahko tudi začara, vendar pa se še vedno zavedamo njenih meja. Zdelo se bo banalno, če ne celo vulgarno, če sklenemo, da obstaja med Velazquezom in Picassom približno tista ekvidistanca, ki obstaja med Velazquezovim baržunastim oblačilom in Picassovo mornarsko majico, med Velazquezovim konjem in Picassovim avtomobilom. Tu nisem poudarjal kvalitativne degeneracije med transferom, ampak - nasprotno - transfer(ibilnost) kvalitete. Nisem torej izhajal iz evolucionističnega pojmovanja zgodovine, misleč pri tem na nestalnost in spremenljivost vsega posvetnega. Med raziskovalci tradicije nam ostajajo še tisti tretji, ki niso pasatisti (odvisniki), niti tradicionalisti (verniki), in to so neodvisni duhovi, ki jim uspeva umetnost preteklosti ogledovati kot inspirativno vsoto likovnih dejstev oziroma kot spodbudno materializacijo oblikovne volje in moči, ki sta jim - kot tudi vse, kar obstaja - dani na voljo. "Moj svet bi bil," je govoril Stančič, "veliko revnejši brez posrednikov, ki so zame stoletja zbirali užitke." Njegova delovna teza, radikalizirana, je bila, da nam je celotna dediščina ponujena v uporabo in da je pravica sodobnikov, da v prid svojemu delu uporabljajo vse, kar jim je zapustila tradicija. *Art for the Art's sake*; to je deviza modernih, pomeni pa pravico, da se tudi največja dela preteklosti in primerna dela sodobnikov uporabijo kot surovina, kot material za graditev. Zaneseni profesorski duh bo to pripravljen prebrati kot razžalitev Očeta, kot ritualni Očetomor na koncu dolgotrajnega poniževanja; jaz pa bi bil - pri tem imam na umu resničnega Očeta - v tem pripravljen videti počastitev: ko Dürerjevo delo služi Suhyju, kot je hrib Saint Victoire služil Cezannu, takrat se bo slikar znamenitih *Madon*, *Avtoportreta*, *Zajca* in graver *Apokalipse* in *Muke* izenačil s stvariteljem hriba, z Graditeljem Narave. To bo, v naših očeh, večja čast od tiste, ki bi jo mogli izkazati Dürerju, če bi mu nosili vlečko.

Ne smemo pa zanemariti maniristične motivacije takšnih zagledanosti v preteklost: ob prvi priložnosti se zgodovinska predloga tretira kot palimpsest, kot dobra podlaga, v drugem primeru se virtuosno uporablja (Picasso) kot zaslon razlik; z namenom poudarjati svoj distinktivni rokopis. Na to je tudi meril, ko je govoril, da bo starim "vcepil nekaj novega"¹ Picasso, ki se, v tej temi, naznanja kot nesporen iz-

1 Michel Georges-Michel, *De Renoir à Picasso*, Librairie Fayard, Paris 1954, p. 100; nav. po Dore Ashton, *Picasso on Art: A Selection of Views*, Thames and Hudson, London 1972, p. 52.

Prof. dr. Konrad Oberhuber, direktor Albertine na Dunaju

2 Daniel-Henry Kahnweiler, *Huit entretiens avec Picasso, Le Point*, v: 7, no. 42 pp. 22-30, October 1952; nav. po: Dore Ashton, op. cit., p. 165. Picassova izjava je datirana 6. februarja 1934. (O isti tematiki prim.: Frank Elgar and Robert Maillard, *Picasso*, Thames and Hudson, London 1960, pp. 161, 181.)

vedenec, povezuje *novo z raziskovanjem, spremembami, kreacijo, igro*, medtem ko se tisto *prejšnje* kaže kot statičen, dovršen projekt ali kakor odprt rudnik.

Sam po sebi predpostavlja pojav *tradicije* kontinuiteto delovanja, nadaljevanje, zgodovinsko kooperativnost. Termnsko - temporalna definicija pa ni sholastična, natančneje, je izrecno subjektivna. Kontinuiteta delovanja se lahko opazuje skozi različne časovne odseke: skozi tisočletja, stoletja ali desetletja. Pri Suhyju govorimo o zadnjih dveh odsekih, s cezuro približno stotih let; beseda je o dveh tradicijah: eni, ki od renesanse vodi do tiepolovskega rokokoja in osebnih črnih vizij Goye (ki so skladne z mračno strujo romantizma), in drugi, *novi tradiciji*, ki v njegovem primeru na začetku vključuje Picassa iz dvajsetih in tridesetih let, na koncu pa sodobne ameriške pop-artiste. Ti dve različni tradiciji se pri Suhyju paralelno odčitavata v čudni navezavi logično-nelogičnih dotikov in občasnih ločenih kroženj.

Obstoj te ali one tradicije se verificira z ugotavljanjem jasnega niza opornih točk - v daljšem ali krajšem obdobju - na katere se sodobno delo naslanja. Verjetnost pomena tradicije se opira na veri v njeno izkoristljivost, v njeno latentno moč, posredno pa se ta pomen potrjuje skozi zaporedne reaktualizacije starih mojstrov. Pri Suhyju bo to na primer pomenilo neposreden študij tehnike Rembrandta, pa tudi analitično spremljanje nove tradicije in odkrivanje ("svojih") starih tudi v ("svojih") novih. (Tu bo posebno zanimivo odkritje Rembrandta v Picassu.)

Na začetku 1934. je Nizozemec nepričakovano vstopil v Picassov svet, zdi se, da je bil posredi, kot se neredko dogaja, pozitivni incident. Šestega februarja Picasso premeta v rokah bakreno ploščo, na kateri je razpokala zaščitna podlaga: "Rekel sem si: To je tako uničeno, da zdaj lahko naredim, kar me je volja. Začel sem praskati po njej. To bo postalo Rembrandt. Začelo me je zabavati in nadaljeval sem to. Mirno sem nadaljeval tudi na drugi in ga dopolnjeval z njegovim turbanom, z njegovimi krznenimi plašči in - očesom: z njegovim slonovskim očesom, veš. In prav zdaj delam na tej plošči, da bi dosegel neke črnine, kot jih je on dosegal: to je nekaj, kar se ne zgodi takoj."² V tem obdobju je Picassa zajela prava graverska evforija, razni viri pričajo, da je 1934/1935 "izpraskal" na stotine plošč. Na nekaterih obdeluje portretno temo Rembrandta (gl. *Študijo z Rembrandtovim avtoportretom*, 27. 1. 1934, in *Rembrandt z mlado ženo*, 18. 2. 1934); ne gre pa za ikonični model. Njegov tedanji grafični izraz se je delil na dve pisavi: prva je klasična, linearna, antikizirajoča ("grška") in - svetla, z izrazito ekonomijo in melodioznostjo linije (kot na listih *Kiparjev atelje*, 1933, ali v gravurah za Aristofanovo *Lizistrato*, 1934); druga je baročna, zasičena, računa s kontrastom *chiaroscuro*, z obsesivno gostoto prask, črt, potez, točk, po splošnem vtisu pa *temna* (kot so npr. *Prizor iz kabareta*, 1934, ali *Minotavromahija*, 1935); v njih sledi, raziskuje in parafrazira Rembrandtovo risarsko in graversko izkušnjo. Ta usoda bo doletela tudi Branka Suhyja: Rembrandt je točka njune konvergence, vendar ni gola posledica Picassovega vpliva. Bolj kot Picasso je tu vprašanje kreativno načelo: da bi Suhy ohranil potrebno dinamiko (latentno, baročno gibanje), je bila zanj nujna (dualistična) polarizacija: svetlo in temno, mir in vrtenje, spokojno in dramatično, stari in novi mojster. Picasso je bil sijajen medij - in točka katarze - posebej ko je treba posredovati baročno evropsko tradicijo (na tej črti so tudi njegova približevanja Rembrandtu, Velazquezu,

Vermeeru, Le Nainu...), posebno pomembno pa je evidentirati njegovo vlogo v pomirjanju med stili in epohami, v ustvarjanju neke nove pretočnosti in zamenjevanja oblik, idej in postopkov, kolikor že se je nevednežu v opazovanju zdelo, da je bil prav on človek, ki razbija spone in razdvaja tradicije in jezike. Njegovo reaktualiziranje preteklega, ki ga ni brez predelovanja, inovacij, stapljanja in demontaž, ni nikakršna muha, ampak je globoko, obnoviteljsko in premišljeno delovanje: od Cranacha do Raffaella, od El Greca do Velazqueza, od Rembrandta do Poussina, od Goye do Ingresa, od Delacroixa do Maneta. Obljuba, da bo vanje "vcepil nekaj novega", pretolmačeno v kontekstu njegovega izraza, pomeni samo to, da bo vanje vsadil - Picassa. In ne pušča prostora dvomu, da je poleg tega (njegovega) novega v njih živo še nekaj: to je njihov genij sugestije, ki naredi to, da se subjektivne slike v naših očeh zlagajo v neki objektivni red: "Velazquez nam je zapustil idejo o ljudeh svoje epohe. Ni dvoma, da so bili drugačni kot na njegovih slikah, mi si seveda Filipa IV. niti zamisliti ne moremo drugačnega, kot ga je naredil Velazquez."³

3 Marius De Zayas, *Picasso speaks, The Arts*, v. 3, pp. 315-326, (New York), May 1923; nav. po: Dore Ashton, op. cit., p. 165.

Andrej Medved, umetniški vodja Obalne galerije Piran, med otvoritvijo Suhyjeve razstave v Galeriji Božidarja Jakca v Kostanjevici leta 1997

S tem je tudi nazorno predočil, kaj bi lahko bili - in kaj sta - za Branka Suhyja tisti *dve tradiciji*: to je dotik (prežemanje) iluzij dveh razdobij, ki funkcionirata kot dve resnici, povezuje pa ju čudenje tretjega. Kot Picasso se tudi Suhy ne išče v mojstrih preteklosti, ki jih nima rad. To mu pomaga, da bo njegov "tradicionalizem" izpolnjen s pozitivno energijo, da bo poln entuziazma - entuziazem je tisto (bo rekel Picasso Zervosu), kar je najpotrebnejše mladim, da bo poln moči, ki krepi in spodbuja k delu, in da se, na koncu, izogne zankam *nižje vrste*: parodijam, groteskam in karikaturam. Včasih pride med (načelno) sofisticirane, intelektualne vsebine tudi pri Suhyju kak odlomek otroškega rokopisa - del otroške duše - ki postane dobrodušno potrdilo pravice malih, da sodelujejo v svetu. Med drugim, tudi v Picassovih različicah Velazquezovih *Las Meninas*, se mešajo v resne prostorske razvrstitve tudi neki otroški načrti, kot tudi, med drugim, legenda hoče, da je križ na slikarjevih prsih naslikal španski kralj, "druga roka" v sliki. Moram skleniti, da je bil otrok, da je bila *čista duša* kralj Picassa in Suhyja?

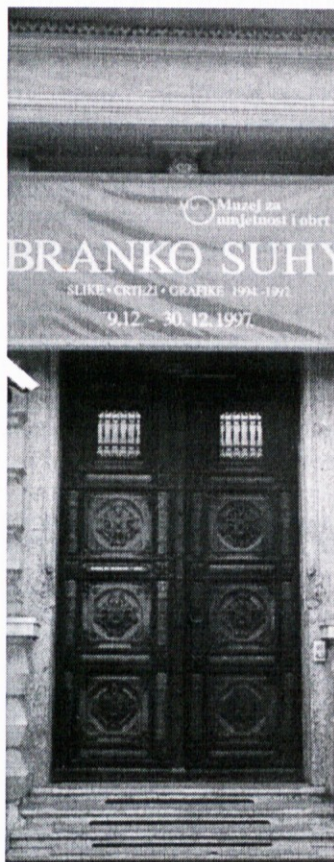
Ostaja pa vendar spekulativno zelo zanimivo, mogoče tudi provokativno vprašanje, iz kakšnih razlogov se posamezniki ozirajo po tako davnih sledovih tradicije. Pogosto omenjani mojster Rembrandt (kot tudi Dürer, Goya in drugi) se ni oziral po stotine let starejših predhodnikih, da bi pri njih nadaljeval, da bi jih izvariiral, renoviral, aktualiziral. V njihovem času se je delovna tradicija takratnih modernih slikarjev raztezala večinoma do mojstrov prejšnjega rodu. Ta tip eklekticizma, ki ga uveljavlja Picasso in umetniki po njem, bi bil lahko - poleg individualnih motivov - znamenje modernega občutka porabljene zgodovine, občutek zidu, do katerega smo, na koncu koncev, prišli. Ta tesnoba je izpolnjevala tudi že Mallarméjevo srce. Gauguin je od te misli zbežal v iluzijo "neporabljenega sveta", kot tudi toliko drugih. Picasso je bil prvi veliki umetnik stoletja, ki je zasedel Porabljeni čas.

Programsko deklariranje vzorov - skorajda ritualno imenovanje / identifikacija inspiratorjev - izrisovanje tiste niti - natančneje: tistih niti, katerih se je, ko se je odpravil v svet, držal, da ne bi zašel, je pri Suhyju - v nasprotju z večino sodobnikov, ki raje prikrivajo svoje vire, eno od pravil iger. To trditev bo podkrepila obilica dokazov. Svoje preteklostne reference Branko Suhy eksponira javno: tako teks-

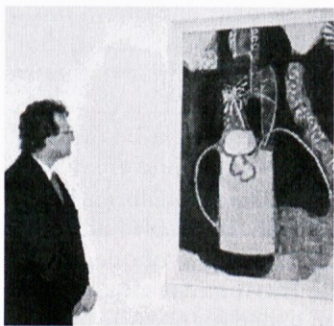
tovno kot slikovno. Imena svojih učiteljev je na svojih slikah in grafikah pogosto izpisoval; njihove (znane in popularne) motive je rad uporabljal: citiral, parafraziral in recikliral; številna njegova dela so natančno naslovljene počastitve (*Hommage a...*). Tako je pri njem razbrati izrecni spomin na Dürerja, Rembrandta, Goyo, Picassa, Morandija in Friedlaenderja, če pa upoštevamo še njegove tekste, izjave, razmišljanja o prehojeni poti kot enakovreden denotativni material, potem so tu še tudi Jakac, Bernik, Stupica, de Kooning, Johns ... Je pa v tem artističnem poštenju tudi trezna ocena, da je vsak poskus prikrivanja izvora tako in tako samo poskus dialoga z neukimi. Obstaja tudi tisto tretje: to je avtorska samozavest, ki Suhyja izpolnjuje z erosom kreativne igre - kreativnega tekmovanja - brez nečimrnosti in skritih hudobnih misli. Treba je reči, da mu prav ta vrsta samozavesti omogoča, da temo, na primer, *Picasso v (delu) Suhyja*, izpostavi in absolvira kot temo *svojega Picassa*, in ne kot temo *Picassovega Suhyja*. Tako se programsko razbiranje izvirov spreminja v prvi projekt slikarjeve sinteze: klasično + moderno, tradicionalno + aktualno, znanje + moč, observacija + ekspresija. Navsezadnje pa, vse to so avtentični mojstri grafičnih spretnosti, ki s črno in belo nadomestijo - kadar je sila - vse druge barve; mojstri risarji, inovatorji in veliki - mogoče največji - tolmači drame eksistence. Kaj ni vsak Rembrandtov prizor meditacija o minljivosti svetovne svetlobe? Kaj ni portretist mraka, ki se počasi zbira po kotih sobe in v človeškem srcu, in portretist tiste zgodovinske noči, ki se v njegovem delu in skozi njegove like stroboskopsko spušča nad človeški pejzaž? Kaj ne priča Goya o arhetipskem zlu in omejenosti v človeku, o izvirnem grehu vrste? Ali niso bili halucinatorna motorika sanj (*El sueno de la razon produce monstruos*, 1797), intuicija in oko-ki-vse-vidi instrumenti njegovega spoznanja?⁴ Ali ni bil, končno, Picasso pasionirani potrošnik in komentator umetnosti in stvarnosti, mojster remakea in oče moderne reciklaže, ki bo neredko zadnje novosti sporočal skozi arhetipske like in mitološke vsebine (kot na primer *bik*, potem *labirint* in na koncu *zgodba o Minotavru*)?

4 In ne samo njegove! "Il est aussi de son temps et de son pays par sa pensée sombre, obscure et dramatique" je zapisal Jean Adhemar v predgovoru h knjigi *Les Caprices de Goya*, Fernand Hazan, Paris s. a., p. IX.

Skozi te značilnosti učiteljev se nekako razpoznavajo tudi težnje slikarja Suhyja. On je človek seštevanja (včasih tudi nemogočega!), slikar dveh tradicij, prenosa izkušenj in spoznanj - učenec enih in učitelj drugim - ki strastno "bere" Dürerjev risarski dnevnik o liniji, ki opisuje enega in razdvaja vsaj dva svetova; Rembrandtov traktat, slikarski in risarski, o dekadenci svetlobe kot redukciji prostora in bitja; vznemirjeno spremlja nevarno Goyevo hojo skozi prepovedani svet Sotone (alias mojstra Leonarda, "velikega zlodeja", kot pravi neki zapis) in skozi kriminalne pokrajine vojne; ki nadaljuje prenikanje v skrivnost likovne govornice in političnega Picassovega angažmaja. Njegova političnost razumeva humanistično opcijo; izbira pa predpostavlja akcijo. On je na strani dobrega, tolerance, svobode. To ga obvezuje, da bo (tudi) kronist: da zapisuje travmatične dogodke in datume odrešenja: rušenje Berlinskega zidu, napad jugoarmije na Slovenijo, krvavo vojno proti neodvisni Hrvaški. Od Picassa, katerega ima - ne po naključju - za najbližjega, se Suhy uči, kaj pomeni ustvarjalna volja; od njega prevzema lekcijo o harmoniji dela kot rezultanti napetosti; on ga bo poučil, da je avtorska tenzija - tudi kadar je otrok kontradiktornih občutkov - eden od najzanesljivejših motorjev. Ob Picassu spoznava, da lahko ironičen odnos do inventarja (modela) in od tod izvedene groteskne oblike in situacije - nasproti priča-

Osebna razstava Branka Suhyja v Muzeju za umetnost in obrt v Zagrebu leta 1997

Bojan Božič, direktor Galerije Božidarja Jakea v Kostanjevici, med ogledom Suhyjeve razstave v Zagrebu leta 1997

NAŠ GOST
Rast 6 / 1998

kovanemu učinku trivializacije in degradacije povzročijo močan in pozitiven stres. To je soočanje z "objektivno zadanim", polemika, krč in boj, v katerih se pokaže tisti *elan vital* ali osebni krvni obtok s pritiskom, brez katerega nobena znanja sama po sebi ne morejo ničesar narediti. Picasso je učitelj drznosti, ki slikarju dopušča, da vse okoli sebe, vse že narejeno - Velazquezove like ali naslonjalo nekega stola, tretira kot priročni material. Brez te zgodovinske drznosti, izpričane v številnih kubističnih kolažih ali "odlitkih" predmetov (kot je Picassov *Kozarec absinta iz 1914*), ne bi bilo na platnu Branka Suhyja niti kolažirane metle; metle v funkciji portretnega znaka.

Pri svojih najstarejših učiteljih se je Suhy pravzaprav učil obrti - tvorbe oblik, pri modernih pa se je učil sintakso, t. j., pilil je izraz ali stil; njegove slike so, v lingvističnem smislu, veliko bliže Picassu kot Rembrandtu (posebno so zanimive nekatere potrditve novejšega datuma). V februarju 1993 je Suhy v dveh dneh - 12. in 13. v mesecu - naslikal dva *Akta*, v katerih se precej razločno - kljub številnim spremembam (temeljni je *quer*; na primer, predrugačen v *hoch* format, izpuščena je starčevska podoba iz tretjega plana, pa baldahin s pozlačenimi deli, ves nakit in druge stvari) razpozna izvorni vzor parafraze: Rembrandtova *Danaja* iz petrograjskega Ermitaža, slikana verjetno 1636, a popravljena v letih 1646/1647. Razberljivost Rembrandta govori o moči ikonične predloge in silnosti njegovega vtisnjevanja v naš spomin realizacije. Rokopis je bil, s "surovim" slikanjem draperij, s simulirano - kolažiranimi formami, posebej v *Aktu* z datumom 13. II. 1993, z "zarisanimi" in na pol zbrisanimi detajli rok, s simuliranim predočanjem vidne in nevidne strani obraza v profilu nesporno picassovskega izvora. Suhyjeva intervencija je bila tu par excellence eklektična: v teh delih je "pomešal" obe svoji tradiciji in tako ustvaril moderno - evokatивно maniro, sliko specifične, velike transparence: takšno, pod katero se vedno razpozna tista še starejša slika, ne da bi to škodovalo njeni jasnosti.

Drugo vprašanje je, ali se dajo kvaliteta, slojevitost in univerzalnost njegovega osebnega jezika sploh zamisliti brez vseh tistih izkušenj, na katere se je on skozi leta skliceval. To je, med drugim, vprašanje, ki bi se ga dalo postaviti tudi samemu Picassu: ali so samo ikonične parafraze - parafraze motiva - tisto, kar ga povezuje s Cranachom, Velazquezom, Ingresom (itd.) ali pa nekaj cranachovskega, nekaj njihovega preostane v njegovem rokopisu tudi potem, ko se je bil parafrazirani motiv nemške Venere že izrabil? Nič ni niti povsem naključnega, niti povsem nepomembnega; z drugimi besedami, Cranach se postopoma izgublja - ko postaja nerazpoznaven kot Cranach - da bi se amalgamiral in pretočil, skupaj z vrsto drugih, v Picassa. Tudi Rembrandt v Suhyju na isti način je in ga ni; natančneje, je v parafrazi, v (psevdo) citatu, ni pa ga v maniri, v novem slikarjevem rokopisu. Vse to je tako ali tako samo vlečenje nekih pomembnih formantov na površino ali pa potiskanje le-teh v globino. Po isti logiki bi se dalo, ob določeni priložnosti, trditi, da v Picassu ni več (predhodnega) *Picassa*. *Je trenutek, ko prehajajo neka stilemska razbiranja slikovnega jezika iz stadija potence in latentno stanje in pri tem prepuščajo prostor nekemu drugemu žargonu. Sčasoma je Branko Suhy trojki najprej imenovanih učiteljev in vzornikov dodal vsaj še tri zanj bistvene mojstre: Albrechta Dürerja, Giorgia Morandija in Jasperja Johnsa. Start z Rembrandtom in Dürerjem je bil, dvakrat, zelo podoben (na enem in drugem listu je vkomponiral njune "reprodukcije" -*

5 *Marijan Tršar*. Ustvarjalni dialog gl. Ivan Sedej, Curt Heigl, Kristian Sotrič, Marijan Tršar, Oto Bihalji-Merin: SUHY BRANKO, Delavska enotnost, Mladinska knjiga, Ljubljana 1987, str. 222.

Rembrandtov List za sto guldnov in *Dürerjev Avtoportret* iz leta 1500 - medtem ko je bil preostali del površine rezerviran za demonstracijo njegovega avtorskega rokopisa in plasma njegovega "zaščitnega znaka" - takrat so bila to kavina zrna), daljna elaboracija Dürerjevega opusa pa se je oddaljila od golega citiranja njegovih del in golega imitiranja njegovega rokopisa. Življenje z nürnberškim mojstrom, začeto 1984 z vrsto variacij (risarskih in slikarskih) na zastavljeno temo (*Tri gracije*, 1497) - v katerih se pravzaprav izvaja strukturalna analiza Dürerjeve kompozicije z akti - se nadaljuje do danes, ko je izvorni Dürerjev duktus v drugem planu, različni njegovi motivi (mladeniški avtoportret, zajec in drugi) pa se uporabljajo kot predloge in "kolažirajo" v nove, lastne polikadrične slike, v nove mozaično zložene - kompozicije, sestavljene iz nizov pomešanih lastnih in Dürerjevih delčkov: "Iz najrazličnejših fragmentov mojstrovih kompozicij je spletel lastne, ki so v njih ti telesni in predmetni izrezi dobivali nove pomenske, asociativne in simbolne prizvoke".⁵ Od Morandija Suhy prevzema motiv tihožitja s steklenicami (v dekorativni, elegantno - maniristični različici) in tehniko zelo preprostega "šrafiranja" - čistost motiva in disciplino izvedbe; zanj najusodnejši vplivi pa bodo prišli, ob posredovanju Jasperja Johnsa in Claesa Oldenburga, iz ameriškega pop-arta. Tu šele je bil Suhyjev metajezik popolnoma ažuren - pri tem je bil v neposredni zvezi s Picassom (to pa spet pomeni, kot smo lahko videli, tudi z Rembrandtom, Cranachom in drugimi). Pop-artu, kateremu zgodovinske reminiscence - pa četudi na Picassa - gotovo niso zadnji cilj - dolguje Suhy pobude, ki so razgibale njegov jezik, ga naredile lažjega, neposrednejšega in ustvarjalnejšega. S popartističnim navdihom se pojavljajo tudi humorne stilizacije, trivialne (ali aktualne) vsebine, ironični geči, nalezljivi erotizem. Nekaj let (1982-1984) je bil jezik Branka Suhyja v funkciji abstrahiranja realnosti (*Brez naslova*, *Ateljeji*) - ob iskanju zelo dosledne geometrijske redukcije, t.j., opuščanja prikazovalnega iluzionizma in konstruiranja splošnega, dvodimenzionalnega, od predmetov in bitij izpraznjenega prostora. Je zadosti abstrakten, da bi zmozel preokračiti svojo splošnost, svojo ikonično (motivno) anonimnost. Slikarjev dih, drget roke, ki sama sebe ne kontrolira rigorozno, dajejo poslikani površni stalno življenjskost, niso pa, se zdi, dovolj močni, da bi ji vdahnili osebnost. Hkratno vključevanje izkušenj Picassa, pop-arta in "nove slike" je izzvalo naglo in burno personalizacijo slikarjevega jezika. Potem ko je ton zamenjala barva (zares, a ne za vedno), potem ko je pogojno abstrakcijo nadomestila brezpogojna figuracija, je dotedanjo impersonalnost odrinila nova egocentričnost: slikar se je, ne samo kot izvajalec, temveč tudi kot tema in motiv, znašel v središču dela. To je zasebno, osebno, pristransko, vroče; je torej izpovedno in avtobiografsko. Ego se pojavlja s polnimi pljuči.

Otvoritev osebne razstave Branka Suhyja v Dolenjskem muzeju v Novem mestu 1994. leta. Na sliki od desne proti levi v prvi vrsti: sestra Katjuša, umetnikova oče in mati ter svak Franci Borsan

BRANKO SUHY

OSEBNA RAZSTAVA, Galerija Božidar Jakac,
Kostanjevica na Krki, 1997

Marjan Ravbar

OBLIKOVANJE POKRAJIN IN NJIHOVA VLOGA PRI REGIONALNEM RAZVOJU

¹ Regionalizmi imajo v Sloveniji globoke psihološke, sociološke in kulturno-geografske korenine. Poleg tega so se v ljudskem spominu še ohranile nekdanje ureditve: npr. Kranjska, Štajerska, Istra, Notranjska, Prekmurje itd. Nezanemarljive pa so tudi poznejše upravne ureditve, ki so se obdržale več desetletij: npr. komunalna ureditev iz šestdesetih let, zlasti pri večjih teritorialnih enotah. Ni pa zanemariti niti ekonomskih oz. razvojnih zakonitosti, povezanih z industrializacijo in urbanizacijo. Ekonomski napredek (ali pa tudi zaostajanje) in globalizacija ekonomsko-socialnih pogojev napovedujeta novo obdobje v poistovetenju prebivalstva s pripadnostjo "domačemu okolju". Zato si mnogi jutrišnjo Evropo zamišljajo kot skupnost narodov in regij in ne le kot skupnost držav.

² V javnem sektorju oz. državnih službah se je število delovnih mest v zadnjih treh letih (1993-96) skoraj podvojilo (indeks rasti za to kratko obdobje je 181 odstotkov) ob vsesplošnem upadanju števila delovnih mest, ki se je v enakem obdobju zmanjšalo za petino. Leta 1996 je delež zaposlenih v državnih službah predstavljal 23,5 odstotka zaposlenih v kvartarnem sektorju, medtem ko je še leta 1993 znašal le sedmino. Oboje ni odraz dejanskih potreb regionalnega razvoja in potrjuje zgoraj zapisano trditev.

Celotno slovensko poosamosvojitveno obdobje regionalnega razvoja zaznamujejo raznovrstna nasprotja med državo in regionalizmi (lokalizmi)¹. Dodatno ga je po letu 1995 spodbudilo še uvajanje lokalne samouprave, ki ne spodbuja regionalne decentralizacije, pač pa koncentracijo ekonomske moči v Ljubljani in slabitev regionalnih središč tudi na račun drobnih lokalizmov. Tudi razraščanje državnega birokratizma², ki po svoji naravi nasprotuje zmanjševanju lastne moči, prispeva svoj delež pri "preprečevanju" osamosvajanja pokrajin.

Kljub objektivnim oviram bodo ekonomske zakonitosti na eni ter historično pogojena razvojna dinamika na drugi strani postopno odpravljale ovire pri uvajanju pokrajin. Prilagajanje evropskim normativom gospodarskega in tehnološkega razvoja bo skupaj z odmiranjem industrializacije in vstopanjem v informacijsko družbo nujno vplivalo na modifikacijo regionalnega povezovanja, temeljčnega na regionalni izoblikovanosti ekonomsko povezanih pokrajin. Regionalno povezovanje ima namreč močno podporo pri "bruseljski" administraciji, kajti pokrajine prispevajo k iskanju novih poti in načinov k ekonomskim, socialnim in političnim integracijam. Po standardih Evropske zveze naj bi razlikovali štiri stopnje teritorialne organiziranosti: (1) na državi, (2) na "evroregijah", (3) na pokrajinah (ki so praviloma tudi državne enote) in (4) na občinah, ki so zgolj lokalne skupnosti. Pri nas zaenkrat v vmesnem prostoru med državo in občino ni nobene teritorialne organizacije. Ob tem še vedno ostaja odprto vprašanje: ali sploh uvesti tudi tretjo, "regionalno" stopnjo.

Opredelitev problema

Pri opredeljevanju in izvedbi regionalizacij obstaja več različnih metod (funkcijske, homogene, programirane regije...). V danem primeru - izhajajoč iz opredelitev ciljev o skladnem regionalnem razvoju - nam pokrajine tvorijo funkcionalno zaokroženo celoto (regionalne povezave, regionalna gospodarska struktura, socialnoekonomska zgradba, odnosi, zveze, stiki...) in hkrati predstavljajo interakcijsko polje gospodarskih in socialnih akterjev. Določanje velikosti in obsega pokrajin običajno temelji na obliki in velikosti naselbinske strukture, povezane v omrežje naselij. Uspešnost delovanja pokrajine je odvisna še od socialno-ekonomskih prilik, od dostopnosti do tistih urbanih središč, ki so si v hierarhiji mest "priborile" vlogo razvojnih generatorjev (predvsem na področju gospodarskopovezovalnih faktorjev, trga delovne sile, poslovno-oskrbnih ter javnih funkcij) in od politično-administrativnih faktorjev. Zato se za usmerjanje regional-

³ Torej gravitacijsko območje, ki iz osrednjega mesta - kot razvojnega generatorja - izžareva številne povezave s širšo okolico. V tem primeru gre za regionalno in organizacijsko delitev funkcij med osrednjim mestom in okolico, pri čemer ima odločujočo dopolnilno vlogo še stopnja in opremljenost središč v hierarhiji mest nižjih ravni. Mesta so bila s svojimi obmestji od nekdaj v zelo tesni zvezi. Vedno je namreč šlo za medsebojno funkcionalno dopolnjevanje. V sodobnosti postaja vse pomembnejši pojem "trga delovne sile", ki ga pojmuje kot regionalno gravitacijsko polje prevladujočega vpliva dnevne delovne migracije aktivnega prebivalstva.

⁴ Npr. obalna mesta, Kamnik-Domžale, Ravne-Dravograd-Slovenj Gradec, Jesenice-Radovljica-Bled, Krško-Brežice...

⁵ Pri tem velja opozoriti, da v deželah EZ šteje povprečna pokrajina na ravni NUTS 3 410 tisoč prebivalcev in meri 5400 km².

nega razvoja med številnimi možnimi modeli regionalizacij kot najbolj uporabna običajno izkaže mestna regija³.

Slovensko urbano omrežje izkazuje velika nesorazmerja in tako posledično povzroča večino dilem okrog bodočega oblikovanja pokrajin. Poleg dveh srednje velikih mest (Ljubljane s 400.000 prebivalci in Maribora, ki je več kot za polovico manjši in ima trikrat manj delovnih mest), ki sta na spodnji meji primerljivosti s tujimi aglomeracijami, so druga mesta, kar se tiče mednarodnih standardov za mesta, zanemarljivo majhna. Nad 50.000 prebivalcev štejejo le še obalna, kranjska in celjska mestna regija. Ostalo so "mala mesta", ki skupaj s svojimi neposrednimi obmestji štejejo med 25 in 50 tisoč prebivalcev. Poleg tega je oblikovanih nekaj somestij⁴. Preostala regionalna središča: Koper, Murska Sobota, Nova Gorica in Novo mesto so za mednarodne primerjave odločno premajhna ter z dejavnostmi javnega in gospodarskega značaja še slabše opremljena. Če pri mestih poleg dejavnosti javnega značaja in oskrbnih funkcij upoštevamo še zaposlitvene razmere, kazalce gospodarske moči, gostoto gospodarske infrastrukturne opremljenosti ter izobrazbeno raven prebivalstva, potem nas ta pregled opozarja, da ima za slovenske razmere relativno visoko nadpovprečne razvojne potencialne le Ljubljana. V kategoriji nadpovprečno razvitih središč so še obalna mesta, Nova Gorica, Celje, Maribor, Velenje, Kranj, Postojna in ob določenih pogojih Novo mesto ter ljubljanski "sateliti" Domžale, Kamnik in Škofja Loka. Zanje je značilna mešanica ugodne gospodarske ali kvalifikacijske strukture prebivalstva nasproti nezadovoljivi infrastrukturni opremljenosti ali obratno.

Pri opredeljevanju vplivnih območij ni zanemarljiv vpliv velikih mest zunaj državnih meja, ki so bila nekoč bodisi del nacionalnega ustroja bodisi pa je bilo prebivalstvo na drug način povezano s temi središči (Trst, Gorica, Gradec, Celovec, Reka, Zagreb...). Nadaljnja slabost slovenskega urbanega omrežja je še v tem, da ni ustreznega središča na Koroškem, v Posavju, na Notranjskem, Idrijsko-Cerk-ljanjskem... Razen pomembnejših središč manjkajo v nekaterih območjih tudi središča nižje stopnje, npr: v Posotelju, na osrednjem Dolenjskem, Zgornjem Posočju... Ne glede na izražene pomanjkljivosti, bo obstoječe urbano omrežje s svojimi funkcijami pomenilo ogroditve regionalne organiziranosti, ki naj bi bila po mnenju pisca teh misli predvsem v funkciji pospeševanja skladnega regionalnega razvoja. Dosedanja razglabljanja o pokrajinah kot vmesnih upravnih in samoupravnih enotah med občinami in državo je pokazala zaznaven antagonizem med velikostjo in funkcijo bodočih pokrajin⁵. Če poenostavimo, se pojavljajo različice med dvema skrajnostma: med t.i. "velikimi" in "majhnimi" regijami. Vsaka od obeh skrajnosti ima določene prednosti in slabosti:

	PREDNOSTI	SLABOSTI
"MAJHNE" POKRAJINE	+ večja prilagoditev lokalnim in mikroregionalnim potrebam in interesom prebivalstva + navezava na tradicijo iz 19. in prve polovice 20. stoletja + zadostitev različnim lokalnim pobudam in pričakovanjem + uveljavitev večjega števila upravnih središč, od katerih mnogi pričakujejo delovna mesta + prednosti pri financiranju.	- ekonomska šibkost regij - dražja in številčnejša uprava - premajhno število prebivalcev uporabnikov javnih funkcij in zato nujnost subvencioniranja države - velike razlike v stopnji razvitenosti - v dobi motorizacije in medijskega komuniciranja nepotrebno in nesmiselno drobljenje javnih funkcij

“VELIKE” POKRAJINE

- + sposobnost oblikovanja gospodarskih združenj kot podlage za razvijanje regionalne zavesti in integrativne sposobnosti pri skupnih nalogah
 - + večje možnosti za izvajanje regionalne razvojne politike
 - + večje možnosti za uveljavitev prostorskega planiranja na regionalni ravni
 - + večje možnosti za izvajanje ekoloških sanacij in infrastrukturnih omrežij ter integracija kriterijev za uravnotežen razvoj in varovanje okolja
 - + večje možnosti vlaganj v družbeno infrastrukturo, zlasti izobraževalnih ustanov, zdravstvenih in kulturnih omrežij
 - + cenejša uprava (naslonitev na središča, ki so že ustrezno opremljena)
 - + večje število prebivalcev - uporabnikov javnih funkcij
 - + odmaknjenost od lokalnih ali mikroregionalnih “lokalizmov”
 - + lažja uskladitev teritorialne organiziranosti različnih upravnih služb, inšpekcij, sodstva itd.
- težje načrtovanje in urejanje prostora, ekološkega varstva in infrastrukturnih omrežij
 - problematičnost nekaterih središč zaradi njihove preslabe opremljenosti in majhnosti
 - odmaknjenost oziroma pomanjkanje posluha za lokalne in mikroregionalne interese prebivalstva
 - izostanek skupnih interesov ali celo nasprotujoči si interesi pri prebivalcih, ki živijo na različnih koncih velike regije
 - težje politično obvladovanje prostora
 - otežkočeno vzpostavljanje regionalne dimenzije politike regionalnega razvoja
 - nevarnost regionalnega centralizma, še posebej pri delitvi sredstev

Gornja izhodišča in praktična priporočila, upoštevajoč slovensko raznolikost, so nam služila kot podlaga za poskus oblikovanja enotnih kriterijev za oblikovanje pokrajin, predvsem v luči skladnega regionalnega razvoja. Predlog kriterijev je izdelan za obe skrajni možnosti delitve pokrajin in temelji na historičnih, funkcionalnih, strukturnih in formalnih kazalcih. Zahteva pa še temeljito strokovno diskusijo. Namen predlaganih kriterijev je predvsem želja po enotnem in optimalno razporejenem omrežju regij v funkciji regionalnega razvoja. Poleg dovolj velikega števila prebivalcev (kot kritične mase) in specializiranih oskrbnih dejavnosti je za oblikovanje mreže regij pomembna tudi sodobna infrastruktura, ki smo jo opredelili s kazalci deleža delovnih mest v uslužnostnih dejavnostih, trgovinskim prometom in dostopnostjo. Pravzaprav so socialno-ekonomska prepletanja prebivalstva in prometna mreža neobhodni osnovni pogoji za oblikovanje kakršnegakoli koncepta mreže pokrajin. Pri oblikovanju kriterijev smo izhajali še iz podmene, da je ustrezna oprema centralnih krajev temeljni pogoj za oblikovanje bodoče pokrajinske mreže.

Grmski grad s kapelo je nekoč obvladoval prostrane površine, ki so se polagoma spuščale proti potoku Težka voda (razglednica iz začetka 20. stoletja). Podoba tega prostora se je z umestitvijo industrijskega giganta žal popolnoma spremenila.

**VARIANTNI PRIKAZ MOŽNIH KRITERIJEV ZA OBLIKOVANJE REGIONALNIH
OBMOČIJ**

KRITERIJI	VARIANTA: DELITEV NA VELIKE REGIJE	VARIANTA: DELITEV NA MAJHNE REGIJE
	pokrajina (regija) — regionalno središče⁶	območja medobč. sodelovanja —(med)občinsko središče⁷
HISTORICNI	<i>pripadnost prebivalstva regionalnemu centru</i>	<i>pripadnost prebivalstva medobčinskemu središču</i>
FUNKCIONALNI	<i>načelo učinkovitosti pokrajinske samouprave načelo učinkovitosti državne uprave</i>	<i>načelo učinkovitosti državne in lokalne samouprave;</i>
	<i>načelo funkcijsko zaključenih gospodarsko gravitacijskih območij</i>	<i>načelo funkcijsko zaključenih območij mezoregionalne gravitacijske ravni</i>
STRUKTURNI	<i>načelo strukturne "podobnosti": gospodarska, socialna in prebivalstvena struktura (socialna, demografska, izobrazbena), prometne povezave s poudarkom na kvaliteti infrastrukture (klasična in sodobna), struktura delovne sile, podjetniška struktura, pogoji okolja.....</i>	
FORMALNI:		
— število prebivalcev v osrednjem mestu	okoli 50. 000, (vendar najmanj 25.000)	okoli 10.000, (vendar najmanj 5.000)
— št. preb. v gravitac. zaledju	najmanj med 150 in 200.000	najmanj okoli 25.000
— št. delovnih mest v središčih	najmanj 30.000 (20.000)	najmanj 5.000
— št. del. mest v usluž. dej.	okoli 15.000 oz. vsaj 60 %	najmanj 2.500 oz. vsaj 60 %
— trgovinski drobno prodajni promet	nad 25.000 mio SIT	do 10.000 mio SIT
— oddaljenost od središča višje stopnje	največ 1h	največ 30'

⁶ Regionalna središča omogočajo v primerjavi s središči nižjih stopenj vsestransko oskrbo in zadovoljevanje prebivalstva s specializiranimi dobrinami. So tudi sedeži najpomembnejših gospodarskih organizacij, v njih so najpomembnejše socialne, zdravstvene, kulturne, upravne in sodstvene dejavnosti. Imajo tudi kvalitativno in kvantitativno raznovrstnejšo ter bolj specializirano ponudbo storitvenih in drugih gospodarskih dejavnosti. Zanje sta značilna tudi raznovrstnost delovnih mest in visoka diferenciacija gospodarskih področij oz. branž. Regionalna središča se med sabo zaradi različne velikosti gravitacijskega zaledja, števila delovnih mest itd. razlikujejo po svojem pomenu. Za izenačevanje - doseganje enakovrednih življenjskih in delovnih pogojev prebivalstva v gravitacijskem zaledju - imajo ta središča izjemno pomembno vlogo.

⁷ Središča medobčinskega sodelovanja in občinska središča imajo nalogo, da poleg osnovne oskrbe in pokrivanja splošnih preskrbovalnih potreb prebivalstva v socialnem, kulturnem in gospodarskem pogledu še povezujejo prebivalstvo iz lokalnih središč, ki sem prihajajo tudi na občasne nakupe. Od

Vrednotenje kriterijev je ob upoštevanju pogojev za velike regije pokazalo na možno oblikovanje štirih do šestih pokrajin. To bi po našem mnenju lahko bile: (1) Dolenjska s Posavjem, (2) Gorenjska⁸, (3) Primorska z Goriško, (4) osrednja Slovenija, (5) podravska Štajerska s Pomurjem⁹ in slovensko Koroško ter (6) savinjska Štajerska (abecedni vrstni red). Med tako oblikovanimi pokrajinskimi enotami bi osrednjeslovenska pokrajina, podravska Štajerska in Primorska z Goriško predstavljale med 22 in 23 odstotki površja, delovnih mest in prebivalstva. Delež preostalih treh pokrajinskih enot bi bil tudi višji od desetih odstotkov. Tudi ostali socialno-ekonomski kazalci regionalnega razvoja bi bili bolj uravnovešeni, tako oblikovane pokrajine med sabo "primerljivejše", kar lahko spodbudi medsebojno tekmovanje med regijami. Le po ekonomski moči na prebivalca bi "ljubljanška" pokrajina še vedno močno izstopala od povprečja. Tako oblikovane pokrajine bi bile tudi sposobne prevzemati naloge, ki izhajajo iz obmejnega sodelovanja.

Vrednotenje kriterijev je ob upoštevanju pogojev za majhne regije pokazalo, da bi bilo možno oblikovati do okoli 30 pokrajin, in sicer: (1) Bela krajina, (2) Celjska kotlina, (3) osrednja Dolenjska, (4) Goriško, (5) Idrijsko-Cerkljansko, (6) južna Ljubljana, (7) Kamniško-bistriška ravnina, (8) Kozjansko, (9) Kras, območje mest (10) Ljubljana in (11) Maribor, (12) Notranjsko, (13) slovenska Istra, (14) osrednja Gorenjska, (15) Pomurje z Goričkim, (16) podpohorska Savinjska, (17) Prlekija, (18) slovenska Koroška, (19) spodnje Podravje, (20) Posavje, (21) spodnje Savinjsko, (22) Suha krajina, (23) Šaleško, (24) Škofjeloško, (25) Tolminsko-bovško, (26) Vzhodna Ljubljana, (27)

krajevnih središč se razlikujejo po tem, da so večja, da imajo obsežnejše gravitacijsko zaledje ter bolj razvejene dejavnosti v javnem sektorju in servisnih dejavnostih. Heterogenost oskrbnih dejavnosti pogojujejo tudi druge gospodarske dejavnosti (npr. industrija), ki je v teh središčih obilneje zastopana.

* Možno je tudi oblikovanje "kranjske dežele" kar pomeni vključitev Dolenjske in Gorenjske k osrednji slovenski pokrajini.

⁹ Zaradi samoniklosti je možno oblikovanje samostojne pomurske pokrajine.

Zasavje, (28) zahodna Dolenjska, (29) zgornja Gorenjska, (30) zgornje Podravje, (31) zgornje Savinjsko...

Možna pa je tudi kombinacija obeh variant, ki jo zagovarjajo samoniklost nekaterih pokrajinskih enot, odmaknjenosti od pokrajinskih središč ter želja, da bi nekatere funkcije približali širšim lokalnim interesom. V tem primeru je možno ob "velikih pokrajinah" uvesti vmesno - lahko tudi povsem neformalizirano - stopnjo središč medobčinskega sodelovanja po principih majhnih in prilagodljivih, toda sodobnih menedžment regij. V teh območjih bi lahko oblikovali tudi upravne okraje, ki bi funkcije državne uprave približali ljudem. Na ta način bi regionalne disparitete v Sloveniji vsaj nekoliko izenačili.

Sklep

Slovenija sedaj nima regij, ki bi bile enovite administrativno-upravne ali samoupravne enote in ki bi odražale gospodarsko, geografsko in sploh funkcionalno povezanost več lokalnih skupnosti. Osrednja ugotovitev je, da je bilo doslej zanemarjeno medobčinsko in medregionalno gospodarsko, upravno, izobraževalno in kulturno sodelovanje, kar je sedaj z nastankom lastne države nujni osnovni pogoj uspešnega regionalnega razvoja. Pri oblikovanju regionalnega organizacijskega modela je pomembna fleksibilnost, ki naj temelji na hitro se prilagodljivih privatnih gospodarskih temeljih, kooperativnih in med sabo z zadovoljivo, vendar kompleksno infrastrukturo povezanih regij. Pri krepitvi regij igra vedno bolj pomembno vlogo tudi omrežje upravnih funkcij, ki temelji na funkcionalnem zaokroževanju prostora. V tem primeru se oblikujejo različne zveze in združenja; na njihovo pobudo se občine, privatne institucije in zainteresirane grupacije med sabo povežejo kot aktivni socialni partnerji v enotno omrežje po problemskih sklopih in na ta način rešujejo skupne (regionalne) probleme.

V globalizacijskem obdobju in zaradi vstopa v Evropsko zvezo je za konkurenčen nastop na notranjem evropskem trgu potrebno združevanje slovenskih regij. Majhne in ekonomsko šibke slovenske regije bi kaj hitro potegnile v gravitacijska območja in interesne sfere velikih razvojnih polov v sosesčini. Sama evropska strukturna politika z graditvijo panevropskih omrežij in uveljavljanjem pravil prostega trga to smer razvoja celo spodbuja. Slovenija bo v novih pogojih na mnogih področjih ekonomske politike izgubila suverenost. Regionalna politika je ena redkih, ki bodo še ostale v državni pristojnosti. Decentralizirana in med različne teritorialne ravni odločanja razpeta regionalna politika tej nalogi zagotovo ne bi bila dorasla (Strmšnik, 1998). Tudi s tega vidika je smiselno nekoliko obširnejše oblikovanje regij, pri čemer kaže analize prostorskih oblik in diferenciacijo družbene razvojne dinamike podrobneje osvetljevati oz. jih postavljati v ospredje.

Ana Bevc "SOŽITJE" V ŠTEVILKAH

Povzetek analize o varstvu zmerno, težje in težko duševno prizadetih oseb v mestni občini Novo mesto ter občinah Šentjernej in Škocjan

V Sožitju, Društvu za pomoč duševno prizadetim Novo mesto, se združujejo starši zmerno, težje in težko duševno prizadetih oseb, strokovni delavci in drugi občani, ki želijo pomagati tem osebam in njihovim družinam. Gre za osebe, ki so glede na stopnjo njihove duševne prizadetosti v vseh življenjskih obdobjih odvisne od pomoči drugih (glej revijo Rast, št. 49 – 50, stran 229). V društvu izvajamo programe, s katerimi pomagamo staršem pri premagovanju težav, s katerimi se soočajo ob spoznanju, da je njihov otrok drugačen (seminarji, predavanja), in programe, namenjene družinam (izleti, piknik, novoletno praznovanje). Poleg tega društvo opozarja na nerešene probleme s tega področja in tako želi prispevati k spreminjanju družbenega odnosa do duševno prizadetih ljudi.

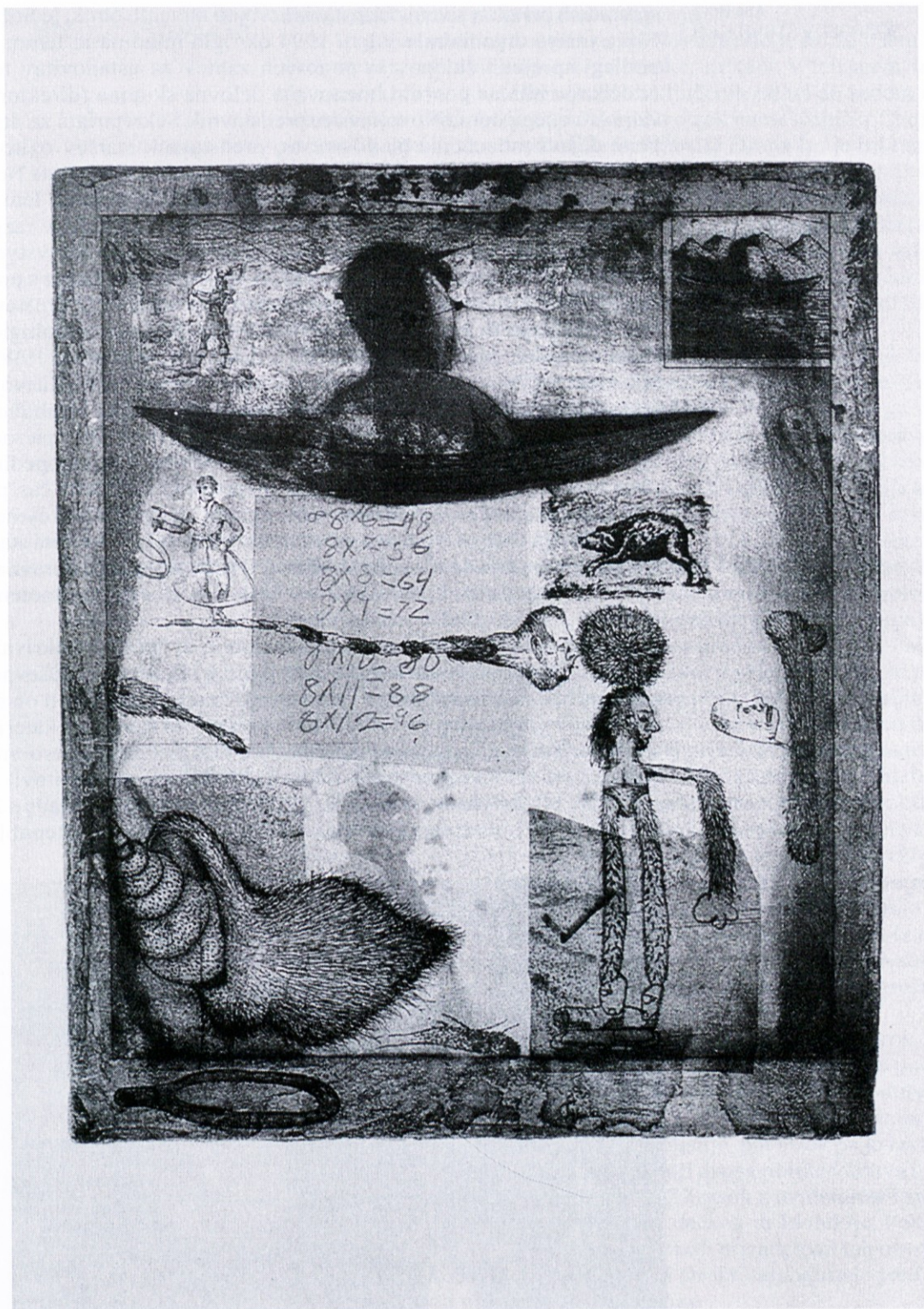
Sožitje - Zveza društev za pomoč duševno prizadetim Slovenije je v letu 1997 predlagala vsem društvom Sožitja v Sloveniji, da v sodelovanju s strokovnimi službami izdelajo analizo o skrbi za duševno prizadete osebe. Analiza naj bi služila kot osnova za nadaljnji razvoj skrbi za to populacijo tako na občinskih nivojih kot v državnem merilu. V ta namen so pripravili predlog zbirnika podatkov za predšolske in šoloobvezne otroke ter za odrasle zmerno, težje in težko duševno prizadete osebe. Društvo je posredovalo predlog zbirnika podatkov vsem strokovnim službam, ki obravnavajo duševno prizadete osebe: Vzgojno varstveni organizaciji Novo mesto in pedagoškemu vodji za vrtce ob šolah, Razvojni ambulanti pri Zdravstvenem domu Novo mesto, Centru za socialno delo Novo mesto, Osnovni šoli Dragotina Ketteja, Varstveno delovnemu centru v Novem mestu. Strokovne službe so zbrale podatke za tisti del populacije duševno prizadetih oseb, ki jo obravnavajo. Podatke, ugotovitve in predloge smo uskladili v delovni skupini, v katero je predlagala vsaka strokovna služba po enega strokovnega delavca.

V analizi so prikazani podatki o številu zmerno, težje in težko duševno prizadetih oseb iz mestne občine Novo mesto ter občin Šentjernej in Škocjan ob koncu leta 1997.

Pri obravnavi otrok, motenih v razvoju, je zelo pomembno zgodnje odkrivanje motenj in ustrezna zdravstvena obravnava, zato je prikazano najprej to področje dela.

Zdravstvena obravnava otrok

Podatke o številu otrok z motnjami v telesnem in duševnem razvoju so strokovne službe do leta 1996 dobivale v Splošni bolnišnici Novo mesto pri dr. Goršičevi, ki je vodila register rizičnih otrok, nekaj podatkov pa je imel Center za socialno delo Novo mesto (za obravnavane otroke). Podatki niso bili popolni, poleg tega ti otroci v Novem mestu niso imeli zagotovljene celovite zdravstvene (timske) obravnave v mentalnohigienskem oddelku. Pobuda za ustanovitev mentalnohigienskega dispanzerja pri Zdravstvenem domu v Novem mestu je bila podana že po letu 1970 s strani vrtca, Center za socialno delo Novo mesto pa je organiziral posvet na to temo v letu 1986. Ker ni prišlo do

KURT KEMP

LEPI PORAŽENEC, 1998, intaglio, 26 cm x 23 cm
5. bienale slovenske grafike Otočec, Novo mesto 1998; Kostanjevica na Krki

sprememb pri zdravstveni obravnavi razvojno motenih otrok, je Sožitje Novo mesto organiziralo v letu 1994 okroglo mizo na to temo. Na podlagi sprejetih sklepov in ponovnih zahtev za ustanovitev tega oddelka je bila na posvetu imenovana delovna skupina (direktorica Zdravstvenega doma Novo mesto, predstavnik Sekretariata za družbene dejavnosti občine Novo mesto, predstavnik staršev oziroma Sožitja in direktorica Zavoda za zdravstveno zavarovanje, enota Novo mesto), ki je vprašanje financiranja te dejavnosti še v istem letu izpostavila na Zavodu za zdravstveno zavarovanje Slovenije v razgovoru z dr. Petričem in direktorjem Koširjem. Zavod za zdravstveno zavarovanje, enota Novo mesto, je zatem organiziral razgovor s predstavniki Zdravstvenega doma Novo mesto in predstavniki društev, v letu 1995 pa je že zagotovil nekaj sredstev za delo mentalnohigienskega oddelka, čeprav ta še ni pričel z delom. V septembru 1996 je bila ustanovljena pri Zdravstvenemu domu v Novem mestu Razvojna ambulanta, ne pa Mentalnohigienski dispanzer v celoti. Ambulanto vodi dr. Dijana Majstorovič, pediatriinja, v strokovnem timu pa sodelujejo: dva fizioterapevta, dve delovni terapevтки, dve logopedinji, višja medicinska sestra, psihiatrinja in polovični delovni čas psihologinja. Razvojna ambulanta vodi register rizičnih novorojencev in zagotavlja obravnavo razvojno motenih otrok od 0 – 18. leta starosti, potrebno pa je še okrepiti strokovni tim in omogočiti obravnavo tudi otrokom z učnimi težavami ter čustveno in vzgojno motenim otrokom.

Strokovnjaki opozarjajo, kako pomembno je zgodnje odkrivanje in čimprejšnja obravnava otrok z motnjami v telesnem in duševnem razvoju. V ta namen bi morali zdravstveni domovi zagotoviti ob sistematičnih pregledih otrok v tretjem in petem letu starosti, s katerimi se preverja telesni in duševni razvoj otrok, tudi psihološko testiranje. Pričakujemo, da bo Zdravstveni dom v Novem mestu zagotovil pri sistematičnih pregledih otrok tudi psihološko testiranje v skladu s 27. členom Pravil obveznega zdravstvenega zavarovanja v Republiki Sloveniji.

Pustovanje v razvojnem oddelku vrtca

Predšolski otroci z motnjami v razvoju

V Vzgojno varstveni organizaciji Novo mesto je bil že v letu 1978 ustanovljen razvojni oddelek za otroke, motene v telesnem in duševnem razvoju, v katerega je bilo vključenih od tri do sedem otrok letno. V letu 1985, ko je bilo nekaj teh otrok nameščenih v Center za usposabljanje in varstvo Dolfke Boštjančič Draga Ig, je bil razvojni oddelek začasno ukinjen. Vrtec je te otroke več let vključeval v varstveno družino, izvajal pa je tudi mobilno obravnavo predšolskih otrok, s čimer pa je prenehal ob ponovnem odprtju razvojnega oddelka (zaradi pomanjkanja kadra). Na pobudo staršev je bil razvojni oddelek ponovno odprt v letu 1993, in sicer na Drski. Vanj je vključenih pet otrok s težjimi motnjami. Strokovno delo v oddelku vodi prof. defektologije ob pomoči pomočnice.

Otroke z lažjimi in zmernimi motnjami v razvoju vključuje vrtec v oddelke s posebnimi potrebami ali v redne vzgojne skupine. Trenutno sta v vrtcu dva takšna oddelka. V oddelku Pedenjped, ki ga vodita vzgojiteljica in medicinska sestra, je šest otrok. Oddelek vrtca Metka vodi specialna pedagoginja in pomočnica, skrbita pa za pet otrok. V oddelku otrok s posebnimi potrebami je način dela kombinacija ločene obravnave otrok v mali skupini in vključitve med zdrave vrstnike. Ob upoštevanju dogovorov in napotkov strokovnjakov iz Razvojnega ambulante izdelava vrtca za vsakega otroka individualni načrt, delo v vrtcu pa spremlja strokovni tim vrtca (socialna delavka, psihologinja, logopedinja, defektologinja, specialni pedagog in pedagoginja).

Izven Novega mesta deluje več vrtecev pri osnovnih šolah – skupno deluje deset vrtecev kot enota osnovne šole. V vrtcih ob šolah ni posebnih razvojnih oddelkov. Otroci z motnjami v razvoju so vključeni v redne oddelke (na enega otroka z motnjo sta v oddelku eden do dva otroka manj glede na normativ, v nekaj primerih pa priznava ustanovitelj vzgojno varstvene organizacije 0.5 varuhinje na oddelek). Z njimi dela vzgojiteljica, ki nima posebnih znanj za delo z otroki z drugačnimi potrebami. Na Osnovni šoli Šmarjeta je zaposlena specialna pedagoginja kot svetovalna delavka in se strokovno vključuje tudi v delo vrtca, v katerega je vključen en otrok z zmerno motnjo v duševnem razvoju. Delo v vrtcih ob šolah spremlja in usklajuje pedagoška vodja, zaposlena na Osnovni šoli Dolenjske Toplice. Iz njene poročila je razvidno, da bi bila nujna pomoč usposobljenih strokovnih delavcev za delo z otrokom z motnjami v razvoju, pogrešajo pa tudi mobilno obravnavo otrok.

Razvojni ambulanta ocenjuje, da je poleg motenih otrok, ki so vključeni v razvojni oddelek vrtca in v dva oddelka otrok s posebnimi potrebami (skupno 17 otrok), z evidentnimi motnjami v duševnem razvoju še pet otrok v institucionalnih oblikah – v bolnišnici Stara Gora trije in dva v zavodih za usposabljanje, pet otrok pa je izključno v domači oskrbi (ne obiskujejo vrtca ali druge oblike varstva).

Skupno je v predšolskem obdobju 27 otrok z evidentnimi motnjami v duševnem razvoju, od tega je 13 dečkov in 14 deklic. Poudarjamo, da je upoštevana zgolj ocena o stopnji prizadetosti teh otrok, kajti komisija za razvrščanje otrok razvrsti otroke najpogosteje pred vključitvijo v šolo ali pa v prvih letih šolanja.

Šoloobvezni otroci

Iz podatkov, ki jih je posredovala Osnovna šola Dragotina Ketteja Novo mesto, je razvidno, da je na njihovi šoli v petih samostojnih

oddelkih vzgoje in izobraževanja 30 otrok, od tega 19 dečkov in 11 dekllic. 26 otrok je zmerno duševno prizadetih, dva sta težje duševno prizadeta, s kombiniranimi motnjami sta prav tako dva otroka.

V zavodih za usposabljanje izven občine so še: en otrok v Zavodu Črna na Koroškem, sedem otrok v Centru za usposabljanje in varstvo Draga-Ig, dva sta vključena v Varstveno delovni center Novo mesto - v nadaljevanju VDC (za enega od teh izvaja Dom starejših občanov preko javnega delavca pomoč na domu). Na pobudo staršev je v letu 1997 VDC sprejel v oskrbo in varstvo dva otroka pred polnoletnostjo. Starši niso želeli oddati otrok v zavod, pač pa želijo oba otroka obdržati v družini in zahtevajo, da se jima zagotovi dnevno varstvo v Novem mestu. Na osnovi teh pobud sta društvi Sožitje in Medobčinsko društvo za cerebralno paralizo Novo mesto že v letu 1996 predlagali Ministrstvu za šolstvo in šport Republike Slovenije, da se v Novem mestu ustanovi oddelek za dnevno varstvo težje in težko duševno prizadetih otrok. To ministrstvo je zadevo odstopilo v reševanje Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve. V reševanje sta se vključila tudi Mestna občina Novo mesto, Center za usposabljanje in varstvo Draga-Ig in Dom starejših občanov Novo mesto, ki je pripravljen za dnevni oddelek zagotoviti prostore. Po sedanjih zagotovilih Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve bo v tem letu zagotovilo sredstva za ureditev oddelka za deset težje in težko duševno prizadetih otrok. Oddelek, ki bo deloval kot enota Centra za usposabljanje in varstvo Draga-Ig, bo odprt predvidoma v septembru letos.

Utrinek z dela oddelka vzgoje in izobraževanja na Osnovni šoli Dragotina Ketteja

Največ zmerno duševno prizadetih otrok (30) je vključenih v oddelke vzgoje in izobraževanja na Osnovni šoli Dragotina Ketteja, v zavodih za usposabljanje izven Novega mesta je osem otrok. Z vključitvijo dveh mladoletnih težko duševno prizadetih otrok v VDC, so vsi šoloobvezni otroci vključeni v eno izmed oblik usposabljanja.

Odrasle osebe

Za odrasle duševno prizadete osebe je podatke zbral Center za socialno delo Novo mesto in Varstveno-delovni center Novo mesto za tiste osebe, ki so vključene v to ustanovo. Odraslih oseb v starosti nad 18 let je skupno 199, in to 105 žensk ter 94 moških. V analizi so

podatki obdelani zelo podrobno po starostnih skupinah, po teži prizadetosti in glede vključenosti v dnevne ter celodnevne oblike varstva odraslih oseb. Iz zbornika je povzetih le nekaj bistvenih podatkov, ki so pomembni tudi za načrtovanje razvoja nadaljnje skrbi za to populacijo.

V VDC v Novem mestu, ki deluje od leta 1994 dalje kot enota Doma starejših občanov Novo mesto, je bilo ob koncu leta 1997 vključenih v celodnevno varstvo 35 duševno prizadetih oseb iz občin Novo mesto, Šentjernej in Škocjan, 23 pa v dnevno varstvo in delo pod posebnimi pogoji. Kapaciteta VDC je 68 mest, sedanja zasedenost je 50 oseb (v začetku delovanja je VDC sprejel tudi nekaj oseb iz drugih občin). V okviru VDC deluje tudi oddelek za težje in težko duševno prizadete odrasle osebe s kapaciteto 21 mest, ki pa po zakonu o socialnem varstvu ne sodi v dejavnost VDC, zato so še vedno težave s statusno ureditvijo tega oddelka. V delo pod posebnimi pogoji je skupno vključenih 54 oseb.

Na pobudo društva Sožitje je v letu 1996 v okviru VDC pričel delovati tudi klub, v katerega je vključenih deset odraslih oseb, ki živijo doma. Z njimi se srečujeta enkrat tedensko dve upokojeni strokovni delavki – prostovoljki (delo kluba poteka od 8. do 13. ure), občasne razgovore pa imata tudi s starši teh oseb. Ker je klub primerna oblika dela in ker so še potrebe po tej dejavnosti, je sedaj v ustanavljanju drugi klub, v katerega je vključenih trenutno pet odraslih oseb.

Nekaj odraslih duševno prizadetih oseb – skupno devet – je v domovih za starejše osebe, in sicer večina v Domu starejših občanov Novo mesto in v Metliki. Devetnajst oseb je v posebnih socialnih zavodih (v Impoljci in Zavodu Hrastovec - Trate). Še vedno največ oseb pa je v domači oskrbi - skupno 112 oseb, kar predstavlja 56 % vseh odraslih duševno prizadetih oseb.

Pri odraslih osebah je največ oseb zmerno duševno prizadetih – skupno 155, od teh jih živi 94 v domači oskrbi. Težje duševno prizadetih je 27 oseb, težko prizadetih 10 in 7 s kombiniranimi motnjami.

Največ oseb, ki živijo doma - 44 - je v starosti od 21 do 40 let, v starosti nad 60 let pa je 31 oseb.

Oba starša ima 77 odraslih oseb, po enega od staršev ima 42 odraslih oseb. Druge sorodnike (brate in sestre ali ostale sorodnike) ima 57 prizadetih oseb, 23 oseb nima nikogar od svojcev. Zanimiv je podatek, da živi kar 51 duševno prizadetih oseb pri drugih sorodnikih, največ pri bratih ali sestrah oziroma pri njihovih družinah.

Prikaz skupnega števila duševno prizadetih oseb po stopnji duševne prizadetosti

	zmerna	težja	težka	kombinirane motnje	skupaj
predšolski otroci	8	3	10	6	27
šoloobvezni otroci	29	5	4	2	40
odrasle osebe	155	27	10	7	199
skupaj	192	35	24	15	66

Skupno število zmerno, težje in težko duševno prizadetih oseb je 266. Zmerno duševno prizadetih je 192 oseb, 35 oseb je težje du-

ševno prizadetih, 24 težko duševno prizadetih in 15 s kombiniranimi motnjami. Glede na skupno število prebivalcev na območju Upravne enote Novo mesto (61.001) je delež zmerno, težje in težko duševno prizadetih oseb 0,44 % vseh prebivalcev.

Ugotovitve in predlogi

Med člani kluba so se stkale prijateljske vezi

1. Zdravstveni dom Novo mesto bi moral izpopolniti strokovni tim Razvojne ambulante in omogočiti ustrezno zdravstveno obravnavo tudi čustveno in vzgojno motenim otrokom ter zagotoviti pri sistematičnih pregledih otrok v 3. in 5. letu starosti vsem otrokom tudi psihološko testiranje, glede na 27. člen Pravil obveznega zdravstvenega zavarovanja v Republiki Sloveniji.
2. Vzgojno-varstvena organizacija Novo mesto ugotavlja, da so strokovni delavci premalo strokovno usposobljeni za terapevtsko delo s starši otrok, ki se v predšolskem obdobju šele soočajo s prizadetostjo otroka. Potrebno bi bilo dodatno izobraževanje strokovnih delavcev in dogovor na nivoju občin in strokovnih služb za ponovno organiziranje mobilne obravnave predšolskih otrok. Menimo, da je izvajalec te oblike pomoči lahko Vzgojno-varstvena organizacija Novo mesto.
3. Po zagotovilih Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve Republike Slovenije bo v jeseni letos v Novem mestu odprt oddelek za dnevno varstvo težje in težko duševno prizadetih šoloobveznih otrok, ki bo deloval kot enota Centra Dolfke Boštjančič Draga-Ig. Dolgoročno bo možno v okviru te enote reševati tudi celodnevno varstvo za težje in težko duševno prizadete otroke v Novem mestu, kar je izpostavil Center za socialno delo Novo mesto.
4. Kljub temu da so predmet obravnave zmerno, težje in težko duševno prizadete osebe, opozarjamo na problem zaposlitve tistih odraslih oseb po 18. letu starosti, ki so končale šolo s prilagojenim programom in usposabljanje po skrajšanem programu. Center za socialno delo Novo mesto ugotavlja, da ne dobijo ustrezne zaposlitve, kljub temu da so po več let prijavljeni kot iskalci zaposlitve pri Zavodu za zaposlovanje, enota Novo mesto.
5. V okviru mreže varstveno delovnih centrov v Republiki Sloveniji do leta 2.005 je potrebno načrtovati tudi ustanovitev dislocirane stanovanjske enote VDC Novo mesto za najmanj 10 - 15 odraslih duševno prizadetih oseb, saj predvidevamo, da bo kapaciteta VDC zapolnjena do leta 2000.
6. Sožitje bo preverilo potrebe po širitvi klubske dejavnosti za odrasle duševno prizadete osebe. Duševno prizadetim osebam, ki živijo doma, in njihovim družinam je prav tako potrebno zagotoviti mobilno obravnavo in pomoč družini na domu v skladu z zakonom o socialnem varstvu.
7. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve Republike Slovenije je dolžno razrešiti statusno vprašanje oddelka za težje in težko duševno prizadete osebe v okviru Varstveno delovnega centra Novo mesto in ob tem upoštevati tudi potrebe ostalih težje in težko duševno prizadetih oseb, ki so še v domači oskrbi.
8. Mestna občina Novo mesto je dolžna sodelovati s strokovnimi službami glede določitve izvajalcev mobilne službe za otroke in odrasle duševno prizadete osebe ter zagotoviti sredstva in pogoje za razvoj pomoči družinam na domu.

KOLIKO JIH DANES ZMORE ŽIVETI V VILI?

Vila je izbrana stavba - arhitektura za izbrani del družbe. O njej, njenih atributih in življenju okoli nje sta med prvimi, četudi ne ravno obsežneje, pisala rimski pesnik Horac (65. - 8. pr. n. š.), ter Plinij mlajši (61. - 113. n. š.), kasneje pa je bila vila zanimiva tema še mnogim drugim literatom in raziskovalcem.

Nosilec "kulture vil" je nujno in vedno višji sloj družbe, so materialno bogati in(!) hkrati izobraženi, prosvetljeni, kultivirani, osveščeni ter plemeniti ljudje, nesporna elita družbe, ki ima potrebo po najvišji kvaliteti bivanja in življenja. Vila naj bi jim, vsaj občasno, ponudila sprostitvev in počitek, razvedrilo, užitek, včasih že s pridihom razuzdanosti, tudi kontemplacijo; sem prihajajo v pričakovanju relativnega brezdelja, miru, tišine in brezskrbnosti; tu je zagotovljena privatnost v izbrani družbi gostov. Tu je poskrbljeno za užitek vseh čutov.

Vila je nerazdružljivo povezana z lepim. Praviloma je situirana na izbrani, zdravi in lepote ponujajoči lokaciji, če se le da, potem stoji na pobočju ali vrhu griča, od koder se razliva čudovita množica pogledov naokoli, na naravno okolico (ali zviška(!) na mesto). Najraje jih meščani postavljajo stran od mest, včasih bolj kot danes na deželi, v idili, pravem antipodu oz. negaciji urbanega in njim profanega, kar meščane že od nekdaj impresionira. Z naravo vila tudi sicer vseskozi stopa v tvoren dialog, je ne želi zanikati, temveč biva z njo v odnosu sožitja in vzajemnosti, s tem gre v korak oz. skuša lepote narave kvečjemu nadgraditi tudi sama arhitektura vile z obdajajočo vrtno ureditvijo s skulpturami kot nekakšnim prehodnim členom med arhitekturo in prvinsko, nekultivirano naravo. Arhitektura vile je vedno odmaknjena od modelov in od utilitarnosti, funkcionalnosti, vsekakor je vila ena najiminitnejših arhitekturnih nalog, skozi katero se v principu že tradicionalno izrazi trenutni arhitekturni jezik v svoji najbolj izbrani, sofisticirani in napredni obliki, odtrgan preteklim vzorcem izražanja. Skozi arhitekturo vil bi zmogli uvideti glavne poteze razvoja arhitekture v času, odkar se vile pač pojavljajo. To niti ne more presenečati, kajti poleg tega, da vile gradi družbena elita in hkrati razred, ki v večji meri oblikuje zavest družbe in njen zgodovinski zapis, so vile hkrati nujno in neizbežno produkt najeminentnejših in prav tako prosvetljenih arhitektov-umetnikov določenega časa na določenem prostoru, k izvajanju pa so pritegnjeni izbrani vrhunski mojstri. Kakor koli pač stvar obrnemo, kar je na kakršenkoli način povezano z vilo, nujno stoji ob nekem superlativu.

Vila je nedvomno posledica dogajanja v mestih, ali pač zaradi njene lastne ekonomske odvisnosti od zahtev mestnega trga, kot je to v primeru vil, ki imajo jasneje izražen gospodarsko-kmetijski karakter in so bolj kot ne samovzdržujoče, ali pa se na drugi strani življenje v vili pač zmore odvijati kot rezultat lastnikovega v mestu od trgovine in proizvodnje ustvarjenega ekonomskega presežka oz. kapitala. Predvsem slednje je v zadnjih obdobjih pogostejša praksa. Praviloma je prav z obdobji razcveta mestne kulture oziroma mest samih, z njihovo rastjo in njihovim bogatenjem povezan tudi razcvet vil. Predvsem se vila razvija v mirnih, relativno varnih, stabilnih družbenih

razmerah, v bogatih in civiliziranih družbah, gonilna sila pa je seveda družbena elita.

Toda, kakršnakoli družbena elita seveda še ni zadosten pogoj za to, da bi dobili kakšno kvalitetno arhitekturo v obliki vile.

Tako, denimo, družbena elita, vzemimo nam bližji primer - tudi tedaj je o njej pač moč govoriti - druge Jugoslavije, v kateri smo živeli zadnja desetletja, ni bila ravno nagnjena k izražanju svojega družbenega položaja skozi takšno formo, še več, to bi celo negiralo ideologijo, na kateri je stala tedanja družba. Zidati vilo v socialističnih časih, bi bilo gotovo nekaj bogokletnega, toda, ker boga tisti časi niso poznali, se je zmoglo sem ter tja kaj takšnega le dogoditi (ko smo že ravno tu, velja omeniti, da je tudi Novomeščan arhitekt Rohrman slovel po svojih projektih vil v Ljubljani). Nobenega dvoma ni, da je vila med ostalim simbol marsičesa, je tudi simbol privilegiranosti, prestiža, luksuza, bogastva posameznika ali ozkega sloja, moči in razredne strukturiranosti družbe, v kateremkoli merilu že. Je kaj od tega takšnega, česar se tedaj ni hotelo vsaj navidezno zatreti? Gotovo ne. Toda na drugi strani smo, četudi to ni pravi paradoks, doživeli manjše gradnje prostostoječih enodružinskih hiš, ki se jih je držal naziv "družinske vile". Tako je torej večina Slovencev živela v svojih lastnih "vilah". Kaj bi si sploh še lahko želeli?

No, danes je druga Jugoslavija že preteklost, prešli smo v novo obdobje. Kakšen je prehod iz prejšnje družbe v njeno današnjo podobo, pa, žal, kaže še ena od slovenskih tranzicijskih smešnic. Arhitektura oz. stavbarstvo je vedno odličen in nezmotljiv odmev na razmere v družbi in na žalost tistih, ki se čutijo družbena elita današnjega trenutka pri nas, jih pač prav njihovi arhitekturni dosežki razgaljajo v vsej njihovi žalostni pojavi in res nisem prepričan, da ne gre za krohota vredno stvar. Ko se je arhitekt Aleš Vodopivec z ljubljanske Šole za arhitekturo pred časom v Razgledih spraševal, zakaj novejša slovenska arhitektura ne pozna vil, je na vprašanje v bistvu odgovoril ravno z razumevanjem principov in zmožnosti žitja današnje t.i. slovenske elite. Tako je dejal: "Številne stanovanjske hiše bahavih dimenzij in oblik, grajene iz najdražjih materialov, a brez kakršnihkoli arhitekturnih vrednosti, ki so zrasle v zadnjih letih v podnožju Rožnika, v predmestju Ljubljane in na obrobju drugih slovenskih mest, zgovorno kažejo na to, da je naša družbena elita neizobražena in nekulturna, da je njen edini motiv materialno razkošje, da pa so na drugi strani intelektualci še vedno marginalni sloj. Skratka, da je denar v rokah neprosvetljenih podjetnežev, gospodarskih in političnih veljakov, ki nimajo nikakršnega odnosa do kulture, umetnosti in arhitekture." Res, nezmotljivo, četudi za koga morda ostro izbrane besede.

Na hitro se da, žal, obogateti le materialno, to je nekaterim tudi pri nas v kratkem času dobro uspelo, toda biti bogat le materialno, je že od vekomaj mnogo premalo, da bi si zaslužili živeti v vilah, in bog daj, da tako tudi ostane, pa četudi se pri nas še dolgo ne bi zgradila kakšna svojega imena vredna vila. Sicer pa, vila ni le arhitektura, vila je dejansko kar način življenja, kjer je vse nekakšen preiščani obred, in to je dejansko prava ter dovoljšnja garancija, da se v vili nepoklicani ne more znajti. Kdorkoli tam pač enostavno ne zna živeti, vila tedaj pač ni vila, temveč je le velika hiša. Takšnih pa pri nas v zadnjih letih raste nemalo. Vila zasije šele z nje vrednim lastnikom, z nekom, ki se z njo lahko harmonično zlije. To je grozno zavarovan pojem, kjer za novopečene slovenske prepotentne bogataše pač ni prostora.

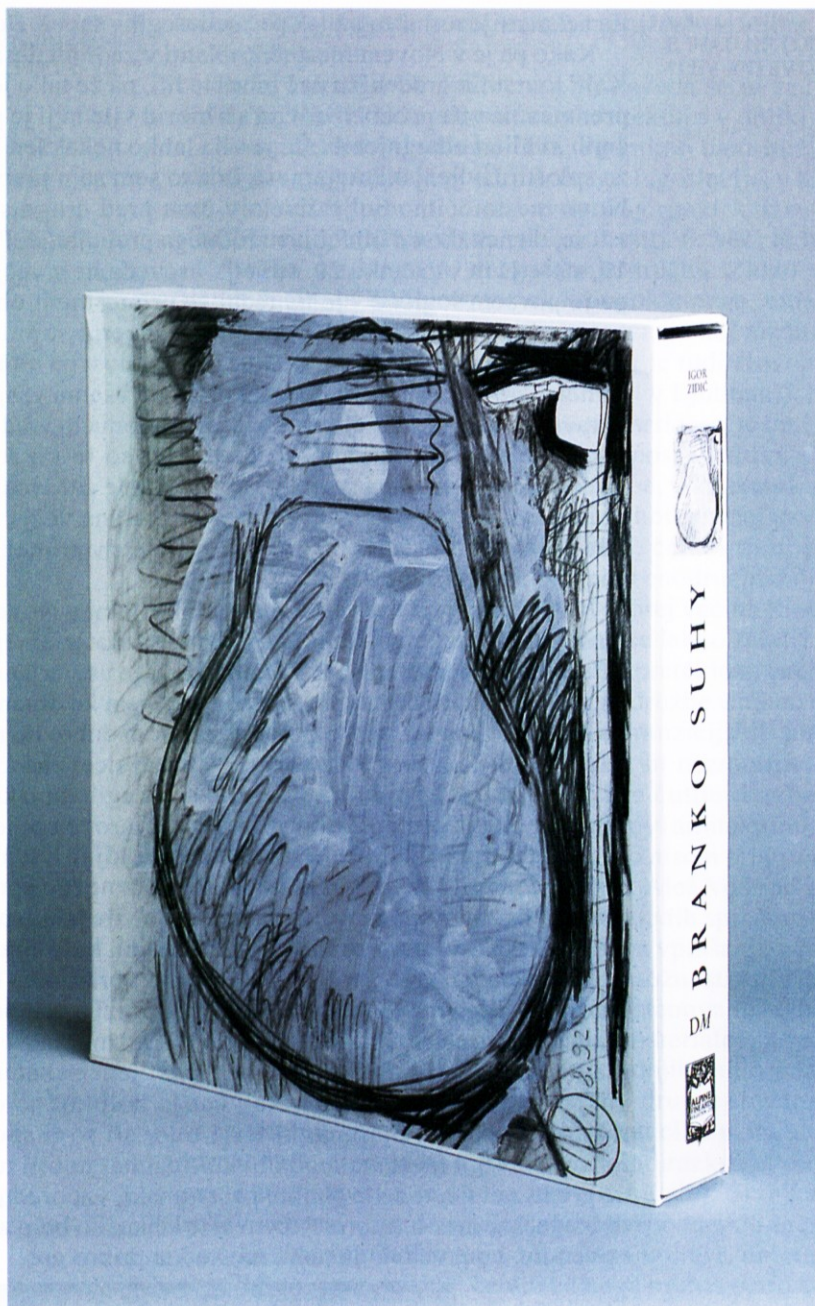
Za nekatere je resničen užitek pač nedosegljiv sadež. Bodo že preživeli.

Kako pa je v Novem mestu? Z vilami v zadnjih desetletjih nikakor. Kajti tovrstnih gradenj tu pač ni zaslediti, pa že tako je meščanska ali predmestna vila poseben odvod ali hibrid vile in ji je pač nekaj siceršnjih kvalitet odtegnjenih. Če je vila lahko nekakšen lakmusov papir za splošni življenjski nivo mest, in v to sem sam prepričan, potem je Novo mesto očitno boljše živelo v času pred drugo svetovno vojno, zdi se, da nekako od obdobja narodnega prebujanja. Predvsem konec 19. stoletja in v začetku 20. stoletja - seveda ne v večjem številu, kar pa je povsem logično - je na tedaj še primestnem območju Novega mesta, torej na Grmu, v Kandiji in na severni strani mesta, namreč vzknilo nekaj vil, katerih arhitekturno vrednost pa moramo - četudi se na nekaterih secesija in modernizem kljub vsemu vsaj plaho odražata - prav tako prizanesljiveje obravnavati oziroma to vrednost žal položiti v sozvočje ožjega prostora in časa, kjer so in ko so pač nastajale. Vsekakor pa gre že za stavbe, ki niso bile le začasna bivališča, temveč stalna, kar pa dejansko že tedaj ni kakšna večja novost v svetu. Vse po vrsti pa so danes tako ali tako že ujete v primež kasnejše stanovanjske in ostale zazidave.

Kot rečeno, je v zadnjih desetletjih z vilami v Novem mestu skrajno slabo. To je lahko rezultat omejenega materialnega stanja tukajšnjega prebivalstva ali specifične razdelitve ustvarjenega družbenega kapitala, v zadnjih letih pa gotovo predvsem že omenjenega dejstva, da je materialno bogastvo trenutno v rokah duhovno revnih ljudi. Na Grmu je arhitekt Jurij Kobe nedolgo nazaj sicer zasnoval vilo, katere gradnja pa se je že pred časom, iz nikar ne ugibajmo katerih razlogov, ustavila. Rekel sem, da je vila skrajno zavarovan pojem!

Ali lahko v prihodnje v Novem mestu kljub vsemu pričakujemo več gradenj vil? Ne dvomim, da je mesto zmožno sproducirati nekaj dovolj bogatih meščanov, ki bi si gradnjo vile lahko privoščili. Toda, ali bodo ti hkrati tudi izobraženi, razgledani, kultivirani, poduhovljeni, če hočete, razsvetljeni, pa je že drugo vprašanje. To je vprašanje, kateremu odgovor je moč poiskati le v zvezi s prihodnjim statusom Novega mesta v regiji, z njegovo privlačno močjo za intelektualce, z njegovim kulturnim življenjem, z razvojem nekaterih institucij in gospodarstva. To pa je že nekaj, kar je bolj kot ne oz. predvsem v rokah politikov. Vprašanje bi torej bilo, ali so ti sposobni usmeriti razvoj Novega mesta tako, da bi kot rezultat dobili tudi vile. Tu pač ne gre le za vile, te so le simbol oz. stranski, vzporedni rezultat vsega dobrega, kar mesto zmora. Rečem si le lahko, ko bom zagledal v mestu nove vile, bom vedel, da temu mestu kar dobro gre.

BRANKO SUHY

MONOGRAFIJA Branko Suhy, 1994

Ana Murn

PRIPRAVE SLOVENIJE ZA VSTOP V EVROPSKO UNIJO IN DOLENJSKA

NAMESTO UVODA

Z osamosvojitvijo leta 1991 je Slovenija postala samostojna država z vsemi državotvornimi funkcijami, ki so se oblikovale sčasoma in tudi do danes še vedno ne povsem zaključile. Stoletni sen Slovencev se je uresničil. S sprejemanjem tržnih norm sodobnega svetovnega gospodarstva, procesi lastninjenja in privatizacije, tržno preusmeritvijo s trgov držav nekdanje Jugoslavije na evropske in druge svetovne trge, sanacijami zastarelih in nerentabilnih podjetij, novimi delovnimi mesti v okviru novonastalega podjetništva je do danes Slovenija uspela doseči najvišji bruto domači proizvod po kupni moči na prebivalca med vsemi državami v tranziciji in se močno približala tudi dvema najmanj razvitima državama v Evropski uniji (Grčiji in Portugalski).

Razvoj Slovenije, kot povsem samostojne države brez vključevanja v integracijske procese sodobnega sveta, bi se v sledečih letih gotovo upočasnil. Zato se je Slovenija odločila za vstop v Evropsko unijo (v nadaljevanju EU) in bila izbrana med šestimi kandidatkami, ki jim je EU to možnost ponudila v prvem naslednjem krogu širitve.

Povsem jasno je, da bo Slovenija z vstopom v EU nekaj pridobila in nekaj izgubila. Prve ocene pa kažejo, da bo skupen učinek za narodno gospodarstvo pozitiven. Poleg neposrednega učinka bo ugoden tudi posredni, saj mora Slovenija v predpristopnem obdobju sprejeti in uveljaviti pravni red, ki velja v EU. Spremembe, ki jih bo Slovenija pri tem doživela, bodo ponekod precej ostre. Kot samostojna država bo izgubila precej funkcij, pomembna funkcija, ki ji bo ostala, pa bo tudi uravnavanje regionalnega razvoja.

S pričujočim prispevkom želimo opozoriti na posledice vključevanja Slovenije v EU za dolnjsko gospodarstvo. Ali bodo posledice pozitivne, negativne ali nevtralne, je predvsem odvisno od sposobnosti prilaganja podjetij novonastalim razmeram in od sposobnosti lokalnih oblasti pri uveljavljanju regijskih interesov preko regionalne državne politike in strukturnih pomoči EU.

DOLENJSKA - Dosedanji demografski, ekonomski in socialni razvoj

Dolenjsko kot statistično regijo na nivoju NUTS¹ III sestavljajo občine Črnomelj, Metlika, Novo mesto, Semič, Šentjernej, Škocjan in Trebnje. Z 8,3 % površine in 5,3 % prebivalstva Slovenije sodi med območja z manjšo stopnjo poselitve. Gostota poselitve je pod slovenskim povprečjem tudi v novomeški občini (83 preb/km²), če-

1 NUTS je evropska nomenklatura teritorialnih statističnih enot. Slovenija uradno nima regionalizacije, vse pa kaže, da bo v prvi fazi uveljavila regionalizacijo po obstoječih planskih regijah.

2 Po višini bruto dodane vrednosti na prebivalca je bila dolenska regija po letu 1990 večinoma nad slovenskim povprečjem (podpovprečna le v letih 1990 in 1993). V letu 1997 je ekonomska moč gospodarstva nekoliko padla glede na leto poprej, vendar je bila nadpovprečna. Bruto dodana vrednost na zaposlenega pa se je povzpela od 94 % slovenskega povprečja (1991) na 131 % (1997).

prav je tu največja. Regija je posebej redko poseljena ob hrvaški meji in v občini Semič, kjer je komaj 26 preb/km², kar je posledica izpraznitev kočevarskih naselij med vojno. Po sorazmerno dolgem obdobju stagniranja je predvsem po letu 1981 **rast prebivalstva** hitra - hitrejša od slovenskega povprečja. Starostna struktura prebivalstva je ugodna, saj je delež mladega prebivalstva za 2,5 % višji od slovenskega povprečja, regija ima tudi najnižji indeks staranja med vsemi regijami v Sloveniji. Vendar pa imajo določena območja (Suha krajina, Bela krajina, Gorjanci) zelo neugodno starostno strukturo prebivalstva. Več kot polovica površine regije, na kateri živi 26,8 % prebivalstva regije, ima status demografsko ogroženega območja.

V zadnjih treh desetletjih je regija doživela intenziven **gospodarski razvoj**. Pred tremi desetletji je veljala za pretežno ruralno in gospodarsko nerazvito območje. S hitro industrializacijo, danes ima skoraj polovico aktivnega prebivalstva zaposlenega v industriji in gradbeništvu, je močno znižala delež kmečkega prebivalstva (1991 - 11,6 %). Poleg pozitivne posledice hitre industrializacije (hitro povečevanje bruto dodane vrednosti na prebivalca in na zaposlenega²) so žal tudi negativne, med katerimi posebej izstopata prepočasen razvoj terciarnega in sekundarnega sektorja in slaba izobrazbena struktura zaposlenih. Predvsem slednja je vzročno posledično povezana tudi z izobrazbeno strukturo prebivalstva, ki je med najslabšimi v Sloveniji, saj se prebivalstvo povprečno šola le devet let (po nekaterih podatkih celo samo 8,5 leta).

Število delujočih podjetij z zaključnim računom (1.234) je bilo konec leta 1997 za 1,3 % večje kot leto poprej (v Sloveniji je bilo povečanje 2,6 %). Podjetja so zaposlovala 22,839 delavcev ali za 3,2 % manj kot v letu poprej (v Sloveniji zmanjšanje za 1,5 %). Kljub sorazmerno neugodnim rezultatom rasti števila podjetij in zaposlenosti, spada regija po doseženih poslovnih rezultatih podjetij med najuspešnejše v Sloveniji. Že tretje leto zapored posluje z neto dobičkom (v letu 1997 je dosegla petino slovenskega neto dobička). Višina dobička na zaposlenega presega slovensko povprečje za okrog 10 indeksnih točk. Rentabilnost gospodarstva, ki se je glede na leto 1996 nekoliko znižala, še vedno presega državno povprečje skoraj za tretjino. Skoraj 56% vseh prihodkov je v letu 1997 dosegla s prodajo na tujem trgu, kar jo uvršča med naše najbolj izvozno usmerjene regije - 14 % vseh čistih prihodkov od prodaje na tujih trgih v Sloveniji. Skoraj 80 % celotnega prihodka in tudi bruto dodane vrednosti, 70 % zaposlenih in 82 % čistega dobička regije ustvari industrija. V zadnjem letu je poslovanje izboljšalo tudi gradbeništvu, ki zaposluje slabo desetino delavcev in ustvari 4 % prihodkov in 5,7 % bruto dodane vrednosti. Storitvene dejavnosti z 182 % vseh zaposlenih so v letu 1997 poslabšale poslovanje in poslovale z neto izgubo. Kmetijske gospodarske družbe so v letu 1997 poslovale pozitivno, dosegle pa manj kot 1 % celotnega prihodka, 1,1 % bruto dodane vrednosti in doder odstotek vseh zaposlenih v gospodarskih podjetjih regije.

Kljub ugodnemu gospodarskemu razvoju pa Dolenjska še vedno beleži podpovprečne **dohodke gospodinjstev**. Po osnovi za dohodnino na prebivalca so pod slovenskim povprečjem (1996 - 93,9 % državnega povprečja), kar pa ni posledica plač v podjetjih, temveč drugih prejemkov. Po višini plač na zaposlenega v podjetjih je bila regija običajno pod slovenskim povprečjem, vendar je že leta 1996 preseгла slovensko povprečje. Rast plač se je v letu 1997 nadaljevala in preseгла

slovensko povprečje že za 5,2 indeksne točke.

Stopnja brezposelnosti je bila v regiji vedno med najnižjimi v Sloveniji. Tako je leta 1994 v povprečju znašala 7,7 %; leta 1995 je močno porasla, vendar je bila še vedno podpovprečna; v letu 1996 pa ostala približno na isti ravni kot leto poprej. Lani je začela upadati in v prvih šestih mesecih letos dosegla 7,3 %. Brezposelnost žensk (regija 8,1 %; Slovenija 9,9 %) je sicer višja kot skupna brezposelnost, vendar je še vedno pod slovenskim povprečjem. Stopnja brezposelnosti mladih je v dolenski regiji najnižja. Neugodne pa so: izobrazbena struktura brezposelnih (skoraj 60 % brezposelnih, kar je največ med vsemi regijami v Sloveniji, je z zelo nizko strokovno izobrazbo ali so brez nje), povprečno število iskalcev zaposlitve na prosto delovno mesto (regija 16, Slovenija 10) in samoiniciativnost prebivalstva pri iskanju novih zaposlitev (regija ima 18 novoustanovljenih podjetij na 1000 prebivalcev, kar je precej manj kot znaša slovensko povprečje).

DOLENJSKA IN EU - Razvoj podjetij in podjetništva

Vstop v EU bo najneposredneje vplival na podjetja, kjer se bodo odrazile njihove sposobnosti soočenja z evropsko tržno konkurenco.

Dolenska ima skoraj monolitno strukturo industrije, saj je celoten razvoj vezan na dve podjetji: Krko in Revoz, druge industrijske dejavnosti so še: tekstil, električna oprema, predelava lesa in v manjši meri še živilskopredelovalna industrija. Analiza sektorskih učinkov priključitve EU v Sloveniji je pokazala, da lahko pri kemični industriji in v živilskopredelovalni industriji pričakujemo v glavnem negativne učinke, pri proizvodnji vozil in električni opremi pozitivne, pri tekstilni in lesnopredelovalni industriji pa bodo učinki močno odvisni od vodenja ekonomske politike. Vendar se razmere tudi v EU spreminjajo, saj je EU močno pod pritiskom ameriške in japonske industrije, ki sta konkurenčnejši od evropske. Obstoječa dolenska industrija pa ima prednost pred drugimi slovenskimi regijami predvsem v visoki stopnji izvoza in s tem prilagojenosti na tržne razmere na trgih EU in svetovnih trgih ter v izkušnjah z neposrednimi tujimi vlaganji. Zaviralni faktor pa je lahko tehnično-tehnološko zaostajanje in nizka bruto dodanost na zaposlenega (slovenska industrija zaostaja za evropsko od 2,5- do 5-krat).

Razvoj podjetništva, ki bi zapolnil vrzel med velikimi in malimi podjetji v industriji ter poskušal pospešiti razvoj v razvitem svetu zelo propulzivnega, na Dolenskem pa sorazmerno slabo razvitega, storitvenega sektorja, bi morali načrtno pospeševati. Razvoju malih in srednjevelikih podjetij EU posveča posebno pozornost tudi preko posebne sheme državnih pomoči in preko strukturnih pomoči. Spričo že dokaj razvitih turističnih centrov bi bilo na Dolenskem smiselno pospeševati razvoj turizma z dopolnitvijo ponudbe v obstoječih turističnih centrih.

Razvoj podjetništva nasploh je možen z ustvarjanjem ustreznih pogojev. Za Dolensko je posebno pomemben pogoj izboljševanja zelo slabe izobrazbene strukture prebivalstva in zaposlenih. Spričo izredno hitrega tehničnega in tehnološkega razvoja je lahko prav pomanjkanje znanja v bodoče odločilen faktor gospodarskega razvoja regije. EU preko posebnih državnih in strukturnih pomoči spodbuja vse vrste učenja ter razvojno in raziskovalno delo, ker le v tem vidi ustrezen gospodarski razvoj.

Zaviralni problem pogojev razvoja podjetništva je tudi sorazmerno slaba infrastrukturna opremljenost Dolenjske. Trenutno največji problem so železniške in cestne povezave. Neurejena pa je tudi komunalna infrastruktura, vendar je kljub temu Dolenjska ocenjena kot najmanj onesnažena regija v Sloveniji, kar pa se lahko že v nekaj letih popolnoma spremeni.

DOLENJSKA IN STRUKTURNE POMOČI EU - Kolikšen delež lahko prejme Dolenjska?

Z 68 % evropskega povprečja bruto domačega proizvoda po kupni moči na prebivalca (Eurostat, 1998) Slovenija kot celota izpolnjuje pogoje za strukturne pomoči³ EU za obdobje 2000-2006 po cilju 1, kar pomeni, da bo Slovenija vsaj v prvem obdobju po vključitvi deležna najvišje stopnje pomoči strukturne politike EU. Proti koncu obdobja pa utegne kriterij cilja 1 (75 % BDP po kupni moči na prebivalca) že preseči in uveljavljati cilj 1 le po posameznih regijah. Slovenija bo do vstopa v EU lahko uporabljala predpristopne strukturne pomoči, po vstopu v EU pa ostale strukturne pomoči.

3 Strukturne pomoči EU zajemajo pomoči Strukturnih skladov (European Regional Development Fund - ERDF, European Social Fund - ESF, Financial Instrument for Fisheries Guidance - FIG, European Agricultural Guidance and Guarantee Fund - EAGGF), Kohezijskega sklada, EAGGF - horizontalne pomoči, Evropske investicijske banke (EIB) ter drugih obstoječih finančnih instrumentov (Evropskega investicijskega sklada in Euratoma).

Strukturne pomoči državam pri vključevanju v EU - v Agendi 2000 so za države, ki se pripravljajo na vključitev v EU, predvidene za obdobje 2000-2006 sledeče strukturne pomoči:

(1) PHARE program, usmerjen v dva prioriteta cilja: okrepitev administrativnih in sodnih kapacitet ter v investicije, povezane z ureditvijo sprejemanja evropske zakonodaje ("acquis").

(2) Instrument for Structural Policies for Pre-Accession (ISPA) za izvedbo projektov v okolje in transportni sektor (deloval bo po usmeritvah Kohezijskega sklada). Projekt se bo izvajal za deset držav, obsegal pa bo pomoč v višini okoli 1.000 milijonov ECU na leto.

(3) Kmetijski predpristopni instrument obsega pomoči za: izboljšanje učinkovitosti kmetij; predelavo in distribucijo kmetijskih pridelkov; promocijo kvalitetnih pridelkov in izdelkov; aktivnosti v veterini in fitosanitarni kontroli; izboljšanje kvalitete zemlje, njihove preparcelacije in registracije; ureditev vodnih virov; izobraževanje in učenje, diverzifikacijo ekonomskih aktivnosti na ruralnih območjih; okoljevarstvo v kmetijstvu in gozdarstvu; izboljšanje ruralne infrastrukture in ruralnih vasi. Preko EAGGF "Guarantee section" bo letno na voljo okoli 520 milijonov ECU.

Pomoči strukturnih skladov so namenjene predvsem pospeševanju razvoja manj razvitih evropskih regij ter odpravljanju nezaposlenosti. V predlogu za obdobje po letu 2000 se regije, upravičene do tovrstnih strukturnih pomoči, delijo po treh kriterijih, pri katerih je najugodnejši kriterij cilja 1. Splošna pravila o dovoljenih višinah strukturnih pomoči za cilj 1 so:

(1) 75 % vseh stroškov in najmanj 50 % javnih stroškov;

(2) prispevki strukturnih skladov so omejeni na 40 % za investicije v infrastrukturo (in dodatnih 10 % za regije, pokrite s Kohezijskim skladom) in 35 % za podjetniške investicije;

(3) pomoči Strukturnih skladov za izvedbo pilotskih projektov in za tehnično pomoč pri pripravi, monitoringu, evalvaciji in preverjanju meril so lahko 100 %. Strukturne pomoči ne bodo majhne, saj lahko samo pomoči Strukturnih skladov znašajo do 4 % bruto domačega proizvoda letno.

Strukturne pomoči EU se dodeljujejo na podlagi sprejema ustreznih dokumentov: Državnega plana, ki ga sprejme država, Com-

munity Support Framework-a, ki ga skupaj pripravita in sprejmeta država in EU ter Operational Programm-a, ki ga skupaj pripravita in sprejmeta država in EU. Za navedene dokumente bo EU predpisala natančno metodologijo, jasno pa je, da bo Slovenija pri pripravi teh dokumentov morala jasno opredeliti razvojne programe, jih indikativno ovrednotiti in postaviti prioritete. Po sprejetju dokumentov se prioritete ne morejo več spreminjati do leta 2006, oziroma če jih država spremeni, avtomatično izgubi precejšen del strukturne pomoči.

Slovenska vlada je že sprejela sklep o pristopu k pripravi (noveli-ranju) Strategije gospodarskega razvoja Slovenije, ki bo z upošte-vanjem ustrezne metodologije lahko služila kot državni plan. Pov-sem jasno je, da bo lahko Dolenjska uporabljala strukturne pomoči EU pod pogojem, da bodo njeni razvojni programi uvrščeni med prio-ritetne projekte Slovenije oziroma če se bodo slovenske prioritete v čim večji meri izvajale na teritoriju Dolenjske. Prioritete operativnih programov se bodo določale z revizijami obstoječih sektorskih na-cionalnih programov, ki pa Dolenjski tudi z vidika lokacij niso bili naklonjeni. Z njihovo revizijo bi lahko dokaj neugodno situacijo iz-boljšali, za kar pa bodo potrebna tako strokovna prizadevanja kot politična volja. Osrednje aktivnosti pri pripravi dokumenta bodo potekale v naslednjem letu.

DOLENJSKA IN BODOČA REGIONALNA POLITIKA SLOVENIJE

Dokler bo Slovenija kot celota pri strukturi politiki EU opredeljena pod ciljem 1, regionalno načrtovanje (vsaj z vidika potreb do EU) ne bo prišlo do izraza. Da temu ne bi bilo tako, se že od preteklega leta ob podpori EU (PHARE program) pripravlja Strategija regionalnega razvoja in Zakon o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja Slove-nije.

Program regionalne prenovе, kot prva faza Strategije regionalnega razvoja Slovenije, med drugim določa pripravo regionalnih razvojnih programov kot podlage za izvajanje skladnega regionalnega razvoja v Sloveniji in podlage za pridobivanje sredstev PHARE programov in kasneje tudi sredstev iz strukturnih skladov EU. Izdelali se bodo za območje ene ali več statističnih regij, po oblikovanju pokra-jin pa za bodoče pokrajine. Vsebovali bodo analizo stanja in trendov ter dolgoročno oceno razvojnih možnosti regije z gospodarskega, so-cialnega, prostorskega in okoljskega vidika s poudarkom na izrabi specifičnih razvojnih prednosti posamezne regije, rabi zemljišč, razvoju poselitve in prostorskem umeščanju infrastrukturnih sistemov in sodelovanju z drugimi regijami (tudi čez mejo). Imeli naj bi tudi operativni del, ki bi za daljše obdobje (zaželeno do sedem let, zaradi uskladitve s časovnim horizontom programiranja na nacionalni ravni) operacionalizirali naloge in aktivnosti po posameznih projektih in oce-nili vrednosti konkretnih projektov ter predlagali njihove financerje.

Z **Zakonom o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja** (delovno gradivo) bodo dane osnove (cilji in načela) uresničevanja usklajenega razvoja vseh regij v Sloveniji ter orodja za vodenje re-gionalne razvojne politike. Poleg tega pa delovno gradivo zakona posebej opredeljuje območja s posebnimi razvojnimi problemi in in-strumente za odpravljanje nastalih problemov. Med območji s poseb-nimi razvojnimi problemi so izpostavljena:

(1) ekonomsko šibka območja z neugodnimi demografskimi gibanji,

4 Po sedanji oceni bi lahko bila kot območja s posebnimi razvojnimi problemi na Dolenjskem opredeljena območja občin: Črnomelj, Metlika, Šentjernej in Škocjan.

LITERATURA IN VIRI:

Draft proposal, Draft Council Regulation (EC) no /98 of 1998 Establishing an Instrument for Structural Policies for Pre-Accession, 18. 3. 1998, <http://www.inforegio.org/>, str. 41-19.

Murn, A., 1995, Nacionalni programi in posebni razvojni zakoni v luči Strategije gospodarskega razvoja Slovenije in vpliva na regionalni razvoj, ZMAR, Delovni zvezki, Ljubljana, (4)7, str. 36.

Potočnik, J., Majcen, B., 1996, Slovenija in EU: analiza posledic približevanja z modelom splošnega ravnotežja, Analize, raziskave in razvoj, Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana, str. 172.

Program prenove regionalne politike 1999 do 2002 z Zakonom o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja, Ministrstvo za ekonomske odnose in razvoj, 1998, Ljubljana, 15.10., str. 44.

Proposal for a Council Regulation (EC) laying down general provisions on the Structural Funds, <http://www.inforegio.org/>, str. 34-94.

Proposal for a Council Regulation (EC) no amending regulation (EC) No 1164/94 establishing a Cohesion fund (presented by the Commission), <http://www.inforegio.org/>, str. 4.

Različni podatki Statističnega urada Republike Slovenije in Eurostata, Bruselj.

(2) industrijska območja s strukturnimi problemi in visoko brezposelnostjo in

(3) območja z razvojnimi omejitvami, ki so zavarovana kot nacionalni ali regijski parki, če so s tem razvojno omejevana, ter gorsko višinska in obmejna območja z neugodnimi demografskimi gibanji. Status območja s posebnimi razvojnimi problemi lahko pridobijo območja, ki izpolnjujejo predvidene kriterije.

Dolenjska bi si v tej fazi morala prizadevati za čim prejšnji strokovni in politični konsenz pri izdelavi ustreznega regijskega razvojnega dokumenta in ustanovitve institucije, ki bi regionalni razvoj vodila. Prav tako bi ta ali podobna institucija morala pomagati prebivalstvu območij s posebnimi razvojnimi problemi⁴, da izpolnijo pogoje za pridobitev ustreznih regijskih državnih pomoči.

SKLEP

S pričujočim prispevkom smo želeli pokazati mesto dolenjske regije v slovenskem prostoru ter opozoriti na eventualne slabosti in perspektive razvoja, ki jih bo Dolenjska imela z vstopom v EU. O posebnih pozitivnih ali negativnih posledicah vključevanja ne moremo govoriti, ker je to v prvi vrsti odvisno od sposobnosti prilaganja podjetij novonastalim razmeram in od sposobnosti lokalnih oblasti pri zagotavljanju pogojev razvoja podjetništva, pri uveljavljanju regijskih interesov preko regionalne državne politike in preko državne politike do uporabe in razporejanja sredstev strukturnih pomoči EU.

Nedvomno je, da ima vstop Slovenije v EU lahko precej pozitivnih razvojnih posledic za razvoj Dolenjske, če bomo znali odpravljati lastne pomanjkljivosti, ki so v slabi izobrazbeni strukturi in znanju, sorazmerno slabo razvitem razvojno raziskovalnem delu, počasnem razvoju podjetništva, nezadostnem razvoju infrastrukturne opremljenosti in podobnem. Verjetno pa bi bila prva najustreznejša poteza zbrati dovolj strokovne in politične moči za ustrezno združevanje interesov vseh dolenjskih občin; verjetno druga pa v strokovnem in političnem lobiranju (seveda z ustreznimi idejami in projekti) pri postavljanju nacionalnih prioritet.

Bojan Božič

OŽIVLJENA FORMA VIVA

Po desetletnem premoru so se v Kostanjevici na Krki sredi poletja ponovno zbrali kiparji, udeleženci mednarodnega kiparskega simpozija Forma viva. Kiparji Petar Barišić iz Hrvaške, Alfonso Beriddi iz Španije in Roman Makše iz Slovenije so dober mesec obdelovali krakovski hrast. Mogočna hrastova debela so iz dneva v dan spreminjala prvotno obliko, do končnih podob, ki so pridružene stotim skulpturam v Kostanjevici na Krki in bližnji okolici.

Pobudnika mednarodnih kiparskih srečanj Forma viva sta kiparja Jakob Savinšek in Janez Lenassi, ki sta želela prenesti na slovenska tla izkušnjo avstrijskega St. Margarethna. Okolje nekdanjega cistercijskega samostana, kjer je že potekala bogata kulturna dejavnost, je naravnost izzivalo pobudnike, ki so ob vsestranski pomoči Lada Smrekarja, Vilme Pirkovič, mnogih donatorjev, prijateljev ter strokovnih sodelavcev, ob podpori občin in države, leta 1961 organizirali prvi mednarodni kiparski simpozij Forma viva. Simpozij je sprva potekal na dveh deloviščih: v Seči pri Portorožu so kiparji obdelovali kamnite bloke iz bližnjega kamnoloma v Marušičih, v Kostanjevici pa hrastova debela iz bližnjega krakovskega pragozda. Leta 1965 so se projektu pridružile Ravne na Koroškem, tu so kiparji kot izhodiščni material obdelovali železo in leta 1970 še Maribor, kjer so kiparji ustvarjali pretežno v betonu.

Sprva so simpoziji potekali vsako leto z desetimi udeleženci, ob vključevanju Raven in Maribora pa se je število udeležencev zmanjševalo. Sčasoma je postal kiparski simpozij bienalnega značaja, dokler ni v osemdesetih letih, po treh desetletjih delovanja, ugasnil. Idejo Forme vive so kljub zapletom, različnim pogledom ves čas ohranjali le v Seči. K argumentom, ki so bo-

trovali ugasnitvi treh od štirih delovišč, velja v prvi vrsti omeniti pešanje gospodarske moči sponzorjev, preveliko mero centralizacije in odmaknjenost posameznih delovišč ter statusno nedorečenost samega projekta (lastništvo, skrb za nastala dela, vpliv lokalnih organizatorjev, vsakokratno novo utemeljevanje projekta v državnem proračunu). Projekt je preprosto rečeno terjal odgovore na omenjena in tudi druga vprašanja.

Na kostanjeviških simpozijih je v vseh letih nastalo več kot sto skulptur, ki so neizbrisno zaznamovale okolje in ljudi. Forma viva je za Kostanjevico na Krki razpoznavni znak, če ne že sinonim. Obiskovalca pozdravijo na vstopu v mesto, ga spremljajo na poti v Galerijo Božidarja Jakca na srečanje s kulturnim spomenikom in likovnimi zbirkami v njegovem okrilju, popeljejo ga do drugega likovnega pomnika: Osnovne šole Jožeta Gorjupa, in tako obiskovalce opozarjajo na bogato kulturno tradicijo, predvsem pa vizio in pogum zanesenjakov, ki so staremu mestu dodali kulturni pečat in razpoznavnost, nenazadnje tudi možnost promocije in trženja. Podatek, da obišče Galerijo Božidarja Jakca med 35.000 in 40.000 obiskovalcev (registriranih), gotovo ni zanemarljiv, posebej če je to po dikciji Statuta občine Krško "turistično in kulturno središče občine".

Leta 1996 smo v Galeriji Božidarja Jakca, spodbujeni z interesom prostora, mnjenji obiskovalcev in mnogih ustvarjalcev, oživili idejo o organizaciji mednarodnega kiparskega simpozija. S predstavniki vseh delovišč smo iskali možnosti za oživitev in delovanje projekta na nekoliko drugačnih temeljih, predvsem kot odgovor novostim in spremembam, ki jih je prinesel čas. V delovni skupini smo pripravili nekaj predlogov in videnj nadaljnega poteka projekta. Predstavili smo jih

ekspertni skupini ministrstva za kulturo in javnosti na okrogli mizi na Ravnah. Po mnenju ekspertne skupine je projekt nujno prenoviti, predvsem pa razrešiti vsa odprta (vsebinska, organizacijska in finančna) vprašanja in šele potem nadaljevati z organizacijo novih kiparskih srečanj. Kljub dobri volji in ponujenim alternativnim predlogom s strani predstavnikov delovišč nismo uspeli odgovoriti na vedno nova vprašanja in dileme ekspertne skupine, ali je smiselno organizirati tovrstna srečanja. Naš odgovor je pritriljen. Letošnja izkušnja in odmevnost kaže, da smo imeli prav. Uvedli smo nekaj novosti, ki so pokazale, da je mogoče združiti tradicijo z novimi idejami in tokovi v sodobnem kiparstvu.

Analiza, ki jo bomo predložili s poročilom o letošnjem delu, bo izhodišče za pripravo novega kiparskega srečanja v Kostanjevici na Krki leta 2000. Tako načrtujemo. Prepričani smo, da bo letošnja pozitivna izkušnja v prihodnje prepričala tudi strokovne službe in ekspertno skupino Ministrstva za kulturo Republike Slovenije v smiselnost nadaljevanja Forme vive kot nacionalnega projekta.

Letošnje srečanje kiparjev v Kostanjevici na Krki je bilo izjemno intenzivno, ustvarjalno in raziskovalno. V smislu iskanja novih možnosti in vnašanja novih idej in spoznanj v prostor, v smislu uporabe različnih materialov in načina obdelave, soočanja z utečenimi oblikami in pričakovanji organizatorjev in odgovorov avtorjev. Vsak na svoj način so odgovorili: Barišič velikopotezno, smelo, jasno v duhu dosežanja tradicije. Postavil je izhodišče (mogoče tudi rebus) za kiparje, ki bodo v bodoče postavili svoja dela na novo pridobljenem kompleksu. Zaznamoval je severovzhodno veduto kloštra, obiskovalca na nek način

prisili, da se umiri in skuša razbrati njegovo sporočilo. Temperamentni Španec Berridi, ki mu Slovenija ni neznanka, je z izjemnim občutkom za prostor, okolje oživil štiri skulpture. Osrednja je metafora šotora, ki nakazuje možnosti in priložnosti Kostanjevice na Krki. Ostale skulpture pa so nastale kot dialog in intervencija v arhitekturo samostanskih skritih koticov (nezazidana okna in cerkveni kor), reliefi z motivi ptičnic, iskrivi in radoživi, polni simbolike. In najmlajši udeleženec Roman Makše. Njegova skulptura, Interior ni skulptura v klasičnem pomenu besede, je dialog med notranjostjo in zunanostjo. Nakazuje možnost prenosa v drug ambient (notranjost) ali na drugo lokacijo. Je pa Makšetovo delo odgovor na sodobne težnje in iskanja, nakazuje tudi drugačne možne vidike Forme vive v bodoče. Kaže na možnost sožitja različnih materialov in elementov, ki, vključeni v skulpturo, dobijo popolnoma novo funkcijo v medsebojni komunikaciji. Nastopajo kot vodič in gledalca usmerjajo na različne nivoje zaznavanja.

Letošnje srečanje je bilo odmevno, predvsem v zaključni fazi. Moram pa na koncu povedati, da je potekalo skrajno racionalno, skoraj špartansko, v izjemno delovnem vzdušju. Kiparji so imeli pomoč v tehnični ekipi galerije, sodelovali so tudi udeleženci javnih del in občasno zunanji sodelavci. Na nek način smo bili polno vključeni vsi zaposleni v galeriji, to je naš skupen projekt. Seveda brez finančne podpore in sponzorjev ne bi uspeli. Pomoč so nam nudili: Občina Krško, Zavarovalnica Triglav, Območna enota Krško, Krka, tovarna zdravil, Krajevna skupnost Kostanjevica na Krki, Žagarstvo Kovačič Jože, Ministrstvo za kulturo in drugi, ki so pomagali z nasveti, idejami, izkušnjami in opozorili.

Ob oživiljeni Formi vivi je bila prenovljena tudi stalna razstava v Gorjupovi galeriji. Na sliki: po otvoritvi razstave.

IZJEMEN OBISK ARHEOLOŠKE RAZSTAVE

Novomeškega prazgodovinskega najdišča ni v učbeniku

Arheološka razstava Kapiteljska njiva Novo mesto v Dolenjskem muzeju je od 28. novembra 1997 do 4. oktobra 1998, ko je bila na ogled, naletela na izreden odmev in odziv. Še najbolj smo zadovoljni z obiskom, ki je presegel vsa naša pričakovanja. Razstavo si je ogledalo 14.235 obiskovalcev, od tega nekaj nad 10 odstotkov tujcev, kar je za slovenske razmere izreden obisk, za novomeške pa že prav neverjeten. Tako smo sprejeli 318 skupin oz. 8.077 obiskovalcev in 6.158 posameznikov. Ob tem je presenetljiv majhen obisk domačinov, ki jih je bilo samo okoli 1.000, kar ni niti 10 odstotkov skupnega števila, če pustimo ob strani domače šolske obiske, 79 razredov oz. 1.764 učencev. Tako lahko ugotovimo, da je pravih Novomeščanov vedno manj in da je mesto vedno bolj naseljeno s priseljenci, ki jim mesto ne pomeni veliko. Naj povem še to, da nismo toliko razočarani nad Novomeščani kot predvsem nad brezbržnostjo samega Novega mesta oziroma odgovornih na posameznih področjih, ki niso znali razstavo izkoristiti, kaj šele, da bi mesto zaživelo z njo. V podobnih ali pa še manj pomembnih primerih v tujini ne samo mesto, ampak vsa regija živi s tako prireditvijo, tako da se na vsakem koraku srečujemo z informacijami o posameznem dogodku. Pri nas pa se ni zgodilo popolnoma nič. Vse, kar je bilo, smo organizirali sami, tudi finančno pokrivanje stroškov skromne propagande. To pa pomeni, če smo lahko sami pripeljali v muzej toliko obiskovalcev, bi jih z malo posluha in sposobnosti mesto lahko pripeljalo vsaj še enkrat toliko, če bi odgovorni v mestu kaj dali na turistično ponudbo in razstavo vključili v njo. Tako pa lahko pohvalimo edino Krko Zdravilišča, ki je svoje goste načrtno in redno vozila na ogled razstave. Precej več kot običajno je bilo tudi delegacij in gostov posameznih novomeških podjetij, kjer sta prevladovala Krka – tovarna zdravil

Novo mesto in Mestna občina Novo mesto.

Ob teh kritikah naj dodam še eno, in sicer snovalcem in odgovornim za izdajo ponatisa šolskega atlasa za 6. – 8. razred osnovne šole iz leta 1997. V njem je namreč v poglavju Železna doba na skici pod naslovom Poglavitna arheološka najdišča v Sloveniji Novo mesto preprosto izpuščeno. Ni ga ne med najdišči starejše ne mlajše železne dobe, čeprav vemo, da je samo Kapiteljska njiva eno najpomembnejših najdišč v Evropi, ne samo v Sloveniji za obdobje starejše železne dobe. V obdobju Keltov je bilo samo na Kapiteljski njivi do sedaj izkopanih več kot 620 grobov, kar pomeni več kot v vsej ostali Sloveniji skupaj. Zato je takšna površnost (namerna ali nenamerna) nedopustna in žaljiva za tako imenovani jug Slovenije. V muzeju smo to ugotovili slučajno, vendar pa nas moti, da učitelji v novomeških osnovnih šolah niso bili pozorni na to in niso opozorili odgovornih. Upam, da bodo pri ponatisu upoštevali prvo izdajo atlasa iz leta 1994, ko te napake ni bilo.

Če se povrnem k obisku, naj povem, da so bile tudi spremljajoče dejavnosti ob razstavi zelo dobro obiskane. Zvrstila so se štiri predavanja domačih in tujega strokovnjaka, preko štirideset različnih muzejskih delavnic, ki se jih je udeležilo skupaj več kot tisoč otrok, ogledi izkopavanj, številna javna vodstva z udeležbo 509 obiskovalcev in spremljajoča razstava Plakat starejše železne dobe.

Vse, kar smo v muzeju načrtovali ob začetku projekta in je bilo videti kot spisek želja, smo v celoti uresničili – po številu obiskovalcev smo načrt celo presegli za več kot 40 odstotkov – in zahtevno zastavljen projekt pripeljali do srečnega in več kot uspešnega konca. To nam daje ustvarjalne moči za nove projekte in voljo, da na načrtani poti vztrajamo tudi v bodoče, čeprav se financiranje našega zavoda seli z

državnega na občinsko raven. Upamo, da bo Novo mesto le dojelo pravi pomen svojega arheološkega bogastva.

Žal smo predmete z razstave popravili nazaj v depo, kjer bodo čakali, da pripravimo vse potrebno za novo arheološko zbirko v prvem nadstropju Križatije, ki pa jo moramo prej sanirati. Letos smo s pomočjo Krke, tovarne zdravil Novo mesto, prišli do projekta sanacije, ki ga je pripravil Tehnološki park gradbenega inštituta ZRMK iz Ljubljane, v prihodnjih dveh letih pa upamo, da

bomo prišli s pomočjo Mestne občine Novo mesto in Ministrstva za kulturo Republike Slovenije do 50 milijonov tolarjev, potrebnih za sanacijo. Novo zbirko bi lahko odprli v letih 2001/02, ko bo po naših predvidevanjih končano tudi izkopavanje na Kapiteljski njivi. Ali se bodo naše želje in načrti uresničili, ni odvisno samo od nas, ampak od odgovornih v našem mestu, ki morajo ugotoviti in odločiti, tudi na podlagi rezultatov te razstave, ali Novo mesto potrebuje primerno stalno prezentacijo svojega arheološkega bogastva ali ne.

Katja Ceglar

NOVA STALNA RAZSTAVA V GORJUPOVI GALERIJI

Danes bogata galerijska dejavnost v Kostonjevi na Krki se je začela leta 1955, ko je Lado Smrekar prevzel ravnateljstvo na tukajšnji osnovni šoli. Porodila se mu je ideja ustvarjanja galerije in sprva je puste šolske hodnike okrasil z manjšim številom svojih slik. Kmalu pa je uspel pridobiti za sodelovanje pri uresničevanju svoje ideje slikarje Franja Stiplovska, Vladimirja Lamuta in Franceta Godca, ki so za zbirko darovali nekaj del. Na njegovo pobudo je pomembno akcijo nadaljnega pridobivanja umetnin izvedla soproga Marija, učiteljica na tej šoli. V Ljubljani je obiskala Frana Tratnika, Franceta in Toneta Kralja, Božidarja Jakca in Gojmirja Antona Kosa ter uspela pridobiti nekaj likovnih del. Po naključju je Lado Smrekar istega leta odkril domačina, kiparja, slikarja in grafika Jožeta Gorjupa (1907 - 1932). Njegova že precej uničena dela so dali restavrirati, kasneje pa so jih z donacijo umetnikovih sorodnikov razstavili v "šolski" galeriji. 15. oktobra 1956 so ustanovili galerijo in jo imenovali po Gorjupu. Zbirka je takrat vsebovala 64 del ter je iz leta v leto rasla.

Gorjupova galerija pomeni predhodnico vseh kasnejših kulturnih dogajanj v Kostonjevi na Krki (Dolenjski kulturni festival 1956-1981, Lamutov likovni salon od 1958 dalje, ki je danes razstavišče Galerije Božidarja Jakca, kiparski simpozij

Forma viva 1969 - 1988 in ponovno od 1998 dalje, Grafični bienale jugoslovanskih otrok do 1991). Leta 1974 je njeno delovanje, skupaj s celotnim likovnim fondom, prišlo pod okrilje novoustanovljene Galerije Božidarja Jakca, s sedežem v prostorih nekdanjega cistercijskega samostana.

Gorjupova galerija je nenavadna in posebna galerija zaradi več razlogov. Bistveno za njeno nastajanje in razvijanje je to, da je večina likovnih del v zbirko pridobljenih z donacijami posameznih umetnikov, pri čemer je bila želja ustanoviteljev pritegniti k temu dejanju čimveč različnih avtorjev. Ta podatek priča o umetnikih, ki so in še vedno razstavljajo v Kostonjevi, kateri umetniki so bili povezani s kulturnim utripom v okviru Dolenjskega kulturnega festivala in Forme vive ter glavnim pobudnikom tukajšnjega kulturnega dogajanja, z gospodom Ladom Smrekarjem. Zaradi takšnega načina pridobivanja likovnih del je kakovostni razpon zbirke precej pester. V zbirki je kar nekaj odličnih del, ki bi jih Gorjupovi galeriji lahko zavidala marsikatera druga galerija. Določeni umetniki so v zbirko darovali več del, drugi eno samo. Ne glede na to, je galerija bila - in še vedno je - hvaležna vsem umetnikom, in vsako darovano delo zelo ceni.

Izjemna in dragocena lastnost

Gorjupove galerije, ki je od samega začetka njenega delovanja in vse do danes v kostanjeviški osnovni šoli, je omogočanje neposrednega soočanja otrok in tudi učiteljev z razstavljenimi likovnimi deli. Galerija nudi osnovni šoli odlične možnosti prepletanja umetnosti in pedagoškega dela. Zato ni naključje, da je tukaj potekal Mednarodni grafični bienale jugoslovanskih otrok, v okviru katerega je potekala nenavadna oblika likovnega ustvarjanja, ki je danes večinoma omejeno na likovni pouk v osnovnih šolah in likovne delavnice v nekaterih galerijah in muzejih. Glede na to, da so šolarji med glavnimi v ciljni publiko Galerije Božidarja Jakca, je lahko obisk takšnih skupin v Gorjupovi galeriji zanje še posebej zanimiv.

Pri izboru razstavljenih del je bila pozornost usmerjena v več smeri: predstaviti čimveč avtorjev, pomembnih tako za slovensko kot tujo umetnost, izbrati kvalitetnejša dela, ustvarjena v čimveč različnih likovnih tehnikah. Nekateri izmed avtorjev so predstavljeni z več deli, drugi pa v sedanji postavitvi sploh niso predstavljeni. Glede na obseg zbirke, ki presega 1600 likovnih del, je jasno, da vseh del naenkrat ni mogoče razstaviti. Sedanjo razstavo imamo namen čez nekaj let ponovno spremeniti ter do takrat postaviti nekaj začasnih tematskih razstav deponiranih del. Najosnovnejši kriteriji izbora pa so se seveda ravnali po muzeoloških načelih nege in varovanja umetnin.

Gorjupova galerija z mednarodno zbirko umetnosti 20. stoletja je stilno zelo pestra. Vsebuje dela, nastala v stilu realizma, ekspresionizma, abstraktnosti, t. i. angažirane figuralike (France Mihelič, Marij Pregelj), novega pojmovanja slikarskega prostora in ploskve (Gojmir Anton Kos, Avgust Černigoj, Lojze Spacal), figuralike (Ivan Seljak Čopič, Bogdan Borčić, Marko Šuštaršič, Štefan Planinc, France Slana, Jože Tisnikar), nefiguralnih teženj (Andrej Jemec, Silvester Komel, Dušan Džamonja, Vjenceslav Richter) ter aktualne figuralike (Zdenko Huzjan, Vladimir Makuc, Dragica Čadež) in abstraktnega ekspresionizma (Stanislav Rapotec, Jože Marinč, Dušan Filipčič, Ivo Mršnik). Trenutno je izbor del, ust-

varjenih v stilu socialističnega realizma in naivne umetnosti, skrčen na minimum.

Ob pomembnih imenih starejšega rodu (npr. Ivan Meštrovič, France Kralj, Veno Pilon, France Pavlovec, Maksim Gaspari itn.) je najmočnejše zastopano obdobje prvega desetletja delovanja galerije in s tem povezano pridobivanje likovnih del, nastalih v letih 1955/65. Ta dela je ustvarila takrat mlada generacija slovenskih umetnikov, ki je zaključila leta 1945 ustanovljeno likovno akademijo v Ljubljani. V večini so njihova dela razstavljena v pritličju, v atriju. Iz teh del je razvidna usmeritev, izhajajoča iz predhodnega socialističnega realizma, v nova likovna iskanja, na katera je bistveno vplivalo odpiranje vrat proti Zahodu ter s tem spoznavanje velikih avtorjev sočasne zahodne umetnosti. Posamezna dela niti niso tipična za določene umetnike, ki so kasneje razvili svoje ustvarjanje do osebne razpoznavnosti, njihova vrednost pa je prav v pričanju omenjenih likovnih iskanj (npr. Meško Kiar, Izidor Urbančič).

Po letu 1961 so se donatorjem pridružili domači in tuji umetniki, ki so sodelovali na kiparskem simpoziju Forma viva. Gre za plastike manjših dimenzij, risbe in grafike. Gorjupova galerija je na ta način pridobila dela, ki bi ji bila sicer nedosegljiva.

V zbirki so šibkeje zastopana dela iz sedemdesetih let, med katerimi prevladuje grafika. Najšibkeje je zastopano obdobje osemdesetih let do danes. Namenoma je v sedanjo postavitev vključenih precej likovnih del, nastalih v zadnjih nekaj letih, da predstavimo dela, ustvarjena v aktualnih likovnih trendih in hkrati pokažemo, da začrtano "poslanstvo" Gorjupove galerije še vedno poteka.

Sama postavitev deloma temelji na kronološki razvrstitvi (dela, nastala do 1980, v pritličju in kasnejša v zgornji etaži), kolikor to seveda dopuščajo estetska merila. Na posameznih mestih pa se postavitev podreja tematsko zaokroženim motivom (npr. portret, akt, krajina).

V zbirki Gorjupove galerije vsakor ni prav vseh ključnih predstavnikov slovenske umetnosti 20. stoletja. Kljub temu pa obiskovalec galerije dobi določen vpogled v raz-

voini tok likovnega ustvarjanja. Ta vpogled pa je prav zaradi vključitve tujih avtorjev in možne primerjave s slovenskimi avtorji lahko posebno doživetje.

Gorjupova galerija s svojim razstaviščnim prostorom ni omejena samo na interier. Omeniti je potrebno glavna vhodna vrata, ki so delo Toneta Kralja (1974, leseni reliefi s prizori setve, trgatve, dela v rudniku

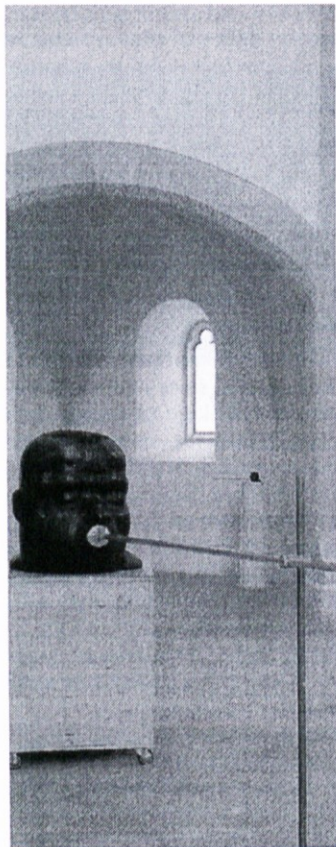
in vil rojenic) ter mozaik I. Seljaka Čopiča in A. Tombossa (1975/82), na površini 184 m² zahodne fasade, s prizorom *Bitke na Krškem polju*. V parku so razstavljene skulpture, nastale na kiparskem simpoziju Forma viva.

Gorjupova galerija tako skozi vseh 42 let delovanja pripoveduje svojo zgodbo kulturnega dogajanja v Kostanjevici na Krki in jo bo - upam - tudi vnaprej.

Simona Zorko

RAZSTAVA LUJA VODOPIVCA

Razstava je postavljena v cerkvi nekdanjega cistercijskega samostana v Kostanjevici na Krki

Ljubo Vodopivec: F. B. TROBILEC (detajl), bron, medenina, baker, les; 1997 (last: Factor banka)

Poskus rekonstruiranja pomena Vodopivčevih skulptur ne bo v mejah zgodovine kiparskega ustvarjanja in preseganja le-te v prostorskih instalacijah, temveč je nekakšno brskanje po naših skupnih spominih, simbolih in izkušnjah.

Notranjost gotske (delno barokizirane) cerkve ima že sama po sebi močno vsebinsko konotacijo. Nikakor torej ne gre za nevtralno razstavišče. S tega stališča predstavlja že vsaka posamezna postavitev likovnih stvaritev v cerkveni notranjstvi poseben izziv za ustvarjalce. Komunikacija z arhitekturnimi elementi, vzpostavitev odnosa in podreditev so nekako zahteve, ki jih umetnik ne spregleda.

Ljubo Vodopivec svoje skulpture postavi v najbolj naglašene dele cerkvenega prostora. V glavni vzhodni kor, vsebinsko in formalno dominanten prostor, v letošnjem letu nastalo konstrukcijo *Premik glave z Banko* iz leta 1997 napolni severni del prečne ladje, longitudinalnost poudari s skulpturno konstrukcijo *F. B. Trobilec*, medtem ko v na pol intimnem območju zahodnega kora le v lastno veselje trobi mali *F. B. Trobilec*.

Dejanska postavitev ni enaka tisti, ki je predstavljena v katalogu, nastalem ob razstavi. Razlika je mali, pa vendarle povedni indic, ki kar kliče po interpretaciji, čeprav ga lahko v končni fazi reduciramo tudi na nedoslednost avtorja postavitve. Bolj zanimivo je, da ga beremo kot opozorilo na proces postavljanja razstave, na njene vedno odprte neuresničene možnosti, ki bi obiskovalcu nudile popolnoma drugo vrsto pomenskih odtentov in nenazadnje

ga lahko interpretiramo, nanašajoč se na tekst, ki ga je za katalog priložil Vodopivec sam, v skladu s stavkom "Vašo estetsko presojo bomo uporabili na vsakem koraku procesa". Gre torej za umetnikov boj s časom s pomočjo ustavljenega trenutka oz. za način vdora "življenja", gibanja, dejanskosti, stvarnosti v konkretni prostor umetnosti.

Komunikacija med skulpturami in prostorom poteka na več ravneh, izpostavila bom le eno. Če do absurda, na osnovno tendenco vzpona v višino in problem odnosa med maso in linijo, reduciramo značilnosti gotske arhitekture, bomo lažje razumeli vidik, na katerega se nanašajo Vodopivčeve skulpture. Proti vertikalnosti trdno stojijo ne v višino, ampak v horizontalo (v prostor) segajoči objekti. Kakršnakoli vertikalnost je le v funkciji nosilca (gre predvsem za stojala), izhodiščne možnosti ali opore same skulpturne konstrukcije.

Odnos med maso in linijo, težo in njenim preseganjem, je s formalnega vidika iz arhitekture v skulpturo prestavljen zelo preprosto iz vertikalne v horizontalo. Vsebinske implikacije, ki so posledica postavitve skulptur v cerkveno notranjost, pa so enormne. Gre za enakovredno soočenje dveh okostenelih struktur, v obliko ujetih, v formi do absurda prignanih »zapisov« temeljnih izkušenj dveh različnih obdobj. Gre za nič manj kot interakcijo med tem, kar je značilno za 13. stoletje in tem, kar je bistveno za konec 20. stoletja. V odnosu do gotskega v cerkvi lahko skulpture v končni fazi razumemo tudi kot metafore za zmago prostora nad časom, trenutka nad trajanjem itd.

DNEVI EVROPSKE KULTURNE DEDIŠČINE V ČRNOMLJU

Dobre izkušnje Francije pri vodenju različnih aktivnosti za populariziranje kulturne dediščine (odprta vrata muzejev itd.) so bile osnova, na kateri je Svet Evrope leta 1991 sprejel poseben program, imenovan Dnevi evropske kulturne dediščine, z željo, da bi posamezne države pripravile ustrezne programe, s katerimi bi omogočile stik s kulturno dediščino kar najširšemu krogu ljudi. Temu gibanju se je pridružila tudi Slovenija.

Slovenski Dnevi so vsako leto ubrani na določeno temo, letos je bila namenjena srednjeveškemu mestom. Da bi Dnevi res dosegli kar največ ljudi, je Uprava RS za kulturno dediščino povabila k sodelovanju tudi zveze kulturnih društev, ki delujejo v srednjeveških mestih, da bi pripravile razne programe prireditev in tako na bolj izviren in nevsiljiv način predstavile zlasti dediščino svojega kraja domačim ljudem.

Tej pobudi smo se odzvali tudi v ZKD Črnomelj. Odkritosrčna pripravljenost posameznikov, da nekaj naredijo za svoj kraj in ljudi, je pripomogla, da smo lahko pripravili pester program dogajanj, od katerih so se prav vsa nanašala na srednjeveški Črnomelj. Na našo pobudo se je v pripravo prireditev vključilo več kulturnih in drugih ustanov ter posameznikov, kar nam je omogočilo, da smo sami v bistvu le uskladili celoten program Dnevov v Črnomlju, ki so potekali tako kot drugod po Sloveniji zadnji konec tedna v septembru, pri nas konkretno od 23. do 26. septembra. Program smo vodili v okviru našega širšega projekta Črnomelj - moje mesto, s katerim želimo še bolj spodbuditi zanimanje Črnomeljcev za svoje mesto in reševanje njegovih problemov na kulturnem področju. V okviru tega projekta je doslej stekla priprava poletnih kulturnih prireditev Poletje v Črnomlju in raziskovalni projekt za mlade, imenovan prav tako Črnomelj - moje mesto, v okviru katerega delajo učenci in dijaki različne raziskovalne naloge, ki se nanašajo na mesto.

Program Dnevov je bil naslednji: 23. septembra je Ljudska knjižnica Črnomelj odprla v svojih prostorih razstavo publikacij Bela krajina v srednjem veku.

Naslednji dan sta Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto in Župnijski urad Črnomelj odprla v prostorih novega pastoralnega centra pri župnišču v Črnomlju stalno arheološko razstavo Črnomelj - mesto pod mestom. Kjer stoji pastoralni center, so v letih 1995 in 1996 potekala arheološka izkopavanja, ki so sedaj predstavljena tako, da je pod deloma steklenimi tli in za steklenimi stenami moč videti ostanke poznoantičnih in srednjeveških stavbnih struktur ter restavrirane najdene predmete, zlasti različno lončeno posodo. Stalna razstava je bila dopolnjena še s pregledom arheoloških izkopavanj na panojih ter razstavo kovancev in lončene posode v vitrinah. Ta del razstave je bil na ogled en mesec. Celotno razstavo je zasnoval arheolog dr. Phil Mason z Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto, ki je tudi vodil izkopavanja. Arhitekt Milan Kovač, ki je projektiral pastoralni center, je oblikoval prezentacijo arheoloških najdb pod steklom. Oblikovalka Anđelka Fortuna z Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto je oblikovala predstavitev na panojih in v vitrinah.

Razstavo je odprl Silvester Gabršček, državni sekretar za kulturno dediščino v Ministrstvu RS za kulturo, o pomenu razstave pa so spregovorili še župan občine Črnomelj Andrej Fabjan, direktor ZVNKD Novo mesto Danilo Breščak in arheolog dr. Phil Mason, župnijski zbor je zapel nekaj koralov, mladi tamburaši pa zaigrali nekaj priredb belokranjskih ljudskih. Pastoralni center je blagoslovil ljubljanski nadškof dr. Franc Rode, ki je imel pred tem slovesno mašo v župnijski cerkvi sv. Petra. Ob tej priliki je tudi blagoslovil obnovljeni zvonik te cerkve. Po otvoritvi razstave je sledila še glasbena igrice Skavtska noč v izvedbi črnomaljskih skavtov.

25. septembra je igralska skupina ZIK Črnomelj pripravila gledališko igrano Črnomaljska kronika - historična retrospektiva, ki jo je napisal in režiral gledališki igralec Vojko Zidar iz Ljubljane. Za predlogo mu je služila enodejanka Otona Berkopca: Ustanovitev črnomaljske župnije. Berkopec je napisal to igro leta 1928, ko so Črnomaljeci slovesno praznovali 700-letnico ustanovitve župnije. Podlaga obema igrama je listina o ustanovitvi črnomaljske župnije, ki jo je izdal 18. oktobra 1228 oglejski patriarh Bertold na prošnjo svakinje Sofije Višnjegorske, da ustanovi v Črnomlju župnijo, kateri je tudi dodelila zemljiško posest. Listina je prvi pisni dokument, v katerem se omenja kraj Črnomelj.

Ob pripravah na predstavo je v okviru ZIK Črnomelj potekal tudi študijski krožek Naredimo kostume za gledališko predstavo, saj je predstava terjala, da so bili igralci oblečeni v kostume, značilne za tedanje obdobje.

ZIK Črnomelj je uvodoma pred pričetkom predstave pripravil tudi pogovor o gledališki dejavnosti v Črnomlju z dolgoletnim gledališkim delavcem in zbirateljem zgodovinskega gradiva Janezom Kramaričem in Terezijo Jaklič iz Črnomlja, edino še živečo članico igralske skupine, ki je tedaj uprizorila Berkopčevo delo. Izdal je tudi gledališki list, v katerem je podrobneje opisano, kako je prišlo do obeh predstav in kdo so bili igralci v obeh predstavah.

26. septembra je bila predvidena tržnica kot v starih časih, ki smo jo organizirali v sodelovanju z Društvom kmečkih žena Črnomelj, vendar sta bila tako ponudba kot povpraševanje zgolj simbolična. Tega dne je bil namreč Črnomelj popolnoma opustel, saj so vsi, ki so le imeli kakršnokoli priložnost, odšli na trgatve. Kljub temu pa se je zbralo precej ljudi na otvoritvi razstave Črnomelj in njegovi ljudje v Špeličevi hiši. Razstavljeni so bila dela udeležencev poletne likovne delavnice mladih iz Bele krajine. Mladi likovniki so črpali motive za svoja dela v arhitekturi starega mestnega jedra in mladih črnomaljskih obrazih. De-

lavnico in razstavo je pripravilo likovno društvo Artoteka Bela krajina iz Črnomlja, mentor pa je bil akademski slikar Robert Lozar iz Črnomlja, ki je tudi postavil razstavo.

Tega dne je arheolog dr. Phil Mason pripravil še ogled tekočih arheoloških izkopavanj v starem mestnem jedru. Odprte so bile tri sonde, dve v ulici Na utrdbah in ena v Ulici Mirana Jarca. Številne obiskovalce je seznanil s potekom izkopavanj in dosedanjimi odkritji, ki kažejo, da naletimo v starem mestnem jedru na ostanke prejšnjih pokoljenj kamorkoli zasadimo lopato. Zato temelji oznaka *mesto pod mestom* za Črnomelj na resničnih dejstvih, ki smo jih vsi Črnomaljeci dolžni skrbno varovati.

Za organizirane ogledne starega mestnega jedra v tem tednu pa ni bilo zanimanja.

V okviru Dnevoev evropske kulturne dediščine smo izdali na pobudo Marinke Dražumerič sedem zloženek, katerih vsebina se nanaša na srednjeveški Črnomelj, in sicer: Kako je Črnomelj dobil svoje ime, Listina o ustanovitvi župnije Črnomelj, Pečati mesta Črnomelj, Črnomaljski grad, Cerkev Sv. Duha, Črnomelj in gospodje Črnomaljski, Arheološke najdbe v pastoralnem centru. Avtorji posameznih zloženek so: Lojze Zupanc, Božo Otorepec, Marinka Dražumerič, Judita Podgornik, mag. Robert Peskar, dr. Phil Mason, listino pa je prevedel mag. France Baraga. Zloženke je v ličen snopič oblikovala in povezala Anđelka Fortuna, denar za tisk je prispevala občina Črnomelj. Izšle so v nakladi tisoč izvodov.

Menim, da smo tokrat pripravili bogat, na lastnih silah in možnostih osnovan program, s katerim smo na prijeten način veliko povedali o zgodovini in dediščini svojega kraja. To nam dokazuje množica obiskovalcev na vseh prireditvah ter njihovo zadovoljstvo in navdušenje ob gledališki predstavi, ob arheološki razstavi in ob vseh drugih prireditvah, pa ne nazadnje tudi vedno večje zanimanje Črnomaljcev za svoje mesto in mnoga vprašanja, ki jih postavljajo v zvezi z ohranjanjem kulturne dediščine.

NEKAJ PODATKOV ZA ŠE NATANČNEJŠI ROB FILIPA ROBARJA

Z zanimanjem in veseljem sem v oktobrski Rasti prebral prvi del osebnih pogledov in spominskih pričevanj Filipa Robarja Dorina, pobudnika, duhovnega očeta in organizatorja novomeške kulturnoumetniške skupine Pro et contra, ki je pred 35 leti vzburla takrat blede ustvarjalno kulturno vzdušje v mestu in v pokrajini. Prav in potrebno je, da iniciator vseh dogajanj, porojenih z rojstvom skupine Pro et contra, osvetli njena ozadja, nastanek ter vse poti, ki jih je moral prestati pri "uradnem zaživetju", pri registraciji KUS Janez Trdina. Za večino bralcev Rasti in predvsem za kar znaten del širše domače javnosti bo odkrivanje takratnih odnosov oblasti do pojava "kulturnega uporništva in disidentstva", ki sta prestrašili ali vsaj zbegali uradno linijo dolenskega kulturništva, novo in presenetljivo. Robar opisuje manj znana, za mnoge pa docela neznana dejstva, zaplete in nerazumevanja. Slednje po Robarjevem prepričanju, ko navaja odnose gimnazijske ravnateljice P. Kasesnik do skupine, veljajo "logičnemu nadaljevanju in razmahu tradicionalnega gimnazijskega duha... mlade kulturniške inteligence, ki samoumevno prevzema iniciativo v duhovnem življenju družbe".

Takratna šibka kadrovska zasedba v uredništvu Dolenskega lista nam spričo sorazmerno skromnih možnosti in poplave sprotnih političnih nalog, ki so nas dušile in pehale v obup zavoljo omejenega prostora v tedniku, prav gotovo ni omogočala, da bi lokalni časnik v razumevanju in širjenju omike, prosvete in kulture na dolenskem območju naredil kaj prida več, kot nam je to uspevalo sredi drugega desetletja njegovega izhajanja. Naj ne izzveni neskromno, če ob tem pripominim, da nam je samo spričo izredne delovne vneme in neugnane trme, da hočemo domači tednik ohraniti na nogah in ga razvijati kljub vsem težavam, to navzlic našemu včasih

preskromnemu šolskemu znanju vendarle uspevalo. Brez napak, spodrseljajev in nevšečnosti seveda to delo ni moglo biti.

Filipu Robarju, uglednemu samostojnemu ustvarjalcu in svobodnemu umetniku, s katerim se poznavam tudi izza prvih dni mladega taborništva v Novem mestu ter čigar široko kulturno delo poznam in spoštujem, dodajam k vsebini njegovega prvega dela pričevanj ob 35-letnici nastanka skupine Pro et contra naslednje podatke.

Na 461. strani oktobrske Rasti je zapisal, da je "... našo prvo akcijo domači tednik Dolenski list pospremil s člankom, ki ga je napisal sam glavni in odgovorni urednik in ugledni javni delavec Tone Gošnik, podpisal pa nekdo drug, novinar Miloš Jakopec, kar sem zvedel šele pred kratkim..."

Trditev o dveh piscih poročila o Literarnem večeru za Prešernov teden, ki ga je objavil Dolenski list (DL) 13. februarja 1964, je bosa. Ni bilo ne v navadi in ne v potrebah takratnega dela pri domačem tedniku, da bi se urednik skrival za imenom sodelavca. Kolega Miloš Jakopec je bil 4. februarja 1964 na tem večeru in je o njem po svoji presoji poročal tudi se podpisal s kratko M.J. Omenil je tudi "ogorčene komentarje" zaradi načina otvoritve literarnega večera v Novem mestu in hkrati poudaril izreden obisk literarnega večera, ki je kapital, ki ga prinašajo take prireditve.

Filip Robar v nadaljevanju prispevka v Rasti dodaja: "Ob nekem drugem literarnem večeru, kjer smo svoja dela brali člani skupine, je Tg (Tone Gošnik) le stopil iz ozadja in opravil tudi idejno in vsebinsko recenzijo..." Da bi bil pregled takratnih dogajanj in pisanja o delu Robarjeve skupine natančen tudi v obrobni pripombah in da zlezem iz "skrivališča", ki mi je namenjeno v njegovem zapisu, dodajam še nekaj podatkov; dobil sem jih v arhivu DL.

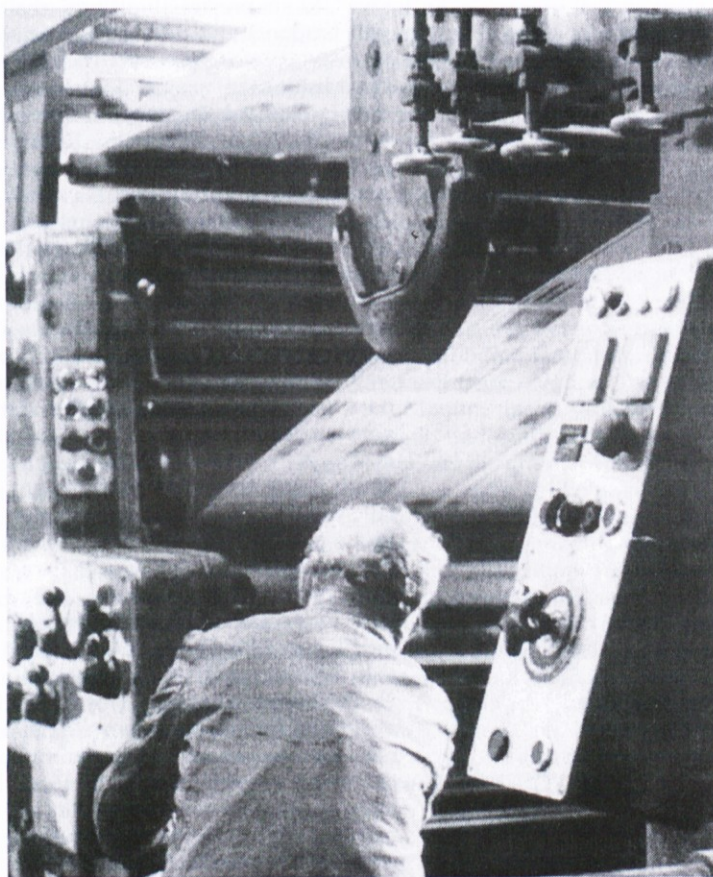
Tone Gošnik
NEKAJ PODATKOV ZA ŠE
NATANČNEJŠI ROB FILIPA
ROBARJA

Domači tednik je 12. marca 1964 poročal o "Večeru skoraj brez občinstva", ko je skupina Pro et contra 3. marca 1964 priredila svojo drugo prireditev: razgovor o sodobni slovenski poeziji in njenem družbenem pomenu. Povabljeni govornik dr. Boris Paternu, docent filozofske fakultete v Ljubljani, je pripravil okvirne teze za ta pomemben večer, vendar je bila udeležba občinstva takrat sramotno majhna. – Anton Kavalarič je v Pismih uredništvu DL 19. marca 1964 kritiziral slab obisk uspelega razgovora in udaril po "surovi kulturi", ki odbija ljubitelje kulture. Odgovor na to pisanje je 9. aprila 1964 objavil Filip Robar z zapisom "Metode surove kulture so tudi nam tuje" in kritično zavrnil del ocen A. Kavalariča. – O Prvem literarnem večeru KUS Janez Trdina sem sam poročal 30. junija 1964 (podpis: Tg) in ob ocenah dodal tudi mnenje, da mlada skupina potrebuje čas in priložnost, da bo razvila svoj program, prisluhne pa naj tudi željam, kaj ljudje radi poslušajo, bero,

gledata in podoživljajo.

Razen omenjenih petih zapisov nisem zasledil drugega pisanja o delu skupine v letu 1964, bilo pa je morda napisanega še kaj. Ob Robarjevem podatku, da "... je šele zdaj zvedel", kako sem pospremil prvo akcijo skupine, ko je moj članek podpisal nekdo drug, pošiljam njegovemu informatorju neprijazen pozdrav, vzeti iz reka stare arabske modrosti: Mrtvega leva polula tudi puščavska miš. A da ne bo pomote ali zamere: še v sanjah si, bognedaj, ne zamišljam sebe kot živega ali mrtvega leva. O puščavski miši pa nič, njeno življenje se strahopetno skriva pod zemljo.

Opomba, da sem bil takrat "ugledni javni delavec", zveni v Robarjevem zapisu skoraj kot epiteton perpetuum – stalni pridevek, ki diši po nekakem družbenem položaju. Bolj bi bil zadovoljen, če bi me Filip Robar omenil kot zagnanega garača, ki je s sodelavci vred hotel "iz nič narediti nekaj, kar ostaja".

GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON (55)

Dodaj v 52. nadaljevanju (Rast IX /1998 št. 3, str. 322) geslo:

ŠTRUBELJ ALOJZIJ p. S.J. publicist in prevajalec

R. 20. apr. 1917 v Paradišču pri Šmarju na Dolenjskem. Osnovno šolo je obiskoval v domačem kraju, gimnazijo v Zavodu sv. Stanislava v Šentvidu, se vpisal na teološko fakulteto v Ljubljani, stopil v jezuitski red in končal študij filozofije. Poučeval je v Travniku v Bosni, končal teologijo v Zagrebu, vodil župnijo v Brezju pri Mariboru, bil premeščen v Bogenšperk, in ponovno zaprt, nato 19 let župnik v Dravljah. L. 1996 je uredil in večinoma sam napisal zbornik "Še vedno živo drevo" o šentviški gimnaziji. – Al. Štrubelj: Še vedno živo drevo. Zavod sv. Stanislava skozi desetletja. Ljubljana 1996, str. 268 – s sliko.

TOMŠIČ BERNARD šolnik in pisatelj

R. 26. apr. 1811 (sin Matije) v Vidmu pri Dobropolju, u. 24. maja 1856 v Vinici v Beli krajini. Po 6. razredu na novomeški gimnaziji je odšel na Trsat k frančiškanom, izstopil, opravil pripravljalni učiteljski tečaj, bil pomočnik pri očetu Matiji v Trebnjem, učitelj v Trebnjem in Mirni Peči, od 1836 pa stalni učitelj v Vinici. Vzgojil je dva sina učitelja in pisatelja (Ivan, Ljudevít), pisal slovenske in nemške pesmi, povesti in poučne članke ter opisal ljudske navade v Beli krajini. Sodeloval je v Novicah, Navratilovem Vedežu, Šolskem prijatelju in napisal igro Lahkoverni. – SBL IB, str. 125.

TOMŠIČ EMANUEL šolnik in pesnik

R. 26. marca 1824 (sin Matije in polbrat Bernarda) v Trebnjem, u. 29. jun. 1881 prav tam. Šolal se je pri očetu, napravil trimesečni učiteljski tečaj v Celju, 1847 pa komzistorialni izpit. Od 1845 je bil pomočnik pri očetu v Trebnjem, 1856 premeščen v Vipavo, naslednje leto v Gor. Logatec, 1860 pa v Mirno Peč. L. 1868 se je odpovedal službi in bil nekaj let trebanjski župan. Bil je spreten verzifikator in je objavljajl pesmi v Novicah in Zgodnji danici. – SBL IV, str. 126.

TOMŠIČ FRANC gradbeni inženir

R. 28. avg. 1838 (sin Matije, polbrat Bernarda) v Trebnjem, u. 9. jan. 1917 v Zagrebu. Nižjo realko je obiskoval v Ljubljani, višjo in visoko tehniško šolo pa v Gradcu, Pragi in na Dunaju, napravil profesorski izpit iz mehanike in opisne geometrije ter bil dve leti suplent na višji realki v Ljubljani, nato je stopil v državno železniško stavbno službo in bil zaposlen pri Gradnji železniških prog, kot samostojni podjetnik pa je gradil ceste in mostove, izvajal vodne gradnje in bil nazadnje tehnični svetnik v Zagrebu. – SBL IV, str. 126.

TOMŠIČ FRANCE jezikoslovec, šolnik in leksikograf

R. 20. marca 1905 v Trebnjem, u. 5. maja 1975 v Ljubljani. Osnovno šolo in gimnazijo je obiskoval v Novem mestu, po maturi študiral slavistiko, diplomiral 1928, se izpopolnjeval v Krakovu in Varšavi ter 1930 promoviral. Služboval je na srednjih šolah v Ljubljani in Kranju, bil po vojni predavatelj na Višji pedagoški šoli v Ljubljani in od 1953 redni profesor na ljubljanski univerzi za starocerkvenoslovansko in slovansko filologijo. Kot znanstveni svetnik je sodeloval v komisiji za slovensko gramatiko, filologijo in pravopis SAZU. Kot sodelavec Slovarja slovenskega knjižnega jezika je 1971 prejel kolektivno Kidričevo nagrado. Sestavil je več nemško-slovenskih in slovensko-nemških slovarjev. – SBL IV, str. 127.

Franjo Tomšič

Ivan Tomšič

TOMŠIČ FRANJO železniški gradbenik

R. 18. jul. 1848 (brat Antona) v Dednem Dolu na Dolenjskem, u. 28. febr. 1908 v Pragi, pok. na Olšanyh. Nižjo realko je končal v Ljubljani, višjo pa v Gradeu in študiral tehniko v Gradeu in Pragi. Kot gradbeni inženir je gradil v Hercegovini in na Tirolskem, vodil gradnje na Češkem in bil 1908 imenovan za gradbenega tehnika državne vlade. Bil je vnet propagator slovanske vzajemnosti in je 1901 ustanovil Podporno društvo za slovenske visokošolce, ki je podpiralo 64 naših študentov, ter bil njegov predsednik in častni član. – SBL IV, str. 129.

TOMŠIČ IVAN šolnik, urednik in bibliograf

R. 4. dec. 1838 (sin Bernarda) na Vinici, u. 17. apr. 1894 v Ljubljani. Osnovno šolo je obiskoval doma, tri razrede gimnazije pa v Ljubljani in končal ljubljansko učiteljsko šolo 1860. Učiteljeval je v Trzinu na Gorenjskem (1860–67), nato na ljubljanski vladnici in bil tudi okrajni šolski nadzornik. Njegovo pisateljsko in vzgojno delo je zelo bogato. Pisal je pesmi in kratke povesti ter članke o vzgojnih in učiteljskih vprašanjih in sodeloval v Vedežu, Zgodnji danici, Učiteljskem tovarišu. V Letopisih Slovenske matice je 1876–93 objavljala slovensko bibliografijo in priredil za gledališče enodejanko Dva zeta. Pomembno delo je opravil z izdajanjem mladinskega lista Vrtec, kjer so izhajale za tisti čas imenitne Levstikove pesmi. – SBL IV, str. 129.

TOMŠIČ JANEZ kontraadmiral in publicist

R. 16. marca 1909 (brat Franceta, jezikoslovca) v Postojni, u. 14. apr. 1987 v Splitu, pok. 18. apr. v Ljubljani. Osnovno šolo in gimnazijo je končal v Novem mestu (matura 1928), vojno pomorsko akademijo pa v Dubrovniku. Kot oficir je služboval v jugoslovanski mornarici, bil 1942–1943 v italijanski internaciji ter avgusta 1943 odšel v partizane. Bil je načelnik štaba I. SNOUB T. Tomšiča, komandant raznih enot na Hvaru, Visu, Dugem otoku, Zadru itd. Po vojni je bil načelnik Vojnega pomorskega šolskega centra v Divuljah in Mornariškotehniškega inštituta v Splitu. Med visokimi odlikovanji je prejel tudi red zaslug za narod z zlato zvezdo. Pisal je članke in razprave s področja pomorske zgodovine in izdal knjigo Narodnoosvobodilni boj na Jadranu in slovenski pomorščaki (1974) ter prejel zanjo nagrado vstaje slovenskega naroda. – SBL IV, str. 132.

TOMŠIČ LJUDEVIT šolnik, slovenski in hrvaški književnik

R. 24. nov. 1843 (sin Bernarda) v Vinici, u. 24. apr. 1902 v Zagrebu. Osnovno šolo je obiskoval pri očetu v Vinici, končal 3. in 4. razred v Karlovcu, kamor je bil odšel po očetovi smrti k sorodnikom, 1865 prav tam učiteljsko, poučeval v Karlovcu in Zagrebu, bil izredni slušatelj na zagrebški univerzi, stalni stenograf biroja Hrvaškega sabora in tri leta stenograf deželnega zbora v Ljubljani. Pisal je pesmi in povesti v slovenščini, izdajal dva slovenska dijaška lista ter iz Zagreba dopisoval v Levstikov list Naprej. Sodi med pionirje hrvaške mladinske književnosti. – SBL IV, str. 133.

TOMŠIČ MATIJA orglavec, učitelj in ljudski pevec

R. 1. 1783 v Mokronogu, u. 1850 v Trebnjem. Okoli 1800 je bil organist v Mokronogu in zasebno poučeval. L. 1806 je bil nameščen v Vidmu pri Dobropolju kot stalni učitelj, od 1814 je učil v Trebnjem in 1824 ga je gubernij imenoval za vzornega učitelja. Za učitelje je vzgojil tudi tri svoje sinove, četrti je bil inženir, hči Franja je bila mati generala Maistra, Matilda, poročena Sebenikar, pa je bila pesnica in narodna delavka na Notranjskem. Matija, začetnik te pomembne dolenske učiteljske družine, je bil tudi priložnostni pesnik in je zložil svoje čase popularno dolensko zdravico Prijatlj! zdaj vesel bodimo. – SBL IV, str. 125. Zbornik občine Grosuplje I/1968, str. 157 (rojstno leto).

TOMŠIČ MATILDA gl. SEBENIKAR MATILDA!

TOMŠIČ ŠTEFAN šolnik

R. 22. febr. 1853 v Dol. Podpoljanah pri Vel. Laščah, u. 20. okt. 1915 v

Vida Tomšič

Ljubljani. Kot učitelj je služboval v Sodražici (1879-81), kot nadučitelj v Starem Logu pri Kočevju, 1892-1911 pa v Ribnici. S Fr. Ivancem je napisal knjigo Kočevsko okrajno glavarstvo, zemljepisno-zgodovinski opis (1887). – SBL IV, str. 134.

TOMŠIČ (BERNOT) VIDA družbenopolitična delavka, narodni heroj
R. 26. jun. 1913 v Ljubljani. Šolala se je v Ljubljani in 1941 diplomirala na pravni fakulteti. Zaradi komunističnega delovanja je bila 1934 obsojena na 9 mesecev zapora in se 1937 poročila z revolucionarjem Tonetom Tomšičem. Pred 2. svetovno vojno je bila instruktor CK KPS v belokranjskem in dolenskem okrožju. L. 1942 je bila obsojena na 25 let ječe, se ob zlomu Italije iz Barija vrnila v Slovenijo in bila izvoljena v SNOS. Po vojni je bila na vodilnih mestih v upravno-oblastnih organih, članica Izvršnega sveta LRS, predsednica Zbora narodov skupščine SFRJ itd. Ukvarjala se je predvsem s problematiko slovenske žene in družine in je o tem tudi veliko pisala. Poleg številnih tujih in domačih visokih odlikovanj je prejela spomenico 1941 in bila 1953 proglašena za narodnega heroja. – SBL IV, str. 136.

Jože Toporišič

TONČIČ LUDVIK zgodovinar in muzealec

R. 27. okt. 1948 v Ljubljani. Šolal se je v Ljubljani, maturiral 1967 in diplomiral iz geografije in zgodovine 1973. Kot profesor je služboval v Črnomlju (1975-79), nato pet let opravljal ravnateljske posle v Dolenskem muzeju v Novem mestu. Od 1984 je bil kustos-pedagog, po opravljenem strokovnem izpitu kustos-zgodovinar, višji kustos, od 1998 pa je muzejski svetovalec. Svoj delež je prispeval tudi kot član Komisije za poimenovanje ulic in naselij v občini Novo mesto. S članki in razpravami je sodeloval v Dolenskem listu, reviji Rast, vodniku Žumberak–Gorjanci, Dolenskih zbornikih itd. ter organiziral muzejske razstave. Knjižni deli: Regionalnogeografski oris občine Metlika (1973), Tiskarstvo na Dolenskem (1989). – Osební podatki.

TOPORIŠ IVAN pravnik

R. 5. dec. 1867 v Tržiču, u. 12. nov. 1915 v Novem mestu. Po maturi na ljubljanski gimnaziji je odšel na Dunaj, končal pravni študij in kot sodni pristav služboval v Črnomlju, Ribnici in Kostanjevici, kot sodnik v Ljubljani in kot sodnik svetnik v Novem mestu. V dijaških letih se je udejstvoval kot pevec in igravec, s pesmimi pa je pod imenom Ivanovič sodeloval v Ljubljanskem zvonu. – SBL IV, str. 142.

TOPORIŠIČ JOŽE literarni zgodovinar, jezikoslovec in urednik

R. 11. okt. 1926 na Mostecu pri Brežicah. Med drugo vojno je bil v izgnanstvu v Šleziji in na Poljskem, po vojni maturiral na klasični gimnaziji v Mariboru 1947, diplomiral na ljubljanski slavistiki 1952, kot štipendist študiral fonetiko v Hamburgu, bil 1953/54 profsorski pripravnik na novomeški gimnaziji, nato lektor na zagrebški univerzi in 1963 v Ljubljani doktoriral. Od 1965 je redni profesor knjižnega jezika na ljubljanski univerzi, član jugoslovanskih in mednarodnih strokovnih organizacij, urednik Slavistične revije, dopisni član SAZU itd. Je avtor številnih člankov, razprav in knjig o slovenskem jeziku ter učnih knjig, ki zadevajo skoraj vsa področja knjižnega jezika. Predaval je na številnih tujih univerzah in bil gostujoči profesor na tujih univerzah. – SBL IV, str. 143. Slovenska književnost (CZ, 1982), str. 362.

TORKAR MATIJA nabožni pisatelj

R. 17. febr. 1832 v Zasipu pri Bledu, u. 29. marca 1902 na Raki na Dolenskem. Po končani gimnaziji in bogoslovju v Ljubljani je bil 1855 ordiniran in kot duhovnik služboval med drugim v Dol. Ajdovcu, Šentlovrencu, Črnomlju, Žužemberku, na Raki, v Mozlju na Kočevskem in od 1900 kot upokojenec živel na Raki. S pesmimi in prozo je sodeloval v Novicah in Zgodnji danici, znan pa je bil zlasti kot odličen cerkveni govornik in pisec 3. in 4. dela Življenja svetnikov in svetnic božjih, s čimer je zaključil med ljudstvom priljubljeno delo Jožefa Rogača. – SBL IV, str. 146.

TOSCH (TOSCHE) KAREL matematik in geograf

R. 28. nov. 1687 v Novem mestu, u. 26. jan. 1737 v Ljubljani. Gimnazijo in filozofski študij je končal v Ljubljani, stopil v jezuitski red na Dunaju, končal teologijo in po doktoratu iz filozofije postal profesor matematike in moralne teologije v Celovcu in nazadnje v Gradcu. Geografska in matematična dela je pisal latinščini. – SBL IV, str. 150.

TOTAR MATE zbiralec ljudskega blaga

R. 7. febr. 1873 v Gribljah v Beli krajini, u. 21. marca 1950 v Teksasu v Ameriki. Kot kmečki fant je za narodopisca Janka Barleta zbiral ljudsko blago in opisal belokranjsko svatovanje. Ker ni mogel v gimnazijo, je še mlad odšel v Ameriko. Dr. Niko Županič je napisal, da se Belokranjci s spoštovanjem spominjajo J. Barleta, vendar ob tem pozabljajo na Totarja, ki mu je bil glavna opora pri zbiranju. – Slovenski etnograf III-IV/1951, str. 389.

TRAMPUŽ BORIS – ČOŽ pravnik in diplomat

R. 26. jun. 1912 v Pazinu, u. 6. apr. 1975 v Ukancu v Bohinju, pok. v Ljubljani. Po maturi na klasični gimnaziji v Ljubljani je študiral pravo, bil kot aktivist OF aretiran in interniran v Viscu in 1943 odšel v partizane. Bil je zapnik narodne zaščite v VOS in član SNOS. Po vojni je bil v službi v ministrstvu za notranje zadeve, vicekonzul v Bratislavi, generalni sekretar Univerze v Ljubljani, generalni konzul v Celovcu, Trstu itd. Pred vojno je bil dolgo let predsednik Akademskega pevskega zbora, po vojni pa Slovenskega okteta. Prejel je številna domača in tuja odlikovanja. – SBL IV, str. 152.

TRAMTE ANTON fotograf in elektrohomeopat

R. 6. maja 1846 v Zloganju pri Škocjanu, u. 22. marca 1891 v Šempetru na Dolenjskem. Gimnazijo je obiskoval v Novem mestu, študiral bogoslovje v Ljubljani, bil 1871 ordiniran in kot kaplan služboval v Šentrupertu (do 1878), Žužemberku (do 1882), Dobropolju (do 1890) in kot kurat umrl v Šempetru. Kot amater se je ukvarjal s fotografijo, objavil v Domu in svetu 1890 članek Nekoliko o fotografiji in bil tudi elektrohomeopat. – P. Bohinjec: Zgodbe fare Škocijan, str. 105. Šematizem ljublj. škofije za l. 1892. M. Dodič: 250 let Gimnazije Novo mesto, str. 251.

TRATAR MARJAN – UČO šolnik in družbenopolitični delavec

R. 8. jun. 1906 v Celovcu, u. 11. dec. 1983 v Novem mestu. Po maturi na ljubljanskem učiteljskišču je služboval po raznih krajih od Prekmurja do Kočevskega. Okupacija ga je zatela v Podsredi na Štajerskem, od koder se je umaknil na Kočevsko in se vključil v NOB. Italijani so ga zaprli in internirali v Padovi. Po vrnitvi je odšel v partizane, pomagal organizirati partizansko šolstvo v Gotenici, bil urednik, korektor, priložnostni pesnik, pisec skečev itd. Po vojni je poučeval na novomeški gimnaziji, delal v sindikatu, predvsem pa v mladinskih organizacijah. Bil je sodelavec raznih časnikov, predvsem Dolenjskega lista. – Prosvetni delavec 35/1984, št. 1, str. 12. Dolenjski list 34/1983, 22. dec., št. 51, str. 8 – s sliko.

TRAVEN (TRAUN) JANEZ teolog in cerkveni skladatelj

R. 25. dec. 1781 na Dobu pri Domžalah, u. 19. sept. 1847 v Ribnici. Po gimnaziji in študiju filozofije na liceju je stopil v bogoslovje in bil 1813 ordiniran. Bil je kaplan in vikar v Ljubljani, župnik v Poljanah nad Škofjo Loko in od 1833 do smrti dekan, častni konzistorialni svetnik in šolski nadzornik v Ribnici. Skladal je cerkvene pesmi in napeve, ki spadajo med najlepše pred Riharjevimi. – SBL IV, str. 159.

TRAVNER VLADIMIR pravnik in zgodovinar

R. 8. dec. 1886 v Gor. Logatcu, u. 14. apr. 1940 v Mariboru. V Novem mestu je napravil 3. in 4. razred osnovne šole ter 7. in 8. razred gimnazije z maturo. L. 1911 je promoviral na pravni fakulteti v Gradcu. Bil je sodnik v

Franc Trdan

Gradcu, Mariboru in Ptujju in od 1927 okrožni sodnik v Mariboru. Ukvarjal se je tudi z zgodovino, pisal o protestantizmu, čarovniških procesih na Slovenskem, kugi na Slovenskem itd. Ob 50-letnici društva Pravniki je napisal svoje najtehtnejše delo "Naši sodniki in državni pravdniki" za publikacijo Pol stoletja društva Pravniki. Kot humorist je sodeloval v Totem listu in zagrebških Koprivah. – SBL IV, str. 161.

TRDAN FRANC zgodovinar in publicist

R. 11. dec. 1883 v Sušju pri Ribnici, u. 12. avg. 1941 v Ljubljani. Osnovno šolo je obiskoval v Ribnici, gimnazijo pa v Ljubljani in 1904 maturiral. Po bogoslovju je študiral še zgodovino in zemljepis in 1912 promoviral. Od 1915 do smrti je poučeval na škofijski gimnaziji v Šentvidu, pisal o bogomilih, sodeloval s članki v raznih listih, zbral gradivo o kočevskem okraju za predvojni Krajevni leksikon dravske banovine itd. – SBL IV, str. 163.

Tone Trdan

TRDAN TONE šolnik in režiser

R. 15. dec. 1910 v Prigorici pri Ribnici, u. 18. jul. 1963 v Novem mestu. Osnovno šolo je končal v Dol. vasi, meščansko šolo v Ribnici, učiteljske pa v Ljubljani in 1931 maturiral. Učiteljeval je v Petišovcih, na Vel. Dolini pri Brežicah, 1937-39 študiral matematiko in fiziko na VPS v Zagrebu in diplomiral, 1948 pa še na Filozofski fakulteti v Ljubljani iz pedagoške skupine in biologije. Med vojno je bil v italijanski internaciji. Po vojni je poučeval na novomeški gimnaziji in učiteljske, ustanovil Društvo prijateljev mladine in Vzgojno posvetovalnico, pisal o pedagoških vprašanjih v Sodobno pedagogiko, Slovenskega poročevalca, Dolenjski list itd. ter gledališke kritike. Kot režiser okrajnega gledališča Novo mesto je režiral ok. 20 iger. – SBL IV, str. 163 (napačen datum smrti).

Bojan Kovačič

IZ CIKLA: AKUTEN CINK I.

1998

BOJAN KOVAČIČ

IZ CIKLA: AKUTEN CINK I., 1998, barvna akvatinta in suha igla, 32 cm x 51 cm
Grand prix Otočec 1998, 5. bienale slovenske grafike Otočec, Novo mesto 1998

Lidija Murn **KRONIKA**

September – oktober

SEPTEMBER

MIRNA PEČ, 2. - 6. septembra - Osemnajst slikarjev iz Slovenije in tujine se je udeležilo prve mednarodne likovne kolonije, ki sta jo organizirala arhitekt, slikar in galerist Samo Kralj iz Novega mesta in gostinec Primož Novljan iz Mirne Peči.

BRESTANICA, 4. septembra - V okviru Jesenskih serenad je bil na gradu Rajhenburg koncert z naslovom S tolkali po svetu.

DOLENJSKE TOPLICE, 4. septembra - Na vrtu gostilne Rog je nastopila otroška folklorna skupina Breclavanek iz Češke.

MALA LOKA, 4. septembra - Na gradu Mala Loka so predstavili knjižni prvenec učiteljice iz Trebnjega Ane Černe Dražumerič z naslovom Samo za otročaje. Večer je glasbeno popestril kitarist Boštjan Virč.

VINICA, 4. septembra - Pred Župančičevo rojstno hišo je na slovesnosti ob obnovitvi zunanosti hiše govoril minister za kulturo Jožef Školč. Prireditelj je sodila v sklop praznovanj ob 120. obletnici pesnikovega rojstva.

BOGENŠPERK, 5. septembra - Na gradu so pripravili koncert Jesenskih serenad Trubadur z gambo.

NOVA ŠTIFTA, 5. septembra - V cerkvi Marijinega vnebovzvetja je nastopila vokalna skupina iz Kočevja.

BOGENŠERK, 6. septembra - Jesenske serenade na gradu je dopolnil koncert priredb ljudskih pesmi Oj, mladost ti moja.

TREBNJE, 6. septembra - V organizaciji domače glasbene šole sta v avli Centra za izobraževanje in kulturo nastopila violončelist Damir Hamidulin in pianist Zoltan Peter.

PIRAN, 7. - 13. septembra - Na 33. mednarodnem ekstemporu Piran 1998 sta Jožef Trontelj iz KD likovnikov Ferda Vesela iz Šentvida pri Stični in Franc Železnik iz Novega mesta prejela veliki odkupni nagradi.

NOVO MESTO, 8. septembra - V Knjižnici frančiškanskega samostana so odprli fotografsko razstavo Od znamenja do znamenja na Slovenski planinski poti avtorja Cirila Velkavrha. Na otvoritvi so zapeli Kamniški koledniki.

PODSREDA, 9. septembra - V sklopu Glasbenega poletja na gradu Podsreda 1998 sta v Marijini cerkvi na Svetih Gorah na koncertu nastopila Irena Grafenauer s flavto ter Tone Potočnik na orglah.

NOVO MESTO, 10. septembra - Na izrednem občnem zboru Mestne godbe je predsednik ZKD Franc Plut najprizadevnejšim glasbenikom podelil Gallusove značke, priznanja in zahvale.

KOČEVJE, 11. septembra - Mladi domači pianist Erik Šuler, ki študira v Moskvi, je v Šeškovem domu navdušil s svojim koncertom.

NOVO MESTO, 11. septembra - V Galeriji Krka so odprli razstavo del, nastalih na 19. Krkinem srečanju slikarjev junija na Otočcu. Razstavo je predstavila umetnostna zgodovinarica in likovna kritičarka Nelida Nemec, za glasbeno doživetje pa je poskrbel Andrej Šifer.

STRAŽA, 11. septembra - Kitarist Andrej Grafenauer je nastopil na 5. koncertu Novomeškega glasbenega festivala v cerkvi sv. Tomaža.

MALA LOKA, 12. septembra - Na gradu je trebanjski pesnik in pisatelj France Režun predstavil svojo novo pesniško zbirko Med lučjo in temo. O knjigi so poleg avtorja govorili recenzent Igor Bratož, ilustrator in oblikovalec Lucijan Reščič ter Igor Teršar z ZKD Trebnje. Ob glasbeni spremljavi Lada Jakše in violinista Klemena Benka je pesmi prebirala Milena Režun.

NOVO MESTO, 12. septembra - V gostišču Pri Belokranju so pripravili svojo prvo slikarsko razstavo del mlade likovne ustvarjalke Markovič.

PODSREDA, 12. septembra - Med poletne prireditve je spadal koncert Münchner Jugendorchester pod vodstvom dirigenta Marka Masta.

SEVNICA, 12. septembra - Z razstavo mlade likovnice Damjane Stopar se je zaključila vrsta prireditev sevnškega grajskega poletja 1998. Nataša Čenič iz Boštanja je ob tej priložnosti pripravila modno revijo, obe ustvar-

Slikarska kolonija Semič 1998; kipar Jože Vrščaj ob svoji stvaritvi

jalki pa je predstavil akademski slikar Alojz Konec.

PODSREDA, 13. septembra - V atriju gradu se je predstavil Collegium Musicum.

SEMIČ, 14. - 18. septembra - Na 12. slikarskem srečanju Semič 1998 je ustvarjalo sedem slikarjev in kiparja. Na otvoritvi razstave del sta spregovorila predsednik odbora za pripravo slikarskih srečanj Zvone Butala in semiški župan Janko Bukovec.

ŠMARJEŠKE TOPLICE, 14. septembra - V avli zdraviliške restavracije so odprli razstavo slik novomeškega slikarja Janka Orača. O njegovem delu je spregovoril Slavko Podboj, v kulturnem programu pa je nastopila vokalno-instrumentalna skupina Zarja in Sonce.

BREŽICE, 17. septembra - V Posavskem muzeju so odprli razstavo del Vide Pfeifer Sajko. Avtorico je predstavil dr. Mirko Juteršek.

NOVO MESTO, 17. septembra - Tako kot v šestdesetih slovenskih knjižnicah so tudi v Knjižnici Mirana Jarca pripravili zaključek bralnega kviza pod naslovom Oton Župančič in Bela krajina. Gost je bil avtor mladinskih uspešnic Jože Rode.

BRESTANICA, 18. septembra - Na gradu Rajhenburg so v okviru prireditve Jesenske serenade pripravili koncert, na katerem je nastopila mlada komorna skupina Slovenski kvartet pozavn.

KOSTANJEVICA, 18. septembra - V Lamutovem likovnem salonu so pripravili razstavo del udeležencev letošnje likovne kolonije Čatež ob Savi.

ŽUŽEMBERK, 19. septembra - V grajski vinski kleti sta se poslušalcem predstavila mladinski pevski zbor žužemberške osnovne šole in mešani pevski zbor KUD Svoboda iz Črnuč.

STIČNA, 20. septembra - Domači pevski zbor in Stiški kvartet sta obogatila praznovanje Žalostne Matere božje v okviru praznovanj 900-letnice cistercijanskega reda in 100-letnice ponovne naselitve stiške opatije.

NOVO MESTO, 22. septembra - V frančiškanski cerkvi so nastopili glasbeniki: Stanko Arnold na trobenti, Radovan Vlatkovič na rogu, Branimir Slokar na trombonu in Maks Strmčnik na orglah.

ČRNOMELJ, 23. - 27. septembra - Med Dnevi evropske kulturne dediščine je v Črnomlju potekal pester program: v novem pastoralnem centru so odprli stalno arheološko zbirko in razstavo, v kulturnem domu so uprizorili prirejeno igro Antona Berkopca Črnomaljska kronika, v Špeličevi hiši so odprli razstavo del, nastalih avgusta v likovni delavnici mladih, pripravili so srednjeveško tržnico, dr. Phil Mason pa je predstavil najnovejša arheološka izkopavanja.

KRŠKO, 23. septembra - V okviru Dnevov evropske kulturne dediščine je bil v Galeriji Krško koncert srednjeveške glasbe.

PIŠECE, 23. septembra - Na Domačiji Maksa Pleteršnika je potekalo praznovanje Pleteršnikovega dne. Po kulturnem programu je Jože Toporišič predstavil zbornik s prispevki Pleteršnikovega simpozija.

ŠMARJETA, 24. septembra - Za prvi koncert v okviru Šmarjeških glasbenih večerov so v župnijski cerkvi poskrbeli baritonist Zdravko Pergar, violinist Gregor Voje in organist Matej Voje.

KOSTANJEVICA, 24. septembra - V samostanski cerkvi Galerije Božidarja Jakca je bil v okviru Dnevov evropske kulturne dediščine koncert srednjeveške glasbe.

NOVO MESTO, 24. septembra - Knjižnica Mirana Jarca je pripravila predstavitev zbornika Zamolčani grobovi in njihove žrtve soavtorjev Janeza Černeja in Jakoba Müllerja.

KOSTANJEVICA, 25. septembra - V samostanski cerkvi Galerije Božidarja Jakca so odprli razstavo del akademskega kiparja Luja Vodopivca.

NOVO MESTO, 25. septembra - Komorni orkester Cappella Istropolitana iz Bratislave je imel koncert v okviru glasbenega abonmaja v Kulturnem centru Janeza Trdine.

MOKRICE, 26. septembra - Glasbena šola Brežice je na gradu priredila koncert sopranistke Monike Ogoreve in mezzosopranistke Aleksandre Barič ob klavirski spremljavi Ele Verstovšek.

NOVO MESTO, 26. septembra - V prostorih starega župnišča v Šmihelu so odprli razstavo del 13 umetnikov, ki so nastala na 2. bialnem slikar-

SEPTEMBER

skem srečanju Sedem stoletij svetlobe in sene Šmihel 1998, ki sta ga organizirala tamkajšnja župnija in KUD Nove arkade.

ZUŽEMBERK, 26. septembra - Poletne grajske prireditve so zaključili gostje: igralka in pesnica Mila Kačič ter pesnika Meta Mivšek in Jurij Marussig. Občinstvu so se predstavili mladi glasbeniki skupine Trio najstniki in Lidija Virant.

NOVO MESTO, 28. septembra - Ob 100-letnici Zgodovinskega arhiva Ljubljana in 25-letnici njegove enote za Dolenjsko in Belo krajino so v predavalnici Dolenjskega muzeja odprli razstavo. Župan Franci Koncilija je arhivu izročil občinsko priznanje. Knjižnica Mirana Jarca je ob 70. rojstnem dnevu pesnika, prevajalca in urednika Toneta Pavčka gostila tega priljubljenega dolenjskega rojaka. Popoldne, ko je pogovor vodila Slavka Kristan, se je srečal z osnovnošolci, zvečer pa se je na kulturnem večeru s slavljencem pogovarjal pesnik Ciril Zlobec. Saša Pavček je brala njegove pesmi, večer pa je z igranjem na violino polepšala Maja Bevc. Ob tej priložnosti so odprli razstavo o življenju in delu Toneta Pavčka, ki jo je pripravila Jadranka Matič - Zupančič, in razstavo ilustracij Lucijana Reščiča za Pavčkovo knjigo Dolenjske bližine. V Šmihelu so odprli Salon okvirjanja slik in galerijo Danex Art ter razstavo slik Daneta Rupčiča.

KOSTANJEVICA, 29. septembra - Dr. Jelka Pirkovič je predavala o starem mestnem jedru kot kulturnem spomeniku.

RIBNICA, 29. septembra - Ob 80-letnici smrti jezikoslovca patra Stanislava Škrabca so v Miklovi hiši odprli razstavo grafik Pavla Medveščka in razstavo Razvoj slovenskega knjižnega jezika od Trubarja do Škrabca s prikazom knjižnega bogastva frančiškanskih knjižnic.

PODBOČJE, septembra - V gorici Gradne je potekalo slikarsko srečanje, ki ga je organiziralo podjetje Uni. Sodelovali so: Jože Kumer, Jože Marinč, Jožica Medle in Drago Mom.

RIBNICA, septembra - V okviru Likovnega srečanja Ribnica 1998 so pripravili pester program strokovnih predavanj, projekcije filma in razstave. Dosedanja srečanja je orisal umetnostni zgodovinar dr. Jure Mikuž.

OKTOBER

KOSTANJEVICA, 1. oktobra - Na predvečer otvoritve grafičnega bienala so v Galeriji Božidarja Jakca odprli razstavo sodobne ameriške grafike. Nagovor je imela veleposlanica ZDA v Sloveniji Nancy E. Raphael, razstavo je predstavil dr. Joel Eide, spregovorila pa sta tudi predsednik bienala Branko Suhy in direktor galerije Bojan Božič.

NOVO MESTO, 1. oktobra - V kapiteljski cerkvi sta šesti koncert Novomeškega glasbenega festivala oblikovala Mateja Bajt na kljunasti flavti in Milko Bizjak na čembalu.

KOČEVJE, 2. oktobra - V Pokrajinskem muzeju so odprli 2. klubsko razstavo barvnih fotografij fotokluba Družina Fuji Ribnica - Kočevje Željnske jame. Spregovoril je predstavnik kluba Janez Papež.

OTOČEC, 2. - 31. oktobra - Minister za kulturo Jožef Školč je otvoril 5. bienale slovenske grafike Otočec - Novo mesto 98 in podelil nagrade. Na prireditvi je imel pozdravni govor novomeški župan Franci Koncilija, predsednik upravnega odbora bienala dr. Tone Stare, predsednik bienala Branko Suhy in direktor Albertine z Dunaja dr. Konrad Oberhuber. Za glasbeno popestritev je poskrbel Slovenski kvintet trobil.

SEVNICA, 2. oktobra - V galeriji gradu je predsednik tamkajšnje ZKD Jože Novak odprl razstavo del slikarke Cirile Gavrilov Češnjevar - Ciganče z Lomnega. Kulturni program je prispeval kvartet flavt Opus musicum.

STIČNA, 3. - 4. oktobra - Zaključek letošnjega praznovanja 900-letnice cistercijanov in 100-letnice ponovne oživitve stiške opatije so oblikovali s krstno izvedbo oratorija Maša na polju skladatelja Gustava Ipavca v samostanski baziliki ter s slovesno mašo.

RAZBOR, 4. oktobra - Na zaključku prireditev pod geslom Mi smo za življenje so v župnijski cerkvi nastopili: pesnica in igralka Mila Kačič, pesnik in igravec Tone Kuntner, sopranistka Dunja Spruk, violinistka Majda Gunžer in organistka Marjeta Kozmus. V župnišću so razstavili akvarele domačinke Slavice Drev.

Krstna izvedba oratorija Maša na polju Gustava Ipavca v Stični

NOVO MESTO, 5. oktobra - Zaprli so arheološko razstavo Železna doba na Slovenskem - Kapiteljska njiva Novo mesto, ki je bila v Dolenjskem muzeju odprta od lanskega 28. novembra in je najbolj obiskana razstava v vsej zgodovini muzeja. Ogledalo si jo je več kot 14 tisoč obiskovalcev.

NOVO MESTO, 8. oktobra - V kava baru Pri slonu so odprli fotografsko razstavo mladega ustvarjalca iz Mirne Peči Roberta Kokola. Predstavil se je s ciklom barvnih fotografskih kolažev z naslovom Kamnita pripoved. – Z razstavo fotografij Maria Gregoriča iz Istre so v galeriji Luna začeli letošnje razstavno sezono. – Glasbena mladina Slovenije je priredila orgelski koncert mladega glasbenika Tomaža Sevška. – V restavraciji Splošne bolnišnice so odprli likovno razstavo slik, grafik in skulptur Dirka Heija, Nizozemca po rodu, ki že dlje časa živi v Dragatušu.

BREŽICE, 9. oktobra - Udeleženci poletne šole Glasbenega julija na Obali 98 so v Posavskem muzeju priredili koncert.

KOČEVJE, 9. oktobra - V organizaciji podružnice Slovenske izseljenške matice je v gostišču Marof z igro Piknik s tvojo ženo gostovalo Slovensko kulturno društvo Barovica z Reke.

NOVO MESTO, 9. oktobra - V Kulturnem centru Janeza Trdine je Glasbena šola Marjana Kozine priredila koncert simfoničnega orkestra Glasbene šole Rista Savina iz Žalca.

NOVO MESTO, 10. oktobra - KUD Nove arkade je ob petletnici delovanja v Kulturnem centru Janeza Trdine pripravilo koncert vokalno-instrumentalne skupine Zarja in Sonce ter pregledno razstavo slik mladih članov likovne sekcije društva.

RIBNICA, 10. oktobra - Ob 80-letnici smrti jezikoslovca, patra Stanislava Škrabca so pripravili slavnostni koncert.

RIBNICA, 11. oktobra - Minister za kulturo Jožef Školč je otvoril prenovljeno Škrabčevo rojstno hišo v Hrovači. Spregovorila sta še župan Jože Tanko in akademik prof. dr. Jože Toporišič.

ŠENTRUPERT, 12. oktobra - V osnovni šoli dr. Pavla Lunačka so na srečanju Bralnega društva Slovenije, podružnice za Dolenjsko, Belo krajino in Posavje predstavili knjigi Hoja za bralci dr. Kristine Brenkove in Srečavanja Jožeta Zupana. Še pred tem je bilo srečanje učencev z dramatikom in pisateljem Tonetom Partljičem, na ogled pa je bila tudi razstava portretnih skic akademske slikarke Melite Vovk.

MOKRICE, 13. oktobra - Glasbena šola Brežice je na gradu Mokrice priredila kitarski koncert z naslovom Zvoki šestih strun. Igrali so Igor Sakač, Goran Mandžuka, Iztok Filnja in Maja Račič.

METLIKA, 15. oktobra - V čitalnici Ljudske knjižnice so na literarnem večeru predstavili knjigo mag. Janeza Kramariča iz Črnomlja z naslovom Na spolzki brvi.

NOVO MESTO, 15. oktobra - Avtor Ivan Cimerman in založnik Tone Peršak sta v Knjižnici Mirana Jarca predstavila roman Južni povratnik.

ČRNOMELJ, 16. oktobra - Mladinski kulturni klub Bela krajina je priredil retrospektivo filmske produkcije metliških "hulivudarjev".

KOSTANJEVICA, 16. oktobra - Ob krajevnem prazniku je Društvo ljubiteljev fotografije Krško v Lamutovem likovnem salonu pripravilo skupinsko razstavo Kostanjevica v objektivu.

NOVO MESTO, 16. oktobra - Novomeški župan Franci Koncilija je v mali dvorani Dolenjskega muzeja odprl razstavo Novo mesto na razglednicah avtorice, kustosinje muzeja Majde Pungerčar.

BRESTANICA, 17. oktobra - Na 1. državnem prvenstvu harmonikark z diatonično harmoniko je na gradu Rajhenburg nastopilo 16 tekmovalk.

NOVO MESTO, 17. oktobra - V zasebni galeriji Škof so odprli razstavo likovnih del slikarke Jožice Škof in tako počastili njeno srečanje z Abrahamom. Na otvoritvi so sodelovali pesnik Smiljan Trobiš, Kamniški koledniki ter skupina Zarja in Sonce. – V kava baru Pri slonu je nastopil mednarodni jazz kvartet: tenorsaksofonist Igor Lumpert, kontrabasist Nicola Matt, bobnar Howard T. Doody in kitarist Igor Bezget.

ŠENTRUPERT, 17. oktobra - Kulturno in turistično društvo je pripravilo otvoritev obnovljenega doma kulture.

ČRNOMELJ, 18. oktobra - Zavod za izobraževanje in kulturo je v Tednu

OKTOBER

vseživljenjskega učenja pripravil premiero gledališke predstave Vojka Zidarja Črnomaljska kronika - historična retrospektiva.

ŠKOCJAN, 18. oktobra - Na prireditvi Škocjanska jesen je nastopilo 12 skupin ljudskih pevcev in skupina rogovov.

VIŠNJA GORA, 18. oktobra - Turistično in kulturno društvo sta v počastitev 520-letnice pridobitve mestnih pravic Višnje Gore v cerkvi sv. Ane priredila koncert domačega cerkvenega pevskega zbora pod vodstvom prof. Milana Jevnikarja in vokalno-instrumentalne skupine Zarja in Sonce.

TREBNJE, 18. oktobra - Glasbena šola je v avli Centra za izobraževanje in kulturo priredila večer klavirske glasbe, na katerem sta nastopila Katalin in Zoltan Peter.

NOVO MESTO, 20. oktobra - Zgodovinar prof. Ivan Križnar je v hotelu Krka predstavil najnovejše delo Ivana Jana iz Kranja z naslovom Škof Rožman in kontinuiteta. Plesna pedagoginja Maritze Galaz je v Kulturnem centru Janeza Trdine pripravila predstavitevno vajo sodobnega baleta.

BREŽICE, 21. oktobra - V kavarni Amarcord so odprli razstavo del slikarke Branke Kopeti iz Zagreba.

BREŽICE, 22. oktobra - Društvo likovnikov in ZKD sta v Posavskem muzeju pripravila razstavo 30 domačih likovnikov z naslovom Staro mestno jedro - Brežice 98. Na otvoritvi sta nastopila Simona Zorc Ramovš in Klemen Ramovš.

NOVO MESTO, 22. oktobra - V Kulturnem centru Janeza Trdine je bil koncert orkestra Slovenske filharmonije in Slovenskega komornega zbora. - Mestna godba Novo mesto je na Novem trgu priredila promenadni koncert. - V Galeriji Kralj so odprli razstavo del 17 likovnih ustvarjalcev z letošnje mednarodne slikarske kolonije Novomeška likovna srečanja - Mirna Peč 98, na otvoritvi je nastopil Vlado Kreslin. - V Knjižnici Mirana Jarca so predstavili knjigo Atlantida avtorice Mihaele Ponebšek. - KUD Krka je v svoji galeriji pripravil fotografsko razstavo Lepote doline Krke Draga Vuice iz Straže. Avtorja je na otvoritvi predstavil direktor Galerije Božidarja Jakca iz Kostanjevice Bojan Božič, za glasbeno spremljavo multivizije pa je poskrbel Lado Jakša. - V kava baru Pri slonu so postavili na ogled fotografsko razstavo domačina Toma Mežana z naslovom Življenje brez nasilja. Otvoritev je popestrila kantavtorica Alenka Pinterič.

ARTIČE, 23. oktobra - Tamburaški orkester, ki deluje v okviru KUD Otona Župančiča in ga vodi Dragutin Križanič, je 30-letnico neprekinjenega delovanja proslavil z jubilejnim koncertom.

CERKLJE OB KRKI, 23. oktobra - V galeriji vojašnice so odprli razstavo del ljubiteljskega slikarja Franca Lesa s Čateža.

Prenovljeno stalno razstavo v Gorjupovi galeriji je odprl akademik Ciril Zlobec

KOSTANJEVICA, 23. oktobra - Osnovna šola Jožeta Gorjupa in Galerija Božidarja Jakca sta pripravili slavnostno otvoritev prenovljene stalne zbirke Gorjupove galerije v šoli. Odprl jo je akademik in pesnik Ciril Zlobec.

SEMIČ, 23. oktobra - Ob občinskem prazniku so v galeriji odprli razstavo del akademskega kiparja Jožeta Vrščaja.

PODBOČJE, 23. oktobra - V kulturnem domu so na koncertu nastopili: Monika Ogorevc, Aleksandra Barič, Ela Verstovšek, Jure Lopatič in Nino Mendžuka.

VELIKA DOLINA, 23. oktobra - ZKD Brežice in KUD Slavček sta v osnovni šoli pripravila 2. srečanje ljudskih pevcev, godcev in folklornih skupin iz desetih krajev brežiške občine.

KRONIKA
Rast 6 / 1998

BREŽICE, 24. oktobra - Na ponovljenem jubilejnim koncertu v Posavskem muzeju so artiški tamburaši prejeli srebrno plaketo Paje Kolariča.

NOVO MESTO, 24. oktobra - Minilo je trideset let od izida prve številke Dolenjskih razgledov, kulturne priloge Dolenjskega lista, ki je izhajala do leta 1993.

DRUŽINSKA VAS, 25. oktobra - Direktor Penziona Domen Jože Zorko je odprl razstavo likovnih stvaritev 11 slikarjev, ki so se udeležili tridnevne slikarske kolonije, ter razstavo del z otroške slikarske in likovne delavnice šmarjeških in škočjanskih osnovnošolcev. Pred dnevi je tu razstavljala novomeška akademska slikarka Ana Hladnik Guštin.

NOVO MESTO, 26. oktobra - V Dolenjskem muzeju so predstavili knjižno delo dolenjskega rojaka Iva Kuljaja Ave, triumphator!, posvečeno 100-letnici olimpijca Leona Štuklja.

BREŽICE, 29. oktobra - Gojenci glasbene šole so pospremili otvoritev razstave Nekoč je bil denar avtorice Vlaste Dejak v prostorih Dolenjske banke. Razstavo je pripravil Posavski muzej.

BREŽICE, 29. oktobra - Na kavarniškem večeru, ki ga je v Kavarni pripravilo domače društvo študentov, so se predstavili: s harmoniko Rihard Zdravec, z recitali Urška Košenina in Josipa Fink in s slikami Tanja Radej.

NOVO MESTO, 29. oktobra - Knjižnica Mirana Jarca je priredila predstavitev knjige O koreninah slovenske državnosti - Trnova pot mojega rodu. Gosta večera sta bila avtor Bogdan Osolnik in dr. Janko Pleterški.

KOČEVJE, 30. oktobra - V Pokrajinskem muzeju so ob občinskem prazniku odprli razstavo Narod si bo pisal sodbo sam.

RIBNICA, 30. oktobra - V Galeriji Toni je na ogled prodajna razstava del varovancev Varstveno-delovnega centra iz Ribnice in Centra Dolfke Boštjančič Draga-Ig pri Ljubljani.

ŠMARJETA, 30. oktobra - V okviru Šmarjeških glasbenih večerov je v župnijski cerkvi zapel Slovenski oktet.

NOVO MESTO, 31. oktobra - V Evangelijski cerkvi sta na 7. koncertu Novomeškega glasbenega festivala nastopila flavtistka Karolina Šantelj in harfistka Pavla Uršič Kunej.

VELIKE LAŠČE, 31. oktobra - KUD Primoža Trubarja, občina in Puštab, d.o.o., so pripravili svečanost ob dnevu reformacije. V galeriji Skedenj na Trubarjevi domačiji so odprli razstavo del že pokojnega domačega slikarja samouka Jožeta Zidarja.

DOBREPOLJE, oktobra - Domača etnologinja Anka Novak je ob otvoritvi prizidka šole na Vidmu pripravila razstavo o življenju in delu učitelja Tone-ta Ljubiča, ki je posvečena 90-letnici njegovega rojstva.

KRŠKO, oktobra - Novomeška enota zavoda za šolstvo je organizirala 44. seminar slovenskega jezika in kulture za dvojezične učitelje z avstrijske Koroške.

NOVO MESTO, oktobra - Pri Dolenjski založbi je izšla nova knjiga upokojenega profesorja, pisatelja in pesnika Janeza Kolenca, roman z naslovom Čudna pota. – Gimnazijska gledališka skupina Audex Tabulatum je ob otvoritvi prenovljene šolske stavbe pripravila Grumovo predstavo Podgane, Upornik, Beli azil. – V sklopu praznovanj 250-letnice gimnazije so uredili Seidlovo geološko zbirko.

RIBNICA, oktobra - KUD Gallus je predstavil svojo prvo plesno delavnico, mladinska skupina pa je uprizorila komedijo v treh dejanjih Ljubenzki klobčič, prvenec mlade ustvarjalke Urške Tekavec.

ZAGREB, oktobra - Na mednarodni fotografski razstavi je med štirimi slovenskimi umetniki sodeloval tudi Oskar Gerjevič iz Brežic.

NOVO MESTO - 30. oktobra zjutraj nas je presenetila žalostna vest, da je umrl 53-letni Janez Slapnik. Kot predstavnik Tiskarne Novo mesto - Dolenjske založbe je bil med ustanovitelji in izdajatelji revije Rast v njenih začetkih, kasneje pa več let član uredniškega odbora in predsednik sveta revije.

RAST
RAST
RAST

**REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO
IN DRUŽBENA VPRAŠANJA**
Letnik IX., leto 1998, št 6 (60)
ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

IZDAJATELJICA:	Mestna občina Novo mesto, zanjo župan Franci Koncilija
SOIZDAJATELJICE:	Občine Črnomelj, Metlika, Šentjernej, Škocjan, Trebnje in druge občine Dolenjske, Posavja, Bele krajine ter Kočevske
SVET REVIJE:	Predsednik sveta: Robert Judež (Mestna občina Novo mesto), člani: Cvetka Klobučar (Škocjan), Ksenija Khalil (Črnomelj), Milan Rman (Trebnje), Milan Travnikar (Metlika), Ida Zagorc (Šentjernej)
UREDNIŠTVO:	Milan Markelj (odgovorni urednik), Nataša Petrov (namestnica odgovornega urednika), Ivan Gregorčič (Literatura), Marinka Dražumerič (Kultura), Alenka Ilovár (Družbena vprašanja), Janez Gabrijelčič (Rastoča knjiga), Tomaž Koncilija in Rudi Stopar (Odmevi in odzivi), Lucijan Reščič (likovni urednik), Marjan Ravbar in Marko Koščak
NASLOV UREDNIŠTVA IN TAJNIŠTVA:	Mestna občina Novo mesto, Seidlova cesta 1, 8000 Novo mesto, s pripisom: za revijo Rast, tel.: (068) 317-256, faks: (068) 322-731, elektronska pošta: rast@infotehna.si
TAJNIK REVIJE:	Franc Zaman
LEKTOR:	Peter Štefančič
NAROČNINA:	Mestna občina Novo mesto, št. ŽR.: 52100-630-40115, s pripisom: za revijo Rast Letna naročnina za fizične osebe je 4.000 SIT, za pravne osebe 7.000 SIT. Ta številka stane v prosti prodaji 1.000 SIT
PRISPEVKI:	Rokopise sprejemajo tajnik revije in uredniki. Nenaročenih rokopisov in drugih gradiv ne vračamo. Željeno je, da so prispevki napisani z računalnikom, stiskani v dveh izvodih na eni strani papirja in s širokim razmikom (30 vrst na stran). Zapisi na računalniški disketi naj bodo shranjeni v formatu MS Word, Wordperfect ali v dostext (ascii).
NAKLADA:	1000 izvodov
PRIPRAVA ZA TISK:	Biro M Novo mesto
TISK:	Tiskarna Novo mesto

Po mnenju Ministrstva Republike Slovenije za kulturo (št. 415 - 325 / 92 z dne 1. julija 1992) je revija uvrščena med proizvode, za katere se plačuje 5-odstotni davek od prometa proizvodov.

Izhaja dvomesečno

Izid te številke so podprli: Ministrstvo Republike Slovenije za kulturo, Mestna občina Novo mesto, Upravna enota Novo mesto, Infotehna, Društvo ekonomistov Dolenjske in Bele krajine Novo mesto, Kovinotehna MKI Novo mesto in občine soizdajateljice.

SODELAVCI TE ŠTEVILKE

Karel BAČER, prof. slovenskega jezika in književnosti, v pokoju, lektor, leksikograf, Novo mesto

Ana BEVC, socialna delavka, v pokoju, Novo mesto

Bojan BOŽIČ, specialni pedagog, direktor Galerije Božidarja Jakca Kostanjevica na Krki, Rumanja vas

Katja CEGLAR, dipl. umetnostna zgodovinarica, dipl. sociologinja kulture, kustosinja v Galeriji Božidarja Jakca Kostanjevica na Krki, Kostanjevica na Krki

Emil CESAR, dr. slavistične znanosti, v pokoju, Ljubljana

Marta FILLI, knjižničarka, v pokoju, Tolmin

Tone GOŠNIK, novinar, urednik in publicist, v pokoju, Novo mesto

Ivan GREGORČIČ, prof. slovenskega jezika in književnosti, Osnovna šola Mirna na Dolenjskem, Rakovnik pri Šentrupertu

Ksenija KHALIL, ekonomistka, Upravna enota Črnomelj, Črnomelj

Tomaž KONCILIJA, študent slovenskega jezika in primerjalne književnosti na Filozofski fakulteti v Ljubljani, Novo mesto

Borut KRIŽ, dipl. arheolog in zgodovinar, arheolog – konzervator, Novo mesto

Ivanka KUŽNIK, prof. slovenskega jezika, Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto, Novo mesto

Giacomo LEOPARDI (1798 – 1837), italijanski pesnik

Tomaž LEVIČAR, študent arhitekture v Ljubljani, Novo mesto

Milan MARKELJ, novinar, urednik, Novo mesto

Pino MLAKAR, baletni umetnik, koreograf, v pokoju, Ljubljana

Ana MURN, mag. ekonomskih znanosti, dipl. ekonomistka, svetovalka Vlade Republike Slovenije, Ljubljana

Lidija MURN, novinarka, Dolenjski list Novo mesto, Jablan

Romana NOVAK, gimnazijska maturantka, CITY M, d.o.o., Ljubljana, Kočevje

Zdenko PICELJ, prof. zgodovine in sociologije, direktor Dolenjskega muzeja Novo mesto, Novo mesto

Dominika PRIJATELJ, absolventka Fakultete za družbene vede v Ljubljani, Grosuplje

Marjan RAVBAR, dr. geografskih znanosti, direktor Inštituta za geografijo v Ljubljani, Novo mesto

Mitja SIMIČ, dipl. inž. krajinske arhitekture, višji konzervator, Novo mesto

Rudi STOPAR, pesnik, likovni umetnik, Grič, Sevnica

Branko SUHY, akad. slikar, grafik, redni prof. Akademije za likovno umetnost v Ljubljani, Novo mesto

Franci ŠALI, prof. sociologije, vodja Dolenjske založbe pri Tiskarni Novo mesto, Vavta vas

Rozina ŠVENT, mag. zgodovine, vodja Retrospektivne bibliografije v NUK Ljubljana, Ljubljana

Igor ZIDIĆ, umetnostni zgodovinar, direktor Moderne galerije v Zagrebu, Zagreb

Ivan ZORAN, pesnik, novinar, v pokoju, Novo mesto

Simona ZORKO, absolventka sociologije kulture in umetnostne zgodovine, Družinska vas, Šmarješke Toplice

82
RAST 1998

200701942,6

COBISS ◦

KNJIVNICA M. JARCA
Domažinski sadržišek

RAST – DECEMBER 1998

MESTNA OBČINA NOVO MESTO